

Amoris laetitia

 magisteriu.ro/amoris-laetitia-2016/

Exortația apostolică postsinodală *Amoris laetitia* a Sfântului Părinte Francisc către episcopi, preoți și diaconi, către persoanele consacrate, către soții creștini și către credincioșii laici despre iubirea în familie

1. **Bucuria iubirii** care se trăiește în familie este și jubilară a Bisericii. Așa cum au indicat părinții sinodali, în pofida numeroaselor semne de criză a căsătoriei, „dorința de familie rămâne vie, în special printre tineri, și motivează Biserica”¹. Ca răspuns la această aspirație, „vestirea creștină care se referă la familie este într-adevăr o veste bună”².

2. Drumul sinodal a permis să se pună pe tapet situația familiilor în lumea actuală, să se lărgescă privirea noastră și să se reînvioreze conștiința noastră cu privire la importanța căsătoriei și a familiei. În același timp, complexitatea tematicilor propuse ne-a arătat necesitatea de a continua să aprofundăm cu libertate unele chestiuni doctrinare, morale, spirituale și pastorale. Reflecția păstorilor și teologilor, dacă este fidelă Bisericii, onestă, realistă și creativă, ne va ajuta să ajungem la o claritate mai mare. Dezbaterile care se găsesc în mijloacele de comunicare sau în publicații și chiar printre slujitorii Bisericii merg de la o dorință neînfrânată de a schimba totul fără suficientă reflecție sau fundament la atitudinea care pretinde să rezolve totul aplicând normative generale sau trăgând concluzii excesive din unele reflecții teologice.

3. Amintind că timpul este superior spațiului, doresc să reafirm că nu toate discuțiile doctrinare, morale sau pastorale trebuie să fie rezolvate cu intervenții ale magisteriului. Desigur, în Biserică este necesară o unitate de doctrină și de practică, dar aceasta nu împiedică să existe diferite moduri de a interpreta unele aspecte ale doctrinei sau unele consecințe care derivă din ea. Aceasta se va întâmpla până când Duhul ne va face să ajungem la adevărul complet (cf. *In* 16,13), adică atunci când ne va introduce perfect în misterul lui Cristos și vom putea vedea totul cu privirea sa. În afară de aceasta, în fiecare țară sau regiune se pot căuta soluții mai înculturate, atente la tradițiile și la provocările locale. De fapt, „culturile sunt foarte diferite între ele și fiecare principiu general [...] are nevoie să fie înculturat, dacă vrea să fie respectat și aplicat”³.

4. În orice caz, trebuie să spun că drumul sinodal a adus în sine o mare frumusețe și a oferit multă lumină. Mulțumesc pentru multele contribuții care m-au ajutat să analizez problemele familiilor din lume în toată mărimea lor. Ansamblul intervențiilor părinților, pe care le-am ascultat cu atenție constantă, mi s-a părut un poliedru prețios, constituit din multe preocupări legitime și din întrebări oneste și sincere. De aceea am considerat oportun să redactez o exortatie apostolică postsinodală, care să adune contribuțiile celor două sinoade recente despre familie, unind alte considerații care pot orienta reflecția, dialogul și practica pastorală și în același timp să dea curaj, stimulent și ajutor familiilor în angajarea și în dificultățile lor.

5. Această exortatie dobândește o semnificație specială în contextul acestui An Jubiliar al Milostivirii. În primul rând, pentru că o intenționez ca o propunere pentru familiile creștine, care să le stimuleze să stimeze darurile căsătoriei și familiei și să mențină o iubire puternică și plină de valori, precum generozitatea, angajarea, fidelitatea și răbdarea. În al doilea rând, pentru că își propune să-i încurajeze pe toți să fie semne de milostivire și de apropiere acolo unde viața familială nu se realizează perfect sau nu se desfășoară cu pace și bucurie.

6. În dezvoltarea textului, voi începe cu o deschidere inspirată din Sfintele Scripturi, care să confere un ton adecvat. Pornind de aici, voi analiza situația actuală a familiilor, pentru a ține picioarele pe pământ. Apoi voi aminti câteva elemente esențiale ale învățăturii Bisericii cu privire la căsătorie și familie, pentru a face spațiu astfel celor două capitole centrale, dedicate iubirii. În continuare voi scoate în evidență câteva căi pastorale care să ne orienteze să construim familii solide și rodnice, conform planului lui Dumnezeu, și voi dedica un capitol educației copiilor. Apoi mă voi opri asupra unei invitații la milostivire și la discernământ pastoral în fața situațiilor care nu răspund pe deplin la ceea ce Domnul ne propune și, în sfârșit, voi trasa scurte linii de spiritualitate familială.

7. Datorită bogăției celor doi ani de reflecții pe care a adus-o drumul sinodal, această exortatie tratează, cu stiluri diferite, teme multe și variate. Acest lucru explică extinderea sa inevitabilă. De aceea nu sfătuiesc o lectură generală grăbită. Va putea să fie valorizată mai bine, fie de către familii, fie de către lucrătorii din pastorația familială, dacă vor aprofunda cu răbdare o parte după alta, sau dacă vor căuta în ea ceea ce vor avea nevoie în fiecare circumstanță concretă. De exemplu, este probabil ca soții să se recunoască mai mult în capitolele al patrulea și al cincilea, ca lucrătorii pastorali să aibă interes deosebit pentru capitolul al șaselea și ca toți să se vadă foarte interpelați de

capitolul al optulea. Sper ca fiecare, prin lectură, să se simtă chemat să aibă grijă cu iubire de viața familiilor, pentru că ele „nu sunt o problemă, sunt îndeosebi o oportunitate”⁴.

Capitolul întâi

În lumina cuvântului

8. Biblia este populată de familii, de generații, de istorii de iubire și de crize familiale, încă de la prima pagină, unde intră în scenă familia lui Adam și a Evei, cu încărcătura sa de violență, dar și cu forța vieții care continuă (cf. *Gen 4*), până la ultima pagină, unde apare nunta miresei și a mielului (cf. *Ap 21,2.9*). Cele două case pe care Isus le descrie, construite pe stâncă sau pe nisip (cf. *Mt 7,24-27*), reprezintă atâtea situații familiale, create de libertatea celor care locuiesc în ele, pentru că, așa cum scrie poetul, „fiecare casă este un candelabru”⁵. Să intrăm acum în una dintre aceste case, conduși de psalmist, printr-un cânt care și astăzi se proclamă fie în liturgia nupțială ebraică, fie în cea creștină:

„Fericiți toți cei care se tem de Domnul
și umblă pe căile sale.
Atunci te vei hrăni din munca mâinilor tale;
vei fi fericit și toate îți vor merge bine.
Soția ta va fi ca o viță roditoare
înăuntrul casei tale;
copiii tăi vor fi ca vlăstarele măslinului
împrejurul mesei tale.
Iată, așa va fi binecuvântat omul
care se teme de Domnul!
Să te binecuvânteze Domnul din Sion,
ca să vezi fericirea Ierusalimului
în toate zilele vieții tale
și să vezi pe fiii fiilor tăi!
Pace peste Israel!” (*Ps 128,1-6*).

Tu și mireasa ta

9. Așadar, să trecem pragul acestei case senine, cu familia sa așezată în jurul mesei festive. În centru găsim perechea tatălui și a mamei, cu toată istoria lor de iubire. În ei se realizează acel plan primordial pe care îl evocă însuși Cristos cu intensitate: „Nu ați citit că, de la început, Creatorul i-a făcut bărbat și femeie?” (*Mt 19,4*). Și reia mandatul din *Cartea Genezei*: „De aceea, va lăsa bărbatul pe tatăl său și pe mama sa și se va uni cu femeia sa și vor fi un singur trup” (*Gen 2,24*).

10. Cele două grandioase capitole inițiale din *Geneză* ne oferă reprezentarea perechii umane în realitatea sa fundamentală. În acel text inițial al Bibliei strălucesc câteva afirmații decisive. Prima, citată sintetic de Isus, afirmă: „Și l-a creat Dumnezeu pe om după chipul său. După chipul lui Dumnezeu l-a creat; bărbat și femeie i-a creat” (1,27). În

mod surprinzător, „chipul lui Dumnezeu” are ca paralelă explicativă tocmai perechea „bărbat și femeie”. Aceasta înseamnă că însuși Dumnezeu este sexuat sau că îl însoțește o companie divină, așa cum credeau unele religii antice? Desigur că nu, deoarece știm cu câtă claritate Biblia a respins ca idolatre aceste credințe răspândite printre canaaneenii din Țara Sfântă. Se apără transcendența lui Dumnezeu, dar, dat fiind faptul că în același timp este Creatorul, rodnicia perechii umane este „chip” viu și eficace, semn vizibil al actului creator.

11. Perechea care iubește și dă naștere la viață este adevărata „sculptură” vie (nu aceea de piatră sau de aur pe care decalogul o interzice), capabilă să-l manifeste pe Dumnezeu creator și mântuitor. De aceea, iubirea rodnică ajunge să fie simbolul realităților intime ale lui Dumnezeu (cf. *Gen* 1,28; 9,7; 17,2-5.16; 28,3; 35,11; 48,3-4). Acestui fapt se datorează că relatarea din *Cartea Genezei*, urmând așa-numita „tradiție sacerdotală”, este străbătută de diferite secvențe genealogice (cf. 4,17-22.25-26; 5; 10; 11,10-32; 25,1-4.12-17.19-26; 36): de fapt, capacitatea de a genera a perechii umane este calea prin care se dezvoltă istoria mântuirii. În această lumină, relația rodnică a perechii devine o imagine pentru a descoperi și a descrie misterul lui Dumnezeu, fundamental în viziunea creștină a Treimii care contemplă în Dumnezeu pe Tatăl, pe Fiul și pe Duhul de iubire. Dumnezeu Treime este comuniune de iubire, iar familia este reflexia sa vie. Ne luminează cuvintele sfântului Ioan Paul al II-lea: „Dumnezeul nostru, în misterul său cel mai intim, nu este singurătate, ci o familie, dat fiind că are în sine paternitate, filiație și esența familiei care este iubirea. Această iubire, în familia divină, este Duhul Sfânt”⁶. Așadar, familia nu este ceva străin însăși esenței divine⁷. Acest aspect trinitar al perechii are o nouă reprezentare în teologia paulină, când apostolul o pune în relație cu „misterul” unirii dintre Cristos și Biserică (cf. *Ef* 5,21-33).

12. Însă Isus, în reflecția sa despre căsătorie, ne trimite la o altă pagină din *Cartea Genezei*, capitolul 2, unde apare un minunat portret al perechii cu detalii luminoase. Alegem numai două. Primul este neliniștea bărbatului care caută „un ajutor pe potrivă lui” (v. 18.20), capabil să rezolve acea singurătate care-l deranjează și care nu este potolită de apropierea animalelor și a întregii creații. Expresia originală ebraică ne trimite la o relație directă, aproape „frontală” – ochi în ochi – într-un dialog chiar și tacit, pentru că în iubire tăcerile sunt adesea mai elocvente decât cuvintele. Este întâlnirea cu un chip, un „tu” care reflectă iubirea divină și este „începutul bogăției: e un ajutor potrivit lui și coloană a tihnei” (*Sir* 36,26), așa cum spune un înțelept biblic. Sau, cum va exclama mireasa din *Cântarea Cântărilor*, într-o minunată mărturisire de iubire și de dăruire în reciprocitate: „Iubitul meu este al meu, iar eu sunt a lui [...]. Eu sunt a iubitului meu și iubitul meu este al meu” (2,16; 6,3).

13. Din această întâlnire care vindecă singurătatea provin generarea și familia. Acesta este al doilea detaliu pe care-l putem observa: Adam, care este și omul din toate timpurile și din toate regiunile de pe planeta noastră, împreună cu soția sa, dă origine unei noi familii, așa cum repetă Isus citând *Geneza*: „Se va uni cu soția sa și amândoi vor fi un singur trup” (*Mt* 19,5; cf. *Gen* 2,24). Verbul „a se uni” în originalul ebraic indică o sintonie strânsă, o adeziune fizică și interioară, până acolo încât se utilizează pentru a descrie unirea cu Dumnezeu: „Mă atașez de tine cu tot sufletul” (*Ps* 63,9), cântă cel care se

roagă. Se evocă astfel unirea matrimonială nu numai în dimensiunea sa sexuală și corporală, ci și în dăruirea sa voluntară de iubire. Rodul acestei uniri este „a deveni un singur trup”, fie în îmbrățișarea fizică, fie în unirea celor două inimi și a vieții și, probabil, în copilul care se va naște din cei doi, care va purta în sine, unindu-le fie genetic, fie spiritual, cele două „trupuri”.

Copiii tăi ca vlăstarele măslinului

14. Să reluăm cântul psalmistului. În el apar, în casa unde bărbatul și soția sa sunt așezați la masă, copiii, care îi însoțesc „ca vlăstarele măslinului” (*Ps* 128,3), adică plini de energie și de vitalitate. Dacă părinții sunt ca temeliiile casei, copiii sunt ca „pietrele vii” ale familiei (cf. *1Pt* 2,5). Este semnificativ că în Vechiul Testament cuvântul care apare de mai multe ori după cel divin (*YHWH*, „Domnul”) este „copil” (*ben*), un cuvânt care trimite la verbul ebraic care înseamnă „a construi” (*banah*). Pentru aceasta, în Psalmul 127 se exaltă darul copiilor cu imagini care se referă fie la edificarea unei case, fie la viața socială și comercială care se desfășura la poarta cetății: „Dacă Domnul n-ar zidi casa, în zadar ar trudi cei care o zidesc [...]. Iată, moștenire de la Domnul sunt fiii, rodul sânelui este răsplătă de la el. Ca săgețile în mâna celui viteaz, așa sunt fiii tinereților. Fericit bărbatul care-și umple tolba cu ei; nu se va face de rușine când va vorbi cu dușmanii săi la poartă” (v. 1.3-5). Este adevărat că aceste imagini reflectă cultura dintr-o societate antică, însă prezența copiilor este în orice caz un semn de plinătate a familiei în continuitatea aceleiași istorii a mântuirii, din generație în generație.

15. În această perspectivă putem pune o altă dimensiune a familiei. Știm că în Noul Testament se vorbește despre „Biserica ce se reunește în casă” (cf. *1Cor* 16,19; *Rom* 16,5; *Col* 4,15; *Fm* 2). Spațiul vital al unei familii se putea transforma în biserică familială, în sediu al Euharistiei, al prezenței lui Cristos așezat la aceeași masă. De neuitat este scena pictată în *Apocalips*: „Iată, eu stau la ușă și bat. Dacă cineva ascultă glasul meu și-mi deschide ușa, voi intra la el și voi sta la masă cu el și el cu mine” (3,20). Astfel se schițează o casă care are în interiorul său prezența lui Dumnezeu, rugăciunea comună și, de aceea, binecuvântarea Domnului. Este ceea ce se afirmă în *Psalmul* 128, pe care l-am luat ca bază: „Iată, așa va fi binecuvântat omul care se teme de Domnul! Să te binecuvânteze Domnul din Sion” (v. 4-5).

16. Biblia consideră familia și ca sediul catehezei copiilor. Acest lucru strălucește în descrierea celebrării pascale (cf. *Ex* 12,26-27; *Dt* 6,20-25) și a fost explicat ulterior în *haggadah* iudaică, adică în relatarea dialogică ce însoțește ritul cinei pascale. Și mai mult, un psalm exaltă vestirea familială a credinței: „Ceea ce am auzit și am cunoscut, ceea ce ne-au povestit părinții noștri nu le vom ține ascunse de fiii lor; vom vesti generației viitoare faptele glorioase ale Domnului, puterea și minunile pe care el le-a făcut. A statornicit o mărturie în Iacob și a pus o lege în Israel; a poruncit părinților noștri să facă cunoscute acestea fiilor lor, ca să le cunoască generația viitoare, fiii care se vor naște. Când se vor ridica, ei vor povesti copiilor lor” (78,3-6). De aceea, familia este locul unde părinții devin primii învățători ai credinței pentru copiii lor. Este o misiune „artizanală”, de la persoană la persoană: „Când fiul tău te va întreba mâine [...], să-i răspunzi...” (*Ex* 13,14). Astfel, diferitele generații vor intona cântarea lor Domnului, „tineri și fecioare, bătrâni și copii” (*Ps* 148,12).

17. Părinții au datoria de a îndeplini cu seriozitate misiunea lor educativă, așa cum învață adesea înțelepții din Biblie (cf. *Prov* 3,11-12; 6,20-22; 13,1; 22,15; 23,13-14; 29,17). Copiii sunt chemați să primească și să practice porunca: „Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta” (*Ex* 20,12), unde verbul „a cinști” indică îndeplinirea angajamentelor familiale și sociale în plinătatea lor, fără a le neglija cu pretense scuze religioase (cf. *Mc* 7,11-13). De fapt, „cel care-l cinstește pe tatăl său ispășește păcate și ca unul care strânge comori este cel care o onorează pe mama sa” (*Sir* 3,3-4).

18. Evanghelia ne amintește și că pruncii nu sunt o proprietate a familiei, ci au în față drumul lor personal de viață. Dacă este adevărat că Isus se prezintă ca model de ascultare față de părinții săi pământești, fiind supus lor (cf. *Lc* 2,51), este sigur și că el arată că alegerea de viață a copilului și însăși vocația sa creștină pot să ceară o dezlipire pentru a realiza propria dăruire pentru împărăția lui Dumnezeu (cf. *Mt* 10,34-37; *Lc* 9,59-62). Mai mult, el însuși, la doisprezece ani, răspunde Mariei și lui Iosif că are o misiune mai înaltă de îndeplinit dincolo de familia sa istorică (cf. *Lc* 2,48-50). De aceea exaltă necesitatea altor legături mai profunde și în cadrul relațiilor familiale: „Mama mea și frații mei sunt aceștia care ascultă cuvântul lui Dumnezeu și îl îndeplinesc” (*Lc* 8,21). Pe de altă parte, în atenția pe care el o rezervă copiilor – considerați în societatea din Orientul Apropiat antic ca subiecți lipsiți de drepturi particulare și ca parte a proprietății familiale -, Isus ajunge până acolo încât să-i prezinte adulților aproape ca învățători, datorită încrederii lor simple și spontane față de ceilalți: „Adevăr vă spun, dacă nu vă veți întoarce și nu veți deveni asemenea copiilor, nu veți intra în împărăția cerurilor. Așadar, cine se va umili asemenea acestui copil acela va fi cel mai mare în împărăția cerurilor” (*Mt* 18,3-4).

O cărare de suferință și de sânge

19. Idila prezentată de *Psalmul* 128 nu neagă o realitate amară care marchează toate Sfintele Scripturi. Este prezența durerii, a răului, a violenței care sfâșie viața familiei și comuniunea sa intimă de viață și de iubire. Nu degeaba discursul lui Cristos despre căsătorie (cf. *Mt* 19,3-9) este inserat în cadrul unei dispute despre divorț. Cuvântul lui Dumnezeu este martor constant al acestei dimensiuni întunecate care se deschide deja la început, când, cu păcatul, relația de iubire și de curăție dintre bărbat și femeie se transformă într-o dominare: „Te vei simți atrasă către bărbatul tău, iar el te va stăpâni” (*Gen* 3,16).

20. Este o cărare de suferință și de sânge care străbate multe pagini ale Bibliei, pornind de la violența fratricidă a lui Cain asupra lui Abel și de la diferitele litigii dintre copiii și dintre soțiile patriarhilor Abraham, Isaac și Iacob, pentru a ajunge apoi la tragediile care au umplut de sânge familia lui David, până la multiplele dificultăți familiale care brăzdează relatarea lui Tobia sau mărturisirea amară a lui Iob abandonat: „I-a îndepărtat pe frații mei de la mine și cunoscuții mei s-au înstrăinat de mine [...]. Suflarea mea este străină pentru soția mea, sunt de milă pentru fiii sânelui meu” (*Iob* 19,13.17).

21. Isus însuși se naște într-o familie modestă, care foarte repede trebuie să fugă într-o țară străină. El intră în casa lui Petru unde soacra lui zace bolnavă (cf. *Mc* 1,30-31); se lasă implicat în drama morții din casa lui Iair și în cea a lui Lazăr (cf. *Mc* 5,22-24.35-43; *In* 11,1-44); ascultă strigătul disperat al văduvei din Nain în fața fiului său mort (cf. *Lc* 7,11-

15); primește invocația tatălui epilepticului într-un mic sat de câmpie (cf. *Mc* 9,17-27). Întâlnește vameși ca Matei și Zaheu în casele lor (cf. *Mt* 9,9-13; *Lc* 19,1-10), precum și păcătoși, ca femeia care intră năvalnic în casa fariseului (cf. *Lc* 7,36-50). Cunoaște neliniștile și tensiunile familiilor și le inserează în parabolele sale: de la fiii care pleacă de acasă în căutarea aventurii (cf. *Lc* 15,11-32) până la copiii dificili, cu comportamente inexplicabile (cf. *Mt* 21,28-31) sau victime ale violenței (cf. *Mc* 12,1-9). Și se mai preocupă de nunta care riscă să devină rușinoasă din cauza lipsei de vin (cf. *In* 2,1-10) sau din cauza refuzului invitaților (cf. *Mt* 22,1-10), așa cum cunoaște și coșmarul din cauza pierderii unei monede într-o familie săracă (cf. *Lc* 15,8-10).

22. În acest scurt parcurs putem observa că cuvântul lui Dumnezeu nu se arată ca o secvență de teze abstracte, ci mai degrabă ca un însoțitor de călătorie și pentru familiile care sunt în criză sau trec prin vreo durere și le indică ținta drumului, când Dumnezeu „va șterge orice lacrimă din ochii lor, iar moarte nu va mai fi. Nu va mai fi nici plâns, nici țipăt, nici durere” (*Ap* 21,4).

Munca mâinilor tale

23. La începutul *Psalmului* 128 se prezintă tatăl ca un muncitor, care, cu lucrarea mâinilor sale, poate susține bunăstarea fizică și seninătatea familiei sale: „Te vei hrăni din munca mâinilor tale; vei fi fericit și toate îți vor merge bine” (v. 2). Că munca este o parte fundamentală a demnității vieții umane, aceasta se deduce din primele pagini ale Bibliei, când se spune că „Domnul Dumnezeu l-a luat pe om și l-a pus în grădina Edenului ca să o lucreze și să o păzească” (*Gen* 2,15). Este reprezentarea muncitorului care transformă materia și exploatează energiile creației, producând „pâinea în oboseală” (*Ps* 127,2), în afară de a se cultiva pe sine însuși.

24. Munca face posibile în același timp dezvoltarea societății, întreținerea familiei și chiar stabilitatea și rodnicia sa: „Ca să vezi fericirea Ierusalimului în toate zilele vieții tale și să vezi pe fiii fiilor tăi!” (*Ps* 128,5-6). În *Cartea Proverbelor* se prezintă și misiunea mamei din familie, a cărei muncă este descrisă în toate particularitățile sale zilnice, atrăgând lauda soțului și a copiilor (cf. 31-10-31). Însuși apostolul Paul se arată orgolios că a trăit fără să fie povară pentru alții, pentru că a muncit cu mâinile sale, asigurându-și astfel întreținerea (cf. *Fap* 18,3; *1Cor* 4,12; 9,12). Era total convins de necesitatea muncii, încât a stabilit o normă de fier pentru comunitățile sale: „Cine nu vrea să muncească, nici să nu mănânce” (*2Tes* 3,10; cf. *1Tes* 4,11).

25. Fiind spuse acestea, se înțelege că șomajul și precaritatea de muncă devin suferință, așa cum se înregistrează în *Cartea lui Rut* și așa cum amintește Isus în parabola lucrătorilor care stau așezați, într-o lene forțată, în piața localității (cf. *Mt* 20,1-16), sau așa cum experimentează el în însuși faptul de a fi înconjurat de atâtea ori de nevoiași și înfometați. Este ceea ce societatea trăiește în mod tragic în multe țări și această lipsă a locurilor de muncă lovește în diferite moduri seninătatea familiilor.

26. Nici nu putem uita degenerarea pe care păcatul o introduce în societate, când ființa umană se comportă ca un tiran față de natură, devastând-o, folosind-o în mod egoist și chiar brutal. Consecințele sunt în același timp deșertificarea solului (cf. *Gen* 3,17-19) și

dezechilibrele economice și sociale, împotriva cărora se înalță cu claritate glasul profeților, de la Ilie (cf. *1Rg* 21) până la cuvintele pe care însuși Isus le pronunță împotriva nedreptății (cf. *Lc* 12,13-21; 16,1-31).

Duioșia îmbrățișării

27. Cristos a introdus ca semn distinctiv al ucenicilor săi mai ales legea iubirii și a dăruirii de sine altora (cf. *Mt* 22,39; *In* 13,34) și a făcut aceasta printr-un principiu pe care un tată și o mamă sunt obișnuiți să-l mărturisească în propria existență: „Nimeni nu are o iubire mai mare decât aceasta: ca cineva să-și dea viața pentru prietenii săi” (*In* 15,13). Rod al iubirii sunt și milostivirea și iertarea. În această linie, este foarte emblematică scena care arată o adulteră pe esplanada templului din Ierusalim, înconjurată de acuzatorii săi, și apoi singură cu Isus, care n-o condamnă și o invită la o viață mai demnă (cf. *In* 8,1-11).

28. În orizontul iubirii, esențială în experiența creștină a căsătoriei și a familiei, se evidențiază o altă virtute, destul de ignorată în aceste timpuri de relații frenetice și superficiale: duioșia. Să recurgem la dulcele și intensul *Psalms* 131. Cum se întâlnește și în alte texte (cf. *Ex* 4,22; *Is* 49,15; *Ps* 27,10), unirea dintre credincios și Domnul său se exprimă cu trăsăturile iubirii paterne și materne. Aici apare intimitatea delicată și duioasă care există între mamă și copilul său, un nou-născut care doarme în brațele mamei sale după ce a fost alăptat. Este vorba – așa cum arată cuvântul ebraic *gamul* – despre un copil deja înțărcat, care se agață conștient de mama care-l poartă la pieptul său. Așadar, este o intimitate conștientă, și nu simplă biologică. De aceea, psalmistul cântă: „Eu sunt împăcat și liniștit ca un copil înțărcat la sânul mamei sale” (*Ps* 131,2). În paralel, putem face referință la o altă scenă, acolo unde profetul Osea pune pe buzele lui Dumnezeu ca tată aceste cuvinte emoționante: „Când era tânăr Israel, îl iubeam [...]. Eu l-am învățat pe Efraim să meargă [...]. Cu legături omenești îi trăgeam, cu corzi de iubire. Am fost pentru ei precum cei care îi ridică jugul pe umeri, deși eu mă înclinam asupra lor ca să-i hrănesc” (11,1.3-4).

29. Cu această privire, formată din credință și din iubire, din har și din angajare, din familie umană și din Treime divină, contemplăm familia pe care cuvântul lui Dumnezeu o încredințează în mâinile bărbatului, femeii și copiilor, ca să formeze o comuniune de persoane care să fie imaginea unirii dintre Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt. Activitatea generativă și educativă este, la rândul său, o reflexie a lucrării creatoare a Tatălui. Familia este chemată să împărtășească rugăciunea cotidiană, lectura cuvântului lui Dumnezeu și împărtășania euharistică, pentru a face să crească iubirea și a se transforma tot mai mult în templu în care locuiește Duhul.

30. În fața fiecărei familii se prezintă icoana familiei de la Nazaret, cu cotidianitatea sa formată din trude și chiar din coșmaruri, ca atunci când a trebuit să îndure violența incomprehensibilă a lui Irod, experiență care se repetă tragic și astăzi în atâtea familii de refugiați refuzați și lipsiți de apărare. Asemenea magilor, familiile sunt invitate să-l contemple pe prunc și pe mama, să se prosternă și să-l adore (cf. *Mt* 2,11). Asemenea Mariei, sunt îndemnate să trăiască cu curaj și seninătate provocările lor familiale, triste și entuziasmante, și să păstreze și să mediteze în inimă minunățiile lui Dumnezeu (cf. *Lc*

2,19.51). În comoara inimii Mariei sunt și toate evenimentele fiecăreia dintre familiile noastre, pe care ea le păstrează cu grijă. De aceea poate să ne ajute să le interpretăm pentru a recunoaște în istoria familială mesajul lui Dumnezeu.

Capitolul al doilea

Realitățile Și provocările familiilor

31. Binele familiei este decisiv pentru viitorul lumii și al Bisericii. Sunt nenumărate analizele care s-au făcut despre căsătorie și familie, despre dificultățile și provocările lor actuale. Este sănătos a acorda atenție realității concrete, deoarece „cererile și apelurile Duhului răsună și în înseși evenimentele istoriei”, prin care „Biserica poate fi condusă la o înțelegere mai profundă a misterului nepuizabil al căsătoriei și familiei”⁸. Nu pretind să prezint aici tot ceea ce s-ar putea spune cu privire la diferitele teme referitoare la familie în contextul actual. Dar pentru că părinții sinodali au adus o privire asupra realității familiilor din toată lumea, consider oportun să adun câteva dintre contribuțiile lor pastorale, adăugând alte preocupări care provin din propria mea privire.

Situația actuală a familiei

32. „Fideli învățaturii lui Cristos, privim la realitatea familiei astăzi în toată complexitatea sa, în luminile și în umbrele sale [...]. Schimbarea antropologică și culturală influențează astăzi toate aspectele vieții și cere o abordare analitică și diversificată”⁹. Cu câteva decenii în urmă, episcopii din Spania recunoșteau deja o realitate familială cu spații mai mari de libertate, „cu repartizarea egală de sarcini, responsabilități și îndatoriri [...]”. Valorizând mai mult comunicarea personală dintre soți, se contribuie la umanizarea întregii conviețuiri familiale [...]. Nici societatea în care trăim, nici cea spre care ne îndreptăm nu permit supraviețuirea nediscriminată de forme și modele din trecut”¹⁰. Dar „suntem conștienți de orientarea principală a schimbărilor antropologico-culturale, din cauza cărora indivizii sunt mai puțin susținuți decât în trecut de structurile sociale în viața lor afectivă și familială”¹¹.

33. Pe de altă parte, ” la fel trebuie luat în considerare pericolul crescând reprezentat de un individualism exasperat care denaturează legăturile familiale și ajunge să se considere fiecare component al familiei ca o insulă, făcând să prevaleze, în anumite cazuri, ideea despre un subiect care se construiește conform propriilor dorințe asumate ca un absolut”¹². „Tensiunile induse de o exasperată cultură individualistă a posesiei și a satisfacerii generează în cadrul familiilor dinamici de intoleranță și de agresivitate”¹³. Aș vrea să adaug ritmul vieții actuale, stresul, organizarea socială și de muncă, deoarece sunt factori culturali care pun în pericol posibilitatea de alegeri permanente. În același timp, găsim fenomene ambigue. De exemplu, se apreciază o personalizare care mizează pe autenticitate, în loc de a reproduce comportamente prestabilite. Este o valoare care poate promova diferitele capacități și spontaneitatea, dar care, orientată rău, poate crea atitudini de neîncredere constantă, fugă de angajamente, închidere în comoditate, aroganță. Libertatea de a alege permite să se proiecteze propria viață și să se cultive ceea ce există mai bun în sine, dar, dacă nu are obiective nobile și disciplină personală, degenerează într-o incapacitate de a se dăruia cu generozitate. De fapt, în multe țări unde

scade numărul de căsătorii, crește numărul de persoane care decid să trăiască singure, sau care conviețuiesc fără a coabita. Putem observa și un lăudabil simț al dreptății; însă, dacă este înțeles rău, el îi transformă pe cetățeni în clienți care pretind numai prestarea de servicii.

34. Dacă aceste riscuri se transferă la modul de a înțelege familia, aceasta se poate transforma într-un loc de trecere, la care se recurge când pare convenabil pentru sine, sau unde se merge pentru a reclama drepturi, în timp ce legăturile rămân abandonate precarității volubile a dorințelor și circumstanțelor. În fond, astăzi este ușor a confunda libertatea genuină cu ideea pe care fiecare o judecă așa cum i se pare, ca și cum dincolo de indivizi n-ar exista adevăruri, valori, principii care ne orientează, ca și cum totul ar fi egal și ar trebui să se permită orice. În acest context, idealul matrimonial, cu o angajare de exclusivitate și de stabilitate, ajunge să fie distrus de conveniențele contingente sau de capriciile sensibilității. Există teama de singurătate, se dorește un spațiu de protecție și de fidelitate, dar în același timp crește teama de a fi capturați de o relație care poate amâna satisfacerea aspirațiilor personale.

35. Creștini fiind, nu putem renunța să propunem căsătoria numai cu scopul să nu contrazicem sensibilitatea actuală, pentru a fi la modă, sau din sentimente de inferioritate în fața degradării morale și umane. Am priva lumea de valorile pe care putem și trebuie să le oferim. Desigur, nu are sens să ne oprim la o denunțare retorică a relelor actuale, ca și cum cu aceasta am putea schimba ceva. Nici nu folosește a pretinde să impunem norme cu forța autorității. Ne este cerut un efort mai responsabil și generos, care constă în prezentarea motivelor și a motivațiilor pentru a opta în favoarea căsătoriei și a familiei, așa încât persoanele să fie mai dispuse să răspundă la harul pe care Dumnezeu îl oferă lor.

36. În același timp, trebuie să fim umili și realiști, pentru a recunoaște că uneori modul nostru de a prezenta convingerile creștine și modul de a trata persoanele au ajutat la provocarea a ceea ce astăzi deplângem, motiv pentru care ne revine o salutară reacție de autocritică. Pe de altă parte, adesea am prezentat căsătoria în așa fel încât scopul său de unire, invitația de a crește în iubire și idealul de ajutor reciproc au rămas în umbră din cauza unui accent pus aproape exclusiv pe îndatorirea procreației. Nici n-am făcut o bună însoțire a noilor soți în primii lor ani, cu propuneri adaptate orarelor, limbajelor, preocupărilor lor mai concrete. Alteori am prezentat un ideal teologic al căsătoriei prea abstract, aproape artificial construit, departe de situația concretă și de posibilitățile efective ale familiilor așa cum sunt. Această idealizare excesivă, mai ales când n-am trezit încrederea în har, n-a făcut în așa fel încât căsătoria să fie mai de dorit și atractivă, ci total contrariul.

37. Mult timp am crezut că numai insistând pe chestiuni doctrinare, bioetice și morale, fără a motiva deschiderea la har, am fi susținut deja suficient familiile, am fi consolidat legătura soților și am fi umplut de semnificație viața lor împreună. Avem dificultăți în a prezenta căsătoria mai mult ca un drum dinamic de creștere și realizare decât ca o povară de suportat toată viața. Ne vine greu și să dăm spațiu conștiinței credincioșilor,

care de atâtea ori răspund cât mai bine posibil la evanghelie în mijlocul limitelor lor și pot duce înaintea discernământul lor personal în fața situațiilor în care se strică toate schemele. Suntem chemați să formăm conștiințele, nu să pretindem înlocuirea lor.

38. Trebuie să mulțumim pentru faptul că cea mai mare parte a oamenilor stimează relațiile familiale care vor să dureze în timp și care asigură respectul față de celălalt. De aceea se apreciază că Biserica oferă spații de însoțire și de asistență cu privire la chestiuni legate de creșterea iubirii, de depășirea conflictelor și de educația copiilor. Mulți stimează forța harului pe care-l experimentează în Reconcilierea sacramentală și în Euharistie, care le permite să susțină provocările căsătoriei și familiei. În unele țări, în special în diferite părți ale Africii, secularismul n-a reușit să slăbească unele valori tradiționale și în fiecare căsătorie se produce o puternică unire între două familii lărgite, unde încă se menține un sistem bine definit de gestionare a conflictelor și a dificultăților. În lumea actuală se apreciază și mărturia soților care nu numai că au păstrat în timp, ci continuă să ducă înaintea un proiect comun și păstrează afectul. Acest lucru deschide poarta spre o pastorație pozitivă, primitoare, care face posibilă o aprofundare treptată a exigențelor evangheliei. Totuși, de multe ori am acționat cu atitudine defensivă și irosim energiile pastorale înmulțind atacurile la adresa lumii decadente, cu puțină capacitate de propunere pentru a indica drumuri de fericire. Mulți nu percep că mesajul Bisericii despre căsătorie și familie a fost o reflexie clară a predicii și a atitudinilor lui Isus, care în același timp propunea un ideal exigent și nu pierdea niciodată apropierea compătitoare față de persoanele fragile, precum samariteana sau femeia adulteră.

39. Aceasta nu înseamnă a nu mai recunoaște decadența culturală care nu promovează iubirea și dăruirea. Consultările prealabile de la ultimele două sinoade au evidențiat diferite simptome ale „culturii provizoriului”. Mă refer, de exemplu, la rapiditatea cu care persoanele trec de la o relație afectivă la alta. Cred că iubirea, ca în rețelele sociale, se poate conecta sau deconecta după plăcerea consumatorului și chiar bloca rapid. Mă gândesc și la teama pe care o provoacă perspectiva unui angajament permanent, la obsesia pentru timpul liber, la relațiile care calculează costuri și beneficii și se mențin numai dacă sunt un mijloc pentru a fi remediu la singurătate, pentru a avea protecție sau pentru a primi vreun serviciu. Se transferă la relațiile afective ceea ce se întâmplă cu obiectele și cu mediul: totul este rebutabil, fiecare folosește și aruncă, irosește și strică, exploatează și stoarce atât timp cât folosește. Și apoi, adio. Narcisismul face persoanele incapabile să privească dincolo de ele însele, de propriile dorințe și necesități. Dar cel care-i folosește pe alții, mai devreme sau mai târziu ajunge să fie folosit, manipulat și abandonat cu aceeași logică. Este demn de notat faptul că ruperile legăturilor au loc de multe ori între persoane adulte care caută un soi de „autonomie” și refuză idealul de a îmbătrâni împreună îngrijindu-se unul de altul și susținându-se.

40. „Cu riscul de a banaliza, am putea spune că trăim într-o cultură care îi determină pe tineri să nu formeze o familie, pentru că le lipsește posibilitatea pentru viitor. Însă chiar această cultură prezintă altora așa de multe opțiuni, încât și ei sunt descurajați să formeze o familie”¹⁴. În unele țări, mulți tineri „sunt induși să amâne căsătoria din cauza problemelor de tip economic, de muncă sau de studiu. Uneori și din alte motive, cum ar fi influența ideologiilor care subvaluează căsătoria și familia, experiența eșecului altor

cupluri pe care ei nu vor s-o riște, teama față de ceva ce consideră prea mare și sacru, oportunitățile sociale și avantajele economice care derivă din conviețuire, o concepție pur emotivă și romantică despre iubire, frica de a pierde libertatea și autonomia, refuzarea a ceva conceput ca instituțional și birocratic”¹⁵. Avem nevoie să găsim cuvintele, motivațiile și mărturiile care să ne ajute să atingem fibrele cele mai intime ale tinerilor, acolo unde sunt mai capabili de generozitate, de angajare, de iubire și chiar de eroism, pentru a-i invita să accepte cu entuziasm și curaj provocarea căsătoriei.

41. Părinții sinodali au făcut referință la actualele „tendențe culturale care par să impună o afectivitate fără limite [...], o afectivitate narcisistă, instabilă și schimbătoare care nu ajută întotdeauna subiecții să ajungă la o maturitate mai mare”. S-au declarat îngrijorați ca urmare a „unei anumite răspândiri a pornografiei și a comercializării trupului, favorizată și de o folosire greșită a internetului și trebuie denunțată situația acelor persoane care sunt obligate să practice prostituția”. În acest context, „cuplurile sunt uneori nesigure, ezitante și găsesc cu greu modurile pentru a crește, mulți sunt cei care tind să rămână în stadiile primare ale vieții emoționale și sexuale. Criza cuplului destabilizează familia și poate ajunge prin despărțiri și divorțuri să producă serioase consecințe asupra adulților, copiilor și societății, slăbind individul și legăturile sociale”¹⁶. Crizele conjugale se înfruntă frecvent „în mod grăbit și fără curajul răbdării, al verificării, al iertării reciproce, al reconcilierii și chiar al sacrificiului. Astfel eșecurile dau naștere la noi relații, la noi cupluri, la noi uniri și la noi căsătorii, creând situații familiale complexe și problematice pentru alegerea creștină”¹⁷.

42. „Și scăderea demografică, cauzată de o mentalitate antinatalistă și promovată de politici mondiale de sănătate reproductivă, nu numai că determină o situație în care succesiunea generațiilor nu mai este asigurată, ci riscă să conducă în timp la o sărăcire economică și la o pierdere de speranță în viitor. Dezvoltarea biotehnologiilor a avut și ea un puternic impact asupra natalității”¹⁸. Se pot adăuga alți factori, precum „industrializarea, revoluția sexuală, teama suprapopulației, problemele economice [...]. Societatea de consum poate și să descurajeze persoanele să aibă copii și numai pentru a menține libertatea lor și propriul stil de viață”¹⁹. Este adevărat că dreapta conștiință a soților, când au fost foarte generoși în transmiterea vieții, poate să-i orienteze la decizia de a limita numărul copiilor din motive suficient de serioase, dar întotdeauna, „din iubire față de această demnitate a conștiinței, Biserica respinge cu toate forțele sale intervențiile coercitive ale statului în favoarea contracepției, sterilizării sau chiar a avortului”²⁰. Aceste măsuri sunt inacceptabile și în locuri cu un nivel de natalitate foarte ridicat, dar este de notat că politicienii le încurajează și în unele țări care suferă de drama unei rate foarte scăzute de natalitate. Așa cum au indicat episcopii din Coreea, aceasta înseamnă „a acționa într-un mod contradictoriu, neglijând propria datorie”²¹.

43. Slăbirea credinței și a practicii religioase în unele societăți are efecte asupra familiilor și le lasă mai singure cu dificultățile lor. Părinții au afirmat că „una dintre cele mai grave sărăcii ale culturii actuale este singurătatea, rod al absenței lui Dumnezeu în viața persoanelor și al fragilității relațiilor. Există și o senzație generală de neputință față de realitatea socio-economică ce ajunge adesea să strivească familiile [...]. Adesea familiile se simt abandonate din cauza dezinteresului sau atenției scăzute din partea instituțiilor.

Consecințele negative din punct de vedere al organizării sociale sunt evidente: de la criza demografică la dificultățile educative, de la truda de a primi viața care trebuie să se nască la a simți prezența bătrânilor ca o povară, ajungând să se răspândească o tulburare afectivă care ajunge uneori la violență. Este responsabilitatea statului să creeze condițiile legislative și de muncă pentru a garanta viitorul tinerilor și a-i ajuta să realizeze proiectul lor de a întemeia o familie”²².

44. Lipsa unei locuințe demne sau adecvate duce adesea la amânarea formalizării unei relații. Trebuie amintit că „familia are dreptul la o locuință decentă, potrivită pentru viața familiei și proporționată cu numărul membrilor, într-un mediu care să asigure serviciile de bază pentru viața familiei și a comunității”²³. O familie și o casă sunt două lucruri care se cheamă reciproc. Acest exemplu arată că trebuie să insistăm asupra drepturilor familiei și nu numai asupra drepturilor individuale. Familia este un bun de care societatea nu poate să facă abstracție, dar are nevoie să fie ocrotită²⁴. Apărarea acestor drepturi este „un apel profetic în favoarea instituției familiale, care trebuie să fie respectată și apărată de toate uzurpările”²⁵, mai ales în contextul actual, în care, de obicei, ocupă puțin spațiu în proiectele politice. Familiile au, printre celelalte drepturi, pe acela de „a putea conta pe o politică familială adecvată din partea autorităților publice în domeniul juridic, economic, social și fiscal”²⁶. Uneori sunt dramatice neliniștile familiilor când, în prezența bolii unei persoane dragi, nu au acces la servicii sanitare adecvate, sau când se prelungește timpul, fără să se obțină un loc de muncă demn. „Constrângerile economice exclud accesul familiilor la educație, la viața culturală și la viața socială activă. Actualul sistem economic produce diferite forme de excludere socială. Familiile suferă în mod deosebit problemele care privesc locul de muncă. Posibilitățile pentru tineri sunt puține și oferta de locuri de muncă este foarte selectivă și precară. Zilele de muncă sunt lungi și adesea îngreunate de timpuri lungi de transfer. Acest lucru nu-i ajută pe cei din familie să se adune între ei și cu copiii, în așa fel încât să alimenteze zilnic relațiile lor”²⁷.

45. „Mulți sunt copiii care se nasc în afara căsătoriei, în special în unele țări, și mulți sunt cei care după aceea cresc numai cu unul dintre părinți sau într-un context familial lărgit sau reconstituit [...]. Exploatarea sexuală a copiilor constituie apoi una dintre realitățile cele mai scandaloase și perverse ale societății actuale. Și societățile străbătute de violență din cauza războiului, a terorismului sau a prezenței criminalității organizate au situații familiale deteriorate și mai ales în marile metropole și în periferiile lor crește așa-numitul fenomen al copiilor străzii”²⁸. Abuzarea sexuală a copiilor devine și mai scandaloasă când se întâmplă în locuri în care ei trebuie să fie ocrotiți, îndeosebi în familii, în școli și în comunități și instituții creștine²⁹.

46. Migrațiile „reprezintă un alt semn al timpurilor care trebuie înfruntat și înțeles cu toată încărcătura de consecințe asupra vieții familiale”³⁰. Ultimul sinod a dat o mare importanță acestei problematici, afirmând că „atinge, cu modalități diferite, întregi populații, în diferite părți ale lumii. Biserica a exercitat în acest domeniu un rol de prim plan. Necesitatea de a menține și a dezvolta această mărturie evanghelică (cf. Mt 25,35) apare astăzi mai mult ca oricând urgentă [...]. Mobilitatea umană, care corespunde mișcării istorice naturale a popoarelor, poate să reveleze o bogăție autentică atât pentru familia care emigrează, cât și pentru țara care o primește. Altceva este migrația forțată a familiilor, rod al situațiilor de

război, de persecuție, de sărăcie, de nedreptate, marcată de peripețiile unei călătorii care adesea pune viața în pericol, traumatizează persoanele și destabilizează familiile. Însoțirea migranților cere o pastorație specifică îndreptată spre familiile în migrațiune, dar și spre membrii nucleelor familiale rămași în locurile de origine. Acest lucru trebuie realizat respectând culturile lor, formarea religioasă și umană din care provin, bogăția spirituală a riturilor și tradițiilor lor, și printr-o îngrijire pastorală specifică [...]. Migrațiile apar ca fiind deosebit de dramatice și devastatoare pentru familii și pentru indivizi când au loc în afara legalității și sunt susținute de circuite internaționale de trafic de ființe umane. Același lucru se poate spune când se referă la femei sau copii neînsoțiți, constrânși la șederi prelungite în locurile de trecere, în lagăre de refugiați, în care este imposibil să se demareze un parcurs de integrare. Sărăcia extremă și alte situații de dezintegrare conduc uneori familiile să-și vândă proprii copii pentru prostituție sau pentru trafic de organe”³¹. „Persecuțiile creștinilor, precum și cele ale minorităților etnice și religioase, în diferite părți ale lumii, în special în Orientul Mijlociu, reprezintă o mare încercare: nu numai pentru Biserică, ci și pentru întreaga comunitate internațională. Fiecare efort trebuie susținut pentru a favoriza rămânerea familiilor și a comunităților creștine în țările lor de origine”³².

47. Părinții au dedicat o atenție specială și „familiilor persoanelor cu neputințe, în care handicapul, care intră năvalnic în viață, generează o provocare profundă și neașteptată și tulbură echilibrele, dorințele, așteptările [...]. Merită o mare admirație familiile care acceptă cu iubire încercarea dificilă a unui copil neputincios. Ele dau Bisericii și societății o mărturie prețioasă de fidelitate față de darul vieții. Familia va putea descoperi, împreună cu comunitatea creștină, noi gesturi și limbaje, forme de înțelegere și de identitate, pe drumul de primire și îngrijire a misterului fragilității. Persoanele cu neputințe constituie pentru familie un dar și o oportunitate pentru a crește în iubire, în ajutorul reciproc și în unitate [...]. Familia care acceptă cu privirea credinței prezența persoanelor cu neputințe va putea recunoaște și garanta calitatea și valoarea fiecărei vieți, cu nevoile, drepturile și oportunitățile sale. Ea va solicita servicii și îngrijiri și va promova compania și afectul, în fiecare fază a vieții”³³. Doresc să subliniez că atenția dedicată atât migranților, cât și persoanelor cu neputințe este un semn al Duhului. De fapt, ambele situații sunt paradigmatic: pun în joc, în special, modul în care se trăiește astăzi logica primirii milostive și a integrării persoanelor fragile.

48. „Cea mai mare parte dintre familii respectă bătrânii, îi înconjoară cu afect și îi consideră o binecuvântare. O apreciere specială se îndreaptă spre asociațiile și spre mișcările familiale care lucrează în favoarea bătrânilor, sub aspect spiritual și social [...]. În societățile puternic industrializate, în care numărul lor tinde să se mărească în timp ce descrește natalitatea, ei riscă să fie percepuți ca o povară. Pe de altă parte, îngrijirile pe care ei le cer îi pun adesea la încercare dură pe cei dragi ai lor”³⁴. „Valorizarea fazei conclusive a vieții este astăzi cu atât mai necesară cu cât se încearcă tot mai mult să se înlăture în orice mod momentul decesului. Fragilitatea și dependența bătrânului sunt uneori exploatate în mod urât pentru un simplu avantaj economic. Numeroase familii ne învață că este posibil a înfrunta ultimele etape ale vieții valorizând sensul împlinirii și al integrării întregii existențe în misterul pascal. Un mare număr de bătrâni sunt primiți în structuri ecleziale unde pot trăi într-un mediu senin și familial, pe plan material și spiritual. Eutanasia și sinuciderea asistată sunt grave amenințări pentru familii în toată lumea.

Practica lor este legală în multe state. Biserica, în timp ce condamnă cu fermitate aceste practici, simte datoria de a ajuta familiile care se îngrijesc de membrii lor bătrâni și bolnavi”³⁵.

49. Vreau să scot în evidență situația familiilor strivite de mizerie, penalizate în atâtea moduri, în care limitele vieții se trăiesc în manieră sfâșietoare. Dacă toți întâlnesc dificultăți, într-o casă foarte săracă acestea devin mai dure³⁶. De exemplu, dacă o femeie trebuie să-și crească singură copilul, din cauza unei despărțiri sau din alte motive, și trebuie să muncească fără posibilitatea de a-l lăsa la o altă persoană, el crește într-o abandonare care-l expune la orice tip de risc, și maturizarea sa personală este compromisă. În situațiile dificile pe care le trăiesc persoanele mai nevoiașe, Biserica trebuie să aibă o grijă specială pentru a înțelege, a mângâia, a integra, evitând să le impună o serie de norme, ca și cum ar fi niște pietre, obținând cu aceasta efectul de a le face să se simtă judecate și abandonate chiar de acea mamă care este chemată să le ducă milostivirea lui Dumnezeu. În acest mod, în loc de a oferi forța vindecătoare a harului și lumina evangheliei, unii vor să „îndoctrineze” evanghelia, s-o transforme în „pietre moarte de aruncat împotriva altora”³⁷.

Câteva provocări

50. Răspunsurile primite la cele două consultări, efectuate în timpul drumului sinodal, au menționat cele mai diferite situații care prezintă noi provocări. În afară de cele indicate deja, mulți s-au referit la funcția educativă, care se află în dificultate, pentru că, printre alte cauze, părinții se întorc acasă oboseți și fără chef de a vorbi, în atâtea familii nu mai există nici măcar obișnuința de a mânca împreună și crește o mare varietate de oferte de distracții, în afară de dependența de televizor. Acest lucru face dificilă transmiterea credinței de la părinți la copii. Alții au semnalat că familiile sunt adesea bolnave de o anxietate enormă. Pare că sunt mai preocupate să prevină problemele viitoare decât să împărtășească prezentul. Acest lucru, care este o chestiune culturală, se agravează din cauza unui viitor profesional nesigur, a nesiguranței economice sau a temerii pentru viitorul copiilor.

51. A fost menționată și dependența de droguri ca una dintre plăgile epocii noastre, care face ca multe familii să sufere și adesea ajunge să le distrugă. Ceva asemănător se întâmplă cu alcoolismul, jocurile de noroc și alte dependențe. Familia ar putea să fie locul prevenției și al regulilor bune, însă societatea și politica nu ajung să înțeleagă că o familie în pericol „pierde capacitatea de reacție pentru a-i ajuta pe membrii săi [...]. Notăm consecințele grave ale acestei rupturi în familii distruse: copii deznăscuți, bătrâni abandonați, copii orfani cu părinți vii, adolescenți și tineri dezorientați și fără reguli”³⁸. Așa cum au indicat episcopii din Mexic, există situații triste de violență familială care sunt un teren fertil pentru noi forme de agresivitate socială, pentru că „relațiile familiale explică și predispoziția la o personalitate violentă. Familiile care influențează în acest sens sunt acelea în care lipsește comunicarea; cele în care predomină atitudini defensive și în care membrii nu se sprijină între ei; în care nu există activități familiale menite să favorizeze participarea; în care relațiile părinților între ei sunt adesea conflictuale și violente, iar cele părinți-copii se caracterizează prin atitudini ostile. Violența intrafamilială este școală de resentiment și de ură în relațiile umane fundamentale”³⁹.

52. Nimeni nu poate crede că a slăbi familia ca societate naturală întemeiată pe căsătorie este ceva care folosește societății. Se întâmplă contrariul: prejudiciază maturizarea persoanelor, îngrijirea valorilor comunitare și dezvoltarea etică a orașelor și a satelor. Nu se mai observă cu claritate că numai unirea exclusivă și indisolubilă dintre un bărbat și o femeie desfășoară o funcție socială deplină, fiind o angajare stabilă și făcând posibilă rodnicia. Trebuie să recunoaștem marea varietate de situații familiale care pot oferi o anumită regulă de viață, însă uniri de fapt sau între persoane de același sex, de exemplu, nu se pot echivala simplist cu căsătoria. Nicio unire precară sau închisă la transmiterea vieții nu ne asigură viitorul societății. Dar cine se ocupă astăzi să-i susțină pe soți, să-i ajute să depășească riscurile care-i amenință, să-i însoțească în rolul lor educativ, să stimuleze stabilitatea unirii conjugale?

53. „În unele societăți încă este în vigoare practica poligamiei; în alte contexte rămâne practica acelor căsătorii aranjate [...]. În multe contexte, și nu numai occidentale, se răspândește pe larg obiceiul conviețuirii care precedă căsătoria sau și acela al conviețuirilor care nu sunt orientate să asume forma unei legături instituționale”⁴⁰. În unele țări legislația facilitează dezvoltarea unei varietăți de alternative, așa încât o căsătorie caracterizată de exclusivitate, indisolubilitate și deschidere la viață ajunge să pară o propunere învechită în multe zone. Înaintea în multe țări o deconstruire juridică a familiei, care tinde să adopte forme bazate aproape exclusiv pe paradigma autonomiei voinței. Deși este legitim și corect să se respingă forme de familie „tradițională” caracterizate de autoritarism și chiar de violență, aceasta n-ar trebui să ducă la disprețuirea căsătoriei, ci la redescoperirea adevăratului său sens și la reînnoirea sa. Forța familiei „se află în mod esențial în capacitatea sa de a iubi și de a învăța să se iubească. Oricât de rănită ar putea fi o familie, ea poate mereu să crească pornind de la iubire”⁴¹.

54. În această scurtă privire asupra realității, doresc să subliniez că, oricâte îmbunătățiri semnificative au avut loc în recunoașterea drepturilor femeii și în participarea sa la spațiul public, este încă mult de făcut în unele țări. Încă nu sunt complet dezrădăcinate obiceiuri inacceptabile. Înainte de toate, violența rușinoasă care uneori se folosește față de femei, maltrătarile familiale și diferite forme de sclavie, care nu constituie o demonstrație de forță masculină, ci o degradare josnică. Violența verbală, fizică și sexuală care se exercită împotriva femeilor în unele perechi de soți contrazice însăși natura unirii conjugale. Mă gândesc la mutilarea genitală gravă a femeii în unele culturi, dar și la inegalitatea accesului la locuri de muncă demne și la locurile în care se iau deciziile. Istoria merge pe urmele exceselor din culturile patriarhale, unde femeia era considerată de clasa a doua, dar amintim și practica „uterului închiriat” sau „instrumentalizarea și comercializarea trupului feminin în actuala cultură mediatică”⁴². Există unii care consideră că multe probleme actuale au avut loc pornind de la emanciparea femeii. Însă acest argument nu este valabil, „este o falsitate, nu este adevărat. Este o formă de masculinism”⁴³. Demnitatea identică dintre bărbat și femeie ne face să ne bucurăm de faptul că se depășesc vechi forme de discriminare și că în sânul familiei se dezvoltă un stil de reciprocitate. Dacă apar forme de feminism pe care nu putem să le considerăm adecvate, admirăm la fel lucrarea Duhului în recunoașterea mai clară a demnității femeii și a drepturilor sale.

55. Bărbatul „are un rol la fel de decisiv în viața familiei, cu referință deosebită la protecția și la sprijinirea soției și a copiilor [...]. Mulți bărbați sunt conștienți de importanța propriului rol în familie și îl trăiesc cu calitățile speciale ale caracterului masculin. Lipsa tatălui marchează grav viața familială, educația copiilor și inserarea lor în societate. Lipsa sa poate să fie fizică, afectivă, cognitivă și spirituală. Această carență îi privează pe copii de un model adecvat al comportamentului patern”⁴⁴.

56. O altă provocare provine din diferite forme ale unei ideologii, numită generic *gender*, „care neagă diferența și reciprocitatea naturală a bărbatului și femeii. Ea are în vedere o societate fără diferențe de sex și golește baza antropologică a familiei. Această ideologie induce proiecte educative și orientări legislative care promovează o identitate personală și o intimitate afectivă în mod radical dezlipite de diversitatea biologică între bărbat și femeie. Identitatea umană este încredințată unei opțiuni individualiste și schimbătoare în timp”⁴⁵. Este neliniștitor că unele ideologii de acest tip, care pretind să răspundă la anumite aspirații uneori comprehensibile, încearcă să se impună ca o unică gândire care să determine și educația copiilor. Nu trebuie ignorat că „sexul biologic (*sex*) și rolul social-cultural al sexului (*gender*) se pot deosebi, dar nu despărți”⁴⁶. Pe de altă parte, „revoluția biotehnologică în domeniul procreației umane a introdus posibilitatea de a manipula actul generativ, făcându-l independent de relația sexuală dintre bărbat și femeie. În acest mod, viața umană și faptul de a fi părinți au devenit realități care se pot compune și descompune, supuse prevalent dorințelor fiecăruia sau al cuplurilor”⁴⁷. Una este a înțelege fragilitatea umană sau complexitatea vieții, altceva este a accepta ideologii care pretind să împartă în două aspectele inseparabile ale realității. Să nu cădem în păcatul de a pretinde să luăm locul Creatorului. Suntem creaturi, nu suntem atotputernici. Creația ne precedă și trebuie să fie primită ca dar. În același timp, suntem chemați să păzim umanitatea noastră și aceasta înseamnă, înainte de toate, a o accepta și a o respecta așa cum a fost creată.

57. Aduc mulțumire lui Dumnezeu pentru că multe familii, care sunt foarte departe de a se considera perfecte, trăiesc în iubire, realizează propria vocație și merg înainte, deși cad de atâtea ori de-a lungul drumului. Pornind de la reflecțiile sinodale, nu rămâne un stereotip al familiei ideale, ci un mozaic interpelant format din atâtea realități diferite, pline de bucurii, drame și visuri. Realitățile care ne preocupă sunt provocări. Să nu cădem în capcana de a ne epuiza în plângeri autodefensive, în loc de a trezi o creativitate misionară. În toate situațiile, „Biserica simte necesitatea de a spune un cuvânt de adevăr și de speranță [...]. Marile valori ale căsătoriei și familiei creștine corespund căutării care străbate existența umană”⁴⁸. Dacă observăm multe dificultăți, ele sunt – cum au afirmat episcopii din Columbia – o invitație de „a elibera în noi energiile speranței, traducându-le în vise profetice, acțiuni transformatoare și imaginație a carității”⁴⁹.

Capitolul al treilea

Privirea îndreptată spre Isus: vocația familiei

58. În fața familiilor și în mijlocul lor trebuie să răsune mereu din nou prima veste, ceea ce este „mai frumos, mai mare, mai atrăgător și în același timp mai necesar”⁵⁰ și „trebuie să ocupe centrul activității evanghelizatoare”⁵¹. Este vestea principală, „aceea care

trebuie să se asculte mereu din nou în moduri diferite care trebuie să se vestească mereu din nou în timpul catehezei într-o formă sau în alta⁵². Pentru că „nu există nimic mai solid, mai profund, mai sigur, mai consistent și mai înțelept decât această vestire” și „toată formarea creștină este, înainte de toate, aprofundarea *kerygmei*,”⁵³.

59. Învățătura noastră despre căsătorie și familie nu poate înceta să se inspire și să se transfigureze în lumina acestei vestiri de iubire și de duiosie, pentru a nu deveni simplă apărare a unei doctrine reci și fără viață. De fapt, nu se poate înțelege pe deplin nici misterul familiei decât în lumina iubirii infinite a Tatălui, care s-a manifestat în Cristos, care s-a dăruit până la sfârșit și este viu în mijlocul nostru. De aceea doresc să-l contemp lu pe Cristos viu, care este prezent în atâtea istorii de iubire, și să invoc focul Duhului asupra tuturor familiilor din lume.

60. În acest cadru, acest scurt capitol cuprinde o sinteză a învățăturii Bisericii despre căsătorie și familie. Și în această privință voi cita diferite contribuții prezentate de părinții sinodali în considerațiile lor cu privire la lumina pe care ne-o oferă credința. Ei au pornit de la privirea lui Isus și au arătat că el „a privit la femeile și la bărbații pe care i-a întâlnit cu iubire și duiosie, însoțind pașii lor cu adevăr, răbdare și milostivire, vestind exigențele împărăției lui Dumnezeu”⁵⁴. În același mod, Domnul ne însoțește astăzi în angajarea noastră pentru a trăi și a transmite evanghelia familiei.

Isus recuperează și duce la împlinire proiectul divin

61. În fața celor care interziceau căsătoria, Noul Testament învață că „orice creatură a lui Dumnezeu este bună și nimic nu e de aruncat, dacă este primit cu mulțumire” (*1Tim 4,4*). Căsătoria este un „dar” al Domnului (cf. *1Cor 7,7*). În același timp, din cauza acestei evaluări pozitive, se pune un accent puternic pe faptul de a avea grijă de acest dar divin: „Căsătoria să fie cinstită în toate privințele, patul conjugal să fie neîntinat” (*Evr 13,4*). Acest dar al lui Dumnezeu include sexualitatea: „Să nu vă lipsiți unul de celălalt” (*1Cor 7,5*).

62. Părinții sinodali au amintit că Isus, „referindu-se la planul primordial cu privire la perechea umană, reafirmă unirea indisolubilă dintre bărbat și femeie, deși spune că «din cauza împietririi inimii voastre v-a permis Moise să repudiați soțiile voastre, dar la început nu a fost așa» (*Mt 19,8*). Indisolubilitatea căsătoriei («Așadar, ceea ce Dumnezeu a unit, omul să nu despartă» *Mt 19,6*), nu trebuie înțeleasă, înainte de toate, ca «jug» impus oamenilor, ci ca un «dar» oferit persoanelor unite în căsătorie [...]. Condescendența divină însoțește mereu drumul uman, vindecă și transformă inima împietrită cu harul său, orientând-o spre principiul său, prin calea crucii. Din evanghelii reiese clar exemplul lui Isus care [...] a vestit mesajul referitor la semnificația căsătoriei ca plinătate a revelației care recuperează proiectul original al lui Dumnezeu (*Mt 19,3*)”⁵⁵.

63. „Isus, care a reconciliat toate în el, a readus căsătoria și familia la forma lor originală (cf. *Mc 10,1-12*). Familia și căsătoria au fost răscumpărate de Cristos (cf. *Ef 5,21-32*), restaurate după imaginea Preasfintei Treimi, mister din care provine orice iubire adevărată. Alianța nupțială, inaugurată în creație și revelată în istoria mântuirii, primește revelarea deplină a semnificației sale în Cristos și în Biserica sa. De la Cristos, prin

Biserică, familia și căsătoria primesc harul necesar pentru a mărturisi iubirea lui Dumnezeu și a trăi viața de comuniune. Evanghelia familiei străbate istoria lumii încă de la crearea omului după chipul și asemănarea lui Dumnezeu (cf. *Gen* 1,26-27) până la împlinirea misterului alianței în Cristos la sfârșitul secolelor cu nunta mielului (cf. *Ap* 19,9)⁵⁶.

64. „Exemplul lui Isus este paradigmatic pentru Biserică [...]. El a inaugurat viața sa publică prin semnul de la Cana, săvârșit la un ospăț de nuntă (cf. *In* 2,1-11) [...]. A împărtășit momente zilnice de prietenie cu familia lui Lazăr și surorile sale (cf. *Lc* 10,38) și cu familia lui Petru (cf. *Mt* 8,14). A ascultat plânsul părinților pentru copiii lor, readucându-i la viață (cf. *Mc* 5,41; *Lc* 7,14-15) și manifestând astfel adevărata semnificație a milostivirii, care implică restabilirea alianței (cf. Ioan Paul al II-lea, *Dives in misericordia*, 4). Aceasta apare clar în întâlnirile cu femeia samariteană (cf. *In* 4,1-30) și cu adultera (cf. *In* 8,1-11), în care percepția păcatului se trezește în fața iubirii gratuite a lui Isus”⁵⁷.

65. Întruparea Cuvântului într-o familie umană, la Nazaret, atinge cu noutatea sa istoria lumii. Avem nevoie să ne cufundăm în misterul nașterii lui Isus, în da-ul Mariei spus vestirii îngerului, când a fost zămislit Cuvântul în sânul său; și în da-ul lui Iosif, care i-a dat lui Isus numele și s-a îngrijit de Maria; în sărbătoarea păstorilor la iesle; în adorația magilor; în fuga în Egipt, în care Isus participă la durerea poporului său exilat, persecutat și umilit; în așteptarea religioasă a lui Zaharia și în bucuria care însoțește nașterea lui Ioan Botezătorul; în promisiunea împlinită pentru Simeon și Ana în templu; în admirația învățătorilor legii în timp ce ascultă înțelepciunea lui Isus adolescent. Și apoi să pătrundem în cei treizeci de ani lungi în care Isus și-a câștigat pâinea muncind cu mâinile sale, șoptind rugăciunile și tradiția credincioasă a poporului său și educându-se în credința părinților săi, până la a o face să rodească în misterul împărăției. Acesta este misterul Crăciunului și secretul de la Nazaret, plin de parfum de familie! Este misterul care atât de mult i-a fascinat pe Francisc din Assisi, pe Tereza a Pruncului Isus și pe Charles de Foucauld și din care se adapă și familiile creștine pentru a reînnoi speranța și bucuria lor.

66. „Alianța de iubire și fidelitate, din care trăiește sfânta familie de la Nazaret, luminează principiul care dă formă fiecărei familii și o face capabilă să înfrunte mai bine vicisitudinile vieții și ale istoriei. Pe acest fundament, fiecare familie, chiar în slăbiciunea sa, poate să devină o lumină în întunericul lumii. «Aici înțelegem modul de a trăi în familie. Nazaretul să ne amintească ce anume este familia, ce anume este comuniunea de iubire, frumusețea sa austeră și simplă, caracterul său sacru și inviolabil; să ne facă să vedem cât de dulce și de neînlocuit este educația în familie, să ne învețe funcția sa naturală în ordinea socială» (Paul al VI-lea, *Discurs ținut la Nazaret*, 5 ianuarie 1964)”⁵⁸.

Familia în documentele Bisericii

67. Conciliul Ecumenic Vatican II, în constituția pastorală *Gaudium et spes*, s-a ocupat de promovarea demnității căsătoriei și a familiei (cf. nr. 47-52). „El a definit căsătoria drept comunitate de viață și de iubire (cf. *Gaudium et spes*, 48), punând iubirea în centrul familiei [...]. «Adevărata iubire dintre soț și soție» (*Gaudium et spes*, 49) implică reciproca dăruire de sine, include și integrează dimensiunea sexuală și afectivitatea,

corespunzând planului divin (cf. *Gaudium et spes*, 48-49). În afară de aceasta, *Gaudium et spes* 48 subliniază înrădăcinarea soților în Cristos: Cristos Domnul «vine în întâmpinarea soților în sacramentul Căsătoriei» și rămâne cu ei. În întrupare, el își asumă iubirea umană, o purifică, o duce la plinătate și dăruiește soților, cu Duhul său, capacitatea de a o trăi, impregnând toată viața lor de credință, speranță și caritate. În acest mod, soții sunt consacrați și, printr-un har propriu, edifică trupul lui Cristos și constituie o Biserică familială (cf. *Lumen gentium*, 11), așa încât Biserica, pentru a înțelege pe deplin misterul său, privește la familia creștină, care îl manifestă în mod genuin”⁵⁹.

68. După aceea, „Paul al VI-lea, pe urma Conciliului Vatican II, a aprofundat doctrina despre căsătorie și despre familie. Îndeosebi, cu enciclica *Humanae vitae*, a scos în evidență legătura intrinsecă dintre iubirea conjugală și generarea vieții: «Iubirea conjugală cere soților o conștiință a misiunii lor de o *paternitate responsabilă*, asupra căreia pe bună dreptate se insistă atât de mult astăzi și care trebuie să fie corect înțeleasă... Exercițierea responsabilă a paternității cere ca soții să recunoască pe deplin datoriile lor față de Dumnezeu, față de ei înșiși, față de familie și față de societate, respectând ierarhia justă a valorilor» (*HV*, 10). În exortăția apostolică *Evangelii nuntiandi*, Paul al VI-lea a evidențiat raportul dintre familie și Biserică”⁶⁰.

69. „Sfântul Ioan Paul al II-lea a dedicat familiei o atenție deosebită prin catehezele sale despre iubirea umană, Scrisoarea către familie (*Gratissimam sane*) și, mai ales, cu exortăția apostolică *Familiaris consortio*. În aceste documente, pontiful a definit familia drept «cale a Bisericii»; a oferit o viziune de ansamblu despre vocația la iubire a bărbatului și a femeii; a propus liniile fundamentale pentru pastorația familiei și pentru prezența familiei în societate. Îndeosebi, tratând despre caritatea conjugală (cf. *Familiaris consortio*, 13), a descris modul în care soții, în iubirea lor reciprocă, primesc darul Duhului lui Cristos și trăiesc chemarea lor la sfințenie”⁶¹.

70. „Benedict al XVI-lea, în enciclica *Deus caritas est*, a reluat tema adevărului iubirii dintre bărbat și femeie, care se luminează pe deplin numai în lumina iubirii lui Cristos răstignit (cf. *Deus caritas est*, 2). El reafirmă: «Căsătoria bazată pe o iubire exclusivă și definitivă devine icoana raportului lui Dumnezeu cu poporul său și viceversa: modul de a iubi al lui Dumnezeu devine măsura iubirii umane» (*Deus caritas est*, 11). În afară de aceasta, în enciclica *Caritas in veritate*, evidențiază importanța iubirii ca principiu de viață în societate (cf. *Caritas in veritate*, 44), loc în care se învață experiența binelui comun”⁶².

Sacramentul Căsătoriei

71. „Scriptura și tradiția ne deschid accesul la o cunoaștere a Treimii care se revelează cu trăsături familiale. Familia este imagine a lui Dumnezeu care [...] este comuniune de persoane. La botez, glasul Tatălui îl desemnează pe Isus ca Fiul său iubit și în această iubire ne este dat să-l recunoaștem pe Duhul Sfânt (cf. *Mc* 1,10-11). Isus, care a reconciliat toate lucrurile în sine și l-a răscumpărat pe om de păcat, nu numai că a readus căsătoria și familia la forma lor originală, ci a și ridicat căsătoria la rangul de semn sacramental al iubirii sale față de Biserică (cf. *Mt* 19,1-12; *Mc* 10,1-12; *Ef* 5,21-32). În familia umană, adunată de Cristos, sunt restituite «chipul și asemănarea» Preasfintei

Treimi (cf. *Gen* 1,26), mister din care provine orice iubire adevărată. De la Cristos, prin Biserică, familia și căsătoria primesc harul Duhului Sfânt, pentru a mărturisi evanghelia iubirii lui Dumnezeu”⁶³.

72. Sacramentul Căsătoriei nu este o convenție socială, un rit gol sau un simplu semn extern al unui angajament. Sacramentul este un dar pentru sfințirea și mântuirea soților, pentru că „apartenența lor reciprocă este reprezentarea reală prin semnul unirii sacramentale a raportului însuși dintre Cristos și Biserică. Pentru aceasta, soții sunt pentru Biserică reamintirea permanentă a ceea ce s-a întâmplat pe cruce; sunt unul pentru altul și față de copiii martorii mântuirii de care îi face părtași sacramentul Căsătoriei”⁶⁴. Căsătoria este o vocație, deoarece este un răspuns la chemarea specifică de a trăi iubirea conjugală ca semn imperfect al iubirii dintre Cristos și Biserică. De aceea, decizia de a se căsători și de a forma o familie trebuie să fie rod al unui discernământ vocațional.

73. „Darul reciproc constitutiv al căsătoriei sacramentale este înrădăcinat în harul botezului care stabilește alianța fundamentală a fiecărei persoane cu Cristos în Biserică. În primirea reciprocă și cu harul lui Cristos, logodnicii își promet dăruire totală, fidelitate și deschidere la viață, ei recunosc ca elemente constitutive ale căsătoriei darurile pe care Dumnezeu le oferă lor, luând în serios angajarea lor reciprocă, în numele său și în fața Bisericii. Or, în credință este posibil să se asume bunurile căsătoriei ca angajamente care pot fi susținute mai bine prin ajutorul harului sacramentului [...]. De aceea, privirea Bisericii se îndreaptă spre soți ca spre inima familiei întregi, care își îndreaptă și ea privirea spre Isus”⁶⁵. Sacramentul nu este un „lucru” sau o „forță”, pentru că în realitate însuși Cristos „iese în întâmpinarea soților creștini prin sacramentul Căsătoriei. El rămâne împreună cu ei, le dă puterea să-l urmeze, luându-și crucea, să se ridice din nou după căderile lor, să se ierte reciproc, să poarte fiecare povara celuilalt”⁶⁶. Căsătoria creștină este un semn care nu numai că arată cât de mult a iubit Cristos Biserica sa în alianța pecetluită pe cruce, ci face prezentă această iubire în comuniunea soților. Unindu-se într-un singur trup, reprezintă logodna Fiului lui Dumnezeu cu natura umană. Pentru aceasta, „în bucuriile iubirii și ale vieții lor familiale, el le dă, încă de aici de pe pământ, o pregustare a ospățului de nuntă al mielului”⁶⁷. Deși „analogia dintre perechea soț-soție și perechea Cristos-Biserică” este o „analogie imperfectă”⁶⁸, ea invită să-l invocăm pe Domnul ca să reverse iubirea sa în limitele relațiilor conjugale.

74. Unirea sexuală, trăită în mod uman și sfințită de sacrament, este la rândul său pentru soți cale de creștere în viața harului. Este „misterul nupțial”⁶⁹. Valoarea unirii trupurilor este exprimată în cuvintele consimțământului, unde soții s-au primit și s-au dăruit reciproc pentru a împărtăși toată viața. Aceste cuvinte conferă o semnificație sexualității, eliberând-o de orice ambiguitate. Totuși, în realitate, toată viața în comun a soților, toată rețeaua de relații care o vor țese între ei, cu copiii și cu lumea, vor fi impregnate și întărite de harul sacramentului care provine din misterul Întrupării și al Paștelui, în care Dumnezeu a exprimat toată iubirea sa față de omenire și s-a unit intim cu ea. Nu vor fi niciodată singuri cu forțele lor pentru a înfrunța provocările care se prezintă. Ei sunt

chemați să răspundă la darul lui Dumnezeu cu angajarea lor, creativitatea lor, rezistența și lupta lor zilnică, dar vor putea mereu să-l invoce pe Duhul Sfânt care a consacrat unirea lor, pentru ca harul primit să se manifeste din nou în orice situație nouă.

75. Conform tradiției latine a Bisericii, în sacramentul Căsătoriei celebranții sunt bărbatul și femeia care se căsătoresc⁷⁰, care, manifestând consimțământul lor reciproc și exprimându-l în dăruirea trupească reciprocă, primesc un mare dar. Consimțământul lor și unirea trupurilor sunt instrumentele acțiunii divine care îi face un singur trup. În Botez a fost consacrată capacitatea lor de a se uni în căsătorie ca slujitori ai Domnului pentru a răspunde la chemarea lui Dumnezeu. De aceea, când doi soți necreștini primesc Botezul, nu este necesar să reînnoiască promisiunea matrimonială și este suficient să n-o refuze, din moment ce, datorită Botezului pe care-l primesc, unirea lor devine sacramentală tocmai prin acesta. Dreptul canonic recunoaște și validitatea unor căsătorii care se celebrează fără un slujitor hirotonit⁷¹. De fapt, ordinea naturală a fost asumată de răscumpărarea lui Isus Cristos, în așa fel încât „între botezați nu poate să existe un contract matrimonial valid care să nu fie, în același timp, și sacrament”⁷². Biserica poate cere ca actul să fie public, prezența martorilor și alte condiții care s-au schimbat în decursul istoriei, însă aceasta nu le ia celor doi soți caracterul lor de celebranți ai sacramentului, nici nu diminuează centralitatea consimțământului bărbatului și al femeii, care este ceea ce în sine stabilește legătura sacramentală. În orice caz, avem nevoie să reflectăm ulterior cu privire la acțiunea divină în ritul nupțial, care este pusă în mare evidență în Bisericile orientale, cu atribuire a unei importanțe deosebite binecuvântării contractanților ca semn al darului Duhului.

Semințele cuvântului și situațiile imperfecte

76. „Evanghelia familiei hrănește și acele semințe care încă așteaptă să se maturizeze și trebuie să îngrijească acei pomi care s-au uscat și au nevoie să nu fie neglijați”⁷³, în așa fel încât, pornind de la darul lui Cristos în sacrament, „să fie conduși cu răbdare mai departe spre o cunoaștere tot mai bogată și la o integrare mai deplină a acestui mister al lui Cristos în viața lor”⁷⁴.

77. Asumându-și învățătura biblică după care totul a fost creat de Cristos și în vederea lui Cristos (cf. *Col* 1,16), părinții sinodali au amintit că „ordinea răscumpărării luminează și împlinește ordinea creației. De aceea, căsătoria naturală se înțelege pe deplin în lumina împlinirii sale sacramentale: numai îndreptând privirea spre Cristos, se înțelege până la capăt adevărul despre raporturile umane. «De fapt, numai în misterul Cuvântului întrupat se luminează cu adevărat misterul omului [...]. Cristos, noul Adam, prin însăși revelarea misterului Tatălui și al iubirii acestuia, îl dezvăluie pe deplin omului pe om și îi descoperă măreția chemării proprii. Nu este de mirare deci că în el toate adevărurile mai sus-amintite își află izvorul și punctul culminant» (*GS* 22). Este deosebit de oportun a înțelege în cheie cristocentrică proprietățile naturale ale căsătoriei, care constituie binele soților (*bonum coniugum*)”⁷⁵, care cuprinde unitatea, deschiderea la viață, fidelitatea și indisolubilitatea, iar în cadrul căsătoriei creștine, și ajutorul reciproc în drumul spre o prietenie mai deplină cu Domnul. „Discernământul prezenței lui „*semina Verbi*” în celelalte culturi (cf. *AG*, 11) poate să fie aplicat și realității matrimoniale și familiale. În afară de adevărata căsătorie naturală, există elemente pozitive prezente în formele matrimoniale

din alte tradiții religioase”⁷⁶, deși nu lipsesc nici umbrele. Putem afirma că „fiecare persoană care dorește să formeze în această lume o familie, să-i învețe pe copii să se bucure de fiecare acțiune care își propune să învingă răul – o familie, care să arate că Duhul este viu și activ -, va găsi recunoștința și stima, indiferent de care popor, religie sau regiune ar aparține”⁷⁷.

78. „Privirea lui Cristos, a cărui lumină luminează orice om (cf. *In* 1,9; *GS*, 22), inspiră grija pastorală a Bisericii față de credincioșii care, pur și simplu, conviețuiesc sau care au încheiat o căsătorie numai civilă sau sunt divorțați recăsătoriți. În perspectiva pedagogiei divine, Biserica se îndreaptă cu iubire spre cei care participă la viața sa în mod imperfect: invocă împreună cu ei harul convertirii, îi încurajează să facă binele, să aibă grijă cu iubire unul de altul și să se pună în slujba comunității în care trăiesc și muncesc [...]. Când unirea ajunge la o stabilitate însemnată printr-o legătură publică – și este caracterizată de afect profund, de responsabilități față de copii, de capacitatea de a depăși încercările – poate să fie văzută ca o ocazie de însoțit spre sacramentul Căsătoriei, acolo unde acest lucru este posibil”⁷⁸.

79. „În fața situațiilor dificile și a familiilor rănite, trebuie amintit mereu un principiu general: «Să știe păstorii că, din iubire față de adevăr, sunt obligați să discearnă bine situațiile» (*Familiaris consortio*, 84). Gradul de responsabilitate nu este egal în toate cazurile și pot să existe factori care limitează capacitatea de decizie. De aceea, în timp ce trebuie exprimată cu claritate doctrina, trebuie evitate judecăți care nu țin cont de complexitatea diferitelor situații și este necesar să fim atenți la modul în care persoanele trăiesc și suferă din cauza condiției lor”⁷⁹.

Transmiterea vieții și educația copiilor

80. Căsătoria este, în primul rând, o „comuniune intimă de viață și de iubire conjugală”⁸⁰, care constituie un bun pentru soții înșiși⁸¹, și sexualitatea „este orânduită în vederea iubirii conjugale dintre bărbat și femeie”⁸². De aceea, și „soții cărora Dumnezeu nu le-a dat să aibă copii pot totuși să aibă o viață conjugală plină de sens din punct de vedere uman și creștin”⁸³. Cu toate acestea, această unire este orânduită spre generare „prin însăși natura sa”⁸⁴. Copilul care se naște „nu vine din exterior ca să se adauge la iubirea reciprocă dintre soți; el apare chiar în inima acestei dăruiri reciproce, pentru care constituie un rod și o împlinire”⁸⁵. Nu ajunge ca la sfârșitul unui proces, ci este în schimb prezent de la începutul iubirii lor ca o caracteristică esențială care nu poate fi negată fără a mutila iubirea însăși. Încă de la început iubirea refuză orice impuls de a se închide în ea însăși și se deschide spre o rodnicie care o prelungește dincolo de propria sa existență. Așadar, niciun act genital al soților nu poate nega această semnificație⁸⁶, deși, din diferite motive, nu întotdeauna poate de fapt să dea naștere la o nouă viață.

81. Copilul cere să se nască dintr-o astfel de iubire, și nu în orice mod, din moment ce el „nu este ceva datorat, ci un dar”⁸⁷, care este „rodul actului specific al iubirii conjugale a părinților săi”⁸⁸. Pentru că „potrivit ordinii creației iubirea conjugală dintre un bărbat și o femeie și transmiterea vieții sunt rânduite una spre cealaltă (cf. *Gen* 1,27-28). În acest

mod, Creatorul a făcut părtași bărbatul și femeia de lucrarea creației sale și în același timp i-a făcut instrumente ale iubirii sale, încredințând responsabilității lor viitorul omenirii prin transmiterea vieții umane”⁸⁹.

82. Părinții sinodali au afirmat că „nu este greu de constatat răspândirea unei mentalități care reduce generarea vieții la o variabilă a proiectării individuale sau de cuplu”⁹⁰.

Învățătura Bisericii „ajută să se trăiască în manieră armonioasă și conștientă comuniunea dintre soți, în toate dimensiunile sale, împreună cu responsabilitatea generativă. Trebuie redescoperit mesajul enciclicei *Humanae vitae* a lui Paul al VI-lea, care subliniază necesitatea de a respecta demnitatea persoanei în evaluarea morală a metodelor de reglementare a natalității [...]. Alegerea adopției și a încredințării exprimă o deosebită rodnicie a experienței conjugale”⁹¹. Cu recunoștință deosebită, Biserica „susține familiile care primesc, educă și înconjoară cu afectul lor pe copiii cu dizabilități”⁹².

83. În acest context, nu pot să nu afirm că, dacă familia este sanctuarul vieții, locul unde viața este generată și îngrijită, constituie o contradicție sfâșietoare faptul că devine locul unde viața este negată și distrusă. Este așa de mare valoarea unei vieți umane și este așa de inalienabil dreptul la viață al copilului nevinovat care crește în sânul mamei sale, încât în niciun mod nu este posibil a prezenta ca un drept asupra propriului trup posibilitatea de a lua decizii față de această viață, care este un scop în ea însăși și care nu poate fi niciodată obiect de dominare din partea unei alte ființe umane. Familia ocrotește viața în orice fază a sa și chiar la apusul său. De aceea, „celor care lucrează în structurile sanitare li se recomandă obligația morală a obiecției de conștiință. În același mod, Biserica nu numai că simte urgența de a afirma dreptul la moartea naturală, evitând îndârjirea terapeutică și eutanasia”, ci „respinge cu fermitate pedeapsa cu moartea”⁹³.

84. Părinții au voit să sublinieze și că „una dintre provocările fundamentale în fața căreia se află astăzi familiile este cu siguranță cea educativă, făcută mai angajantă și complexă de realitatea culturală actuală și de marea influență a mass-media”⁹⁴. „Biserica desfășoară un rol prețios de sprijinire a familiilor, pornind de la inițierea creștină, prin comunități primitoare”⁹⁵. Totuși, mi se pare foarte important de amintit că educația integrală a copiilor este o „obligație foarte gravă” și în același timp un „drept primar” al părinților⁹⁶. Nu e vorba numai de o obligație sau de o povară, ci și de un drept esențial și de neînlocuit, pe care sunt chemați să-l apere și pe care nimeni n-ar trebui să pretindă să li-l ia. Statul oferă un serviciu educativ în manieră subsidiară, însoțind funcția părinților care nu poate fi delegată, părinți care au dreptul de a putea alege cu libertate tipul de educație – accesibilă și de calitate – pe care intenționează să o dea copiilor, conform propriilor convingeri. Școala nu-i înlocuiește pe părinți, ci este complementară lor. Acesta este un principiu de bază: „Orice alt colaborator în procesul educativ trebuie să acționeze în numele părinților, cu consensul lor și, într-o anumită măsură, și din încredințarea lor”⁹⁷. Totuși, „s-a deschis o fractură între familie și societate, între familie și școală; astăzi pactul educativ s-a rupt; și, astfel, alianța educativă a societății cu familia a intrat în criză”⁹⁸.

85. Biserica este chemată să colaboreze, cu o acțiune pastorală adecvată, pentru ca părinții înșiși să-și poată îndeplini misiunea educativă. Trebuie să facă aceasta ajutându-i mereu să valorizeze rolul lor specific și să recunoască faptul că aceia care au primit

sacramentul Căsătoriei devin adevărați slujitori educativi, pentru că formându-i pe copiii lor ei edifică Biserica⁹⁹ și făcând aceasta acceptă o vocație pe care Dumnezeu le-o propune lor¹⁰⁰.

Familia și Biserica

86. „Cu bucurie intimă și consolare profundă, Biserica privește la familiile care rămân fidele față de învățăturile evangheliei, mulțumindu-le și încurajându-le pentru mărturia pe care o oferă. De fapt, grație lor, este făcută credibilă frumusețea căsătoriei indisolubile și fidele pentru totdeauna. În familie, «care s-ar putea numi Biserică familială» (*Lumen gentium*, 11), se formează prima experiență eclezială a comuniunii dintre persoane, în care se reflectă, prin har, misterul Sfintei Treimi. «Aici se învață truda și bucuria muncii, iubirea fraternă, iertarea generoasă, mereu reînnoită, și mai ales cultul divin prin rugăciune și oferirea propriei vieți» (*Catehismul Bisericii Catolice*, 1657)¹⁰¹.

87. Biserica este familie de familii, îmbogățită constant de viața tuturor Bisericilor familiale. De aceea, „în virtutea sacramentului Căsătoriei, fiecare familie devine în mod clar un bun pentru Biserică. În această perspectivă, va fi cu siguranță un dar prețios, pentru prezentul Bisericii, a lua în considerare și reciprocitatea dintre familie și Biserică: Biserica este un bun pentru familie, familia este un bun pentru Biserică. Păzirea darului sacramental al Domnului implică nu numai fiecare familie, ci însăși comunitatea creștină”¹⁰².

88. Iubirea trăită în familie este o forță permanentă pentru viața Bisericii. „Scopul unitar al căsătoriei este o chemare constantă la creșterea și la aprofundarea acestei iubiri. În unirea lor de iubire, soții experimentează frumusețea paternității și a maternității; împărtășesc proiectele și trudele, dorințele și preocupările; învață grija reciprocă și iertarea reciprocă. În această iubire celebrează momentele lor fericite și se susțin în trecerile dificile ale istoriei lor de viață [...]. Frumusețea dăruirii reciproce și gratuite, bucuria pentru viața care se naște și îngrijirea iubitoare a tuturor membrilor, de la cei mici la bătrâni, sunt câteva dintre roadele care fac unic și de neînlocuit răspunsul la vocația familiei”¹⁰³, fie pentru Biserică, fie pentru întreaga societate.

Capitolul al patrulea

Iubirea în căsătorie

89. Tot ceea ce s-a spus nu este suficient pentru a exprima evanghelia căsătoriei și a familiei, dacă nu ne oprim în mod specific *să vorbim despre iubire*. Pentru că nu vom putea încuraja un drum de fidelitate și de dăruire reciprocă dacă nu stimulăm creșterea, consolidarea și aprofundarea iubirii conjugale și familiale. De fapt, harul sacramentului Căsătoriei este destinat, înainte de toate, „să perfecționeze iubirea soților”¹⁰⁴. Și în acest caz rămâne valabilă că, și „dacă aș avea toată credința, așa încât să mut munții, dacă n-aș avea iubire, n-aș fi nimic. Și dacă toată averea mea aș da-o ca hrană săracilor, și dacă mi-aș da trupul ca să fie ars, dar n-aș avea iubire, nu mi-ar folosi la nimic” (1Cor 13,2-3). Cuvântul „iubire” totuși, care este unul dintre cele mai folosite, de multe ori apare desfigurată¹⁰⁵.

Iubirea noastră zilnică

90. În așa-numitul imn adus carității scris de sfântul Paul întâlnim câteva caracteristici ale iubirii adevărate:

„Iubirea este îndelung răbdătoare,
iubirea este binevoitoare,
nu este invidioasă,
iubirea nu se laudă,
nu se mândrește.
Ea nu se poartă necuviincios,
nu caută ale sale,
nu se mânie,
nu ține cont de răul primit.
Nu se bucură de nedreptate,
ci se bucură de adevăr.
Toate le suportă,
toate le crede,
toate le speră,
toate le îndură” (1Cor 13,4-7).

Aceasta se trăiește și se cultivă în viața pe care o împărtășesc în toate zilele soții, între ei și cu copiii lor. De aceea, este prețios să ne oprim să precizăm sensul expresiilor din acest text, pentru a încerca o aplicare a lor la existența concretă a fiecărei familii.

Răbdarea

91. Prima expresie utilizată este *macrothymei*. Traducerea nu este, pur și simplu, „care suportă orice lucru”, pentru că această idee este exprimată la sfârșitul versetului 7. Sensul se percepe din traducerea greacă a Vechiului Testament, unde se afirmă că Dumnezeu este „încet la mânie” (*Ex 34,6; Num 14,18*). Se arată când persoana nu se lasă condusă de impulsuri și evită să agreseze. Este o caracteristică a Dumnezeului alianței care cheamă la imitarea lui și în cadrul vieții familiale. Textele în care Paul folosește acest termen trebuie citite pe fundalul *Cărții Înțelepciunii* (cf. 11,23; 12,2.15-18): în același timp în care se laudă moderația lui Dumnezeu cu scopul de a da spațiu căinței, se insistă asupra puterii sale care se manifestă atunci când acționează cu milostivire. Răbdarea lui Dumnezeu este o exercitare a milostivirii față de păcătos și manifestă puterea autentică.

92. A fi răbdători nu înseamnă a lăsa să fim maltratați încontinuu, sau a tolera acțiuni fizice, sau a permite să fim tratați ca obiecte. Problema se pune atunci când pretindem ca relațiile să fie idilice sau ca persoanele să fie perfecte, sau când ne situăm în centru și așteptăm numai să se facă voința noastră. Atunci totul ne enervează, totul ne face să reacționăm cu agresivitate. Dacă nu cultivăm răbdarea, vom avea mereu scuze pentru a răspunde cu mânie și la sfârșit vom deveni persoane care nu știu să conviețuiască, antisociali incapabili să domine impulsurile, iar familia se va transforma într-un câmp de bătălie. Pentru aceasta, cuvântul lui Dumnezeu ne îndeamnă: „Să fie stărpite dintre voi

orice amărăciune, aprindere, mânie, răcnet, injurie și orice răutate” (Ef 4,31). Această răbdare se întărește atunci când recunosc că și celălalt are dreptul de a trăi pe acest pământ împreună cu mine, așa cum este el. Nu contează dacă este un deranj pentru mine, dacă alterează planurile mele, dacă mă sâcâie cu modul său de a fi sau cu ideile sale, dacă nu este întru totul cum mă așteptam. Iubirea comportă mereu un sentiment de profundă compasiune, care duce la acceptarea celuiilalt ca parte din această lume și atunci când acționează într-un mod diferit de cel pe care eu l-aș fi dorit.

Atitudine de bunăvoință

93. Urmează cuvântul *chresteuetai*, care este unic în toată Biblia, derivat de la *chrestos* (persoană bună, care arată bunătatea sa în acțiuni). Însă, luând în considerare poziția în care se află, în paralelism strâns cu verbul precedent, devine un complement al său. În acest mod, Paul vrea să afirme clar că „răbdarea” nominalizată pe primul loc nu este o atitudine total pasivă, ci este însoțită de o activitate, de o reacție dinamică și creativă față de ceilalți. Arată că iubirea face bine celorlalți și îi promovează. De aceea se traduce ca „binevoitoare”.

94. În ansamblul textului se vede că Paul vrea să insiste asupra faptului că iubirea nu este numai un sentiment, ci trebuie să se înțeleagă în sensul pe care-l are verbul „a iubi” în ebraică, adică: „a face binele”. Cum spunea sfântul Ignațiu de Loyola, „iubirea trebuie să se pună mai mult în fapte decât în cuvinte”¹⁰⁶. În acest mod poate arăta toată rodnicia sa și ne permite să experimentăm fericirea de a da, noblețea și măreția de a ne dăruie în mod supraabundent, fără a măsura, fără a cere recompense, numai pentru gustul de a da și de a sluji.

Vindecând invidia

95. Apoi se refuză drept contrară iubirii o atitudine exprimată cu termenul *zelos* (gelozie sau invidie). Înseamnă că în iubire nu este loc pentru a simți neplăcere din cauza binelui celuiilalt (cf. *Fap 7,9; 17,5*). Invidia este o tristețe cauzată de binele altuia, care demonstrează că nu ne interesează fericirea celorlalți, pentru că suntem concentrați exclusiv pe bunăstarea noastră. În timp ce iubirea ne face să ieșim din noi înșine, invidia ne face să ne centram pe eu-l nostru. Adevărata iubire apreciază succesele celorlalți, nu-i simte ca o amenințare și se eliberează de gustul amar al invidiei. Acceptă faptul că fiecare are daruri diferite și drumuri diferite în viață. Așadar, face în așa fel încât să descopere propriul drum pentru a fi fericit, lăsând ca alții să-l găsească pe al lor.

96. În definitiv, este vorba de a îndeplini ceea ce cereau ultimele două porunci din Legea lui Dumnezeu: „Să nu poftești casa aproapelui tău; să nu poftești soția aproapelui tău, nici sclavul lui, nici sclava lui, nici boul lui, nici măgarul lui, nici vreun alt lucru care este al aproapelui tău!” (*Ex 20,17*). Iubirea ne duce la o apreciere sinceră a fiecărei ființe umane, recunoscând dreptul său la fericire. Iubesc acea persoană, o privesc cu privirea lui Dumnezeu Tatăl, care ne dăruiește toate, „ca să ne putem bucura de ele” (*1Tim 6,17*), așadar, accept înlăuntrul meu să se poată bucura de un moment bun. Tot această rădăcină a iubirii, în fiecare caz, este cea care mă face să refuz nedreptatea datorată

faptului că unii au prea mult și alții nu au nimic, sau ceea ce mă determină să fac în așa fel încât și cei care sunt respinși de societate să poată trăi un pic de bucurie. Însă aceasta nu este invidie, ci dorință de egalitate.

Fără a se lăuda sau a se mândri

97. Urmează expresia *perpereuetai*, care indică gloria deșartă, dorința de a se arăta superiori pentru a-i impresiona pe ceilalți cu o atitudine pedantă și mai degrabă agresivă. Cine iubește nu numai că evită să vorbească prea mult despre sine însuși, ci, în afară de aceasta, pentru că este centrat pe ceilalți, știe să stea la locul său, fără a pretinde să stea în centru. Cuvântul următor – *physioutai* – este foarte asemănător, pentru că arată că iubirea nu este arogantă. Literalmente exprimă faptul că nu se „mărește” în fața celorlalți și indică ceva mai subtil. Nu este numai o obsesie de a arăta propriile calități, ci face să se piardă și simțul realității. Se consideră mai mare decât ceea ce este pentru că se crede mai „spiritual” sau „înțelept”. Paul folosește acest verb altă dată, de exemplu, pentru a spune că „știința umflă, pe când iubirea edifică” (1Cor 8,1). Adică unii se cred mari pentru că știu mai mult decât alții și se dedică să pretindă de la ei și să-i controleze, când, în realitate, ceea ce-i face mari este iubirea care înțelege, îngrijește, susține pe cel slab. Într-un alt verset îl folosește pentru a-i critica pe cei care se „îngâmă” (cf. 1Cor 4,18), dar în realitate au mai multă vorbărie decât adevărată „putere” a Duhului (cf. 1Cor 4,19).

98. Este important ca creștinii să trăiască această atitudine în modul lor de a-i trata pe cei din familie mai puțin formați în credință, fragili sau mai puțin siguri în convingerile lor. Uneori se întâmplă contrariul: cei care, în cadrul familiei lor, se presupune că au crescut mai mult devin aroganți și insuportabili. Atitudinea umilinței apare aici drept ceva care este parte a iubirii, deoarece pentru a putea înțelege, scuza și sluji pe ceilalți din inimă, este indispensabil de a vindeca orgoliul și de a cultiva umilința. Isus le amintea ucenicilor săi că în lumea puterii fiecare caută să-l domine pe celălalt și pentru aceasta le spunea: „Între voi să nu fie așa” (Mt 20,26). Logica iubirii creștine nu este aceea a celui care se simte superior altora și are nevoie să-i facă să simtă puterea sa, ci aceea prin care „cel care vrea să devină mare între voi va fi servitorul vostru” (Mt 20,27). În viața familială nu poate domni logica dominării unora asupra altora, sau competiția pentru a vedea cine este mai inteligent ori mai puternic, pentru că această logică face să dispară iubirea. Este valabil și pentru familie acest sfat: „Îmbrăcați-vă toți în umilință unii față de alții, pentru că Dumnezeu se împotrivesc celor mândri, însă celor smeriți le dă har” (1Pt 5,5).

Amabilitatea

99. A iubi înseamnă și a deveni amabili, și aici are sens expresia *aschemonei*. Vrea să arate că iubirea nu acționează în manieră bătărană, nu acționează în mod necuviincios, nu este dură în tratare. Modurile, cuvintele, gesturile sale sunt plăcute, și nu aspre sau rigide. Detestă să-i facă pe alții să sufere. Politețea „este o școală de sensibilitate și dezinteres”, care cere de la persoană „să cultive mintea și simțurile sale, să învețe să asculte, să vorbească și în anumite momente să tacă”¹⁰⁷. A fi amabil nu este un stil pe care un creștin poate să-l aleagă sau să-l refuze: este parte din exigențele de renunțat ale iubirii, de aceea, „fiecare ființă umană este ținută să fie afabilă cu cei care o

înconjoară”¹⁰⁸. În fiecare zi, „a intra în viața celui alt, chiar și atunci când face parte din viața noastră, cere delicatețea unei atitudini neinvazive, care reînnoiește încrederea și respectul [...]. Și iubirea, cu cât este mai intimă și profundă, cu atât mai mult cere respectarea libertății și capacitatea de a aștepta ca celălalt să deschidă ușa inimii sale”¹⁰⁹.

100. Pentru a ne dispune la o adevărată întâlnire cu celălalt, se cere o privire amabilă îndreptată spre el. Acest lucru nu este posibil când domnește un pesimism care scoate în evidență defectele și greșelile celui alt, probabil pentru a compensa propriile complexe. O privire amabilă ne permite să nu ne oprim mult asupra limitelor celui alt și astfel putem să-l tolerăm și să ne unim într-un proiect comun, chiar dacă suntem diferiți. Iubirea amabilă generează legătură, cultivă relații, creează noi rețele de integrare, construiește o plasă socială solidă. În acest mod se protejează pe sine însuși, pentru că fără sentimentul de apartenență nu se poate susține o dăruire pentru alții, fiecare ajunge să caute numai propria conveniență și conviețuirea devine imposibilă. O persoană antisocială crede că ceilalți există pentru a satisface necesitățile sale și atunci când fac aceasta își îndeplinesc numai datoria. Așadar, nu există spațiu pentru amabilitatea iubirii și a limbajului său. Cel care iubește este capabil să spună cuvinte de încurajare, care întăresc, care dau putere, care consolează, care stimulează. Vedem, de exemplu, câteva cuvinte pe care Isus le spunea persoanelor: „Curaj, fiule!” (*Mt* 9,2). „Mare este credința ta!” (*Mt* 15,28); „Ridica-te!” (*Mc* 5,41); „Mergi în pace” (*Lc* 7,50); „Nu vă temeți!” (*Mt* 14,27). Nu sunt cuvinte care umilesc, care întristează, care supără, care disprețuiesc. În familie trebuie învățat acest limbaj amabil al lui Isus.

Dezlipire generoasă

101. Am spus de mai multe ori că pentru a-i iubi pe ceilalți trebuie mai întâi să ne iubim pe noi înșine. Totuși, acest imn adus iubirii afirmă că iubirea „nu caută propriul interes”, sau că „nu caută ale sale”. Această expresie se folosește și într-un alt text: „Fiecare dintre voi să aibă în vedere nu numai ale sale, ci și ale altora” (*Fil* 2,4). În fața unei afirmații așa de clare a Scripturilor, trebuie evitat să se atribuie prioritate iubirii față de noi înșine ca și cum ar fi mai nobilă decât dăruirea de noi înșine altora. O anumită prioritate a iubirii față de noi înșine poate să se înțeleagă numai ca o condiție psihologică, deoarece acela care este incapabil să se iubească pe sine însuși întâmpină dificultăți să-i iubească pe alții: „Cel rău cu sine însuși cu cine va fi bun [...]? Nu este mai rău decât cel zgârcit cu sine” (*Sir* 14,5-6).

102. Însă însuși Toma de Aquino a explicat că „este mai propriu carității să vrem să iubim decât să vrem să fim iubiți”¹¹⁰ și că, de fapt, „mamele, care sunt cele care iubesc mai mult, încearcă mai mult să iubească decât să fie iubite”¹¹¹. De aceea, iubirea poate să meargă dincolo de dreptate și să se reverse gratuit, „fără a aștepta nimic” (*Lc* 6,35), ajungând la iubirea cea mai mare, care este „a-și da viața” pentru alții (*In* 15,13). Este încă posibilă această generozitate care permite să se dăruiască gratuit și să se dăruiască până la sfârșit? Cu siguranță este posibilă, pentru că este ceea ce cere evanghelia: „Gratuit ați primit, gratuit să dați” (*Mt* 10,8).

Fără violență interioară

103. Dacă prima expresie din imn ne invita la răbdarea care evită să reacționăm brusc în fața slăbiciunilor sau a greșelilor celorlalți, acum apare un alt cuvânt – *paroxynetai* – care se referă la o reacție interioară de indignare provocată de ceva din exterior. Este vorba despre o violență internă, despre o supărare nearătată care ne pune în defensivă în fața celorlalți, ca și cum ar fi dușmani deranjați care trebuie evitați. A alimenta această agresivitate intimă nu folosește la nimic. Ne face doar să ne îmbolnăvim și ajunge să ne izoleze. Indignarea este sănătoasă când ne face să reacționăm în fața unei nedreptăți grave, dar este dăunătoare când tinde să impregneze toate atitudinile noastre față de ceilalți.

104. Evanghelia ne invită mai degrabă să privim bârna din propriul ochi (cf. *Mt 7,5*) și, creștini fiind, nu putem ignora invitația constantă a cuvântului lui Dumnezeu de a nu alimenta mânia: „Nu te lăsa învins de rău” (*Rom 12,21*). „Să nu obosim în a face binele” (*Gal 6,9*). Una este a simți forța agresivității care erupe și alta este a consimți la ea, a lăsa să devină o atitudine permanentă: „De vă mâniați, să nu păcătuiți! Să nu apună soarele peste mânia voastră!” (*Ef 4,26*). De aceea, niciodată nu trebuie să se termine ziua fără a face pace în familie. „Și cum trebuie să fac pacea? Să mă pun în genunchi? Nu! Numai un mic gest, un lucrușor, așa, și armonia familială revine. E suficientă o mângâiere! Fără cuvinte. Dar să nu terminați niciodată ziua în familie fără a face pace!”¹¹². Reacția interioară în fața sâcâielii cauzate de alții ar trebui să fie, înainte de toate, a binecuvânta în inimă, a dori binele celuilalt, a-i cere lui Dumnezeu să-l elibereze și să-l vindece: „Dimpotrivă, binecuvântați, pentru că la aceasta ați fost chemați, ca să moșteniți binecuvântarea” (*1Pt 3,9*). Dacă trebuie să luptăm împotriva unui rău, s-o facem, dar să spunem mereu „nu” violenței interioare.

Iertarea

105. Dacă permitem unui sentiment rău să pătrundă în viscerele noastre, dăm spațiu acelei supărări care se cuibărește în inimă. Fraza *logizetai to kakon* înseamnă „ține cont de rău”, „îl are notat”, adică este supărăcios. Contrariul este iertarea, o iertare întemeiată pe o atitudine pozitivă, care încearcă să înțeleagă slăbiciunea celuilalt și încearcă să caute scuze pentru cealaltă persoană, ca Isus care a spus: „Tată, iartă-i, căci nu știu ce fac” (*Lc 23,34*). În schimb, tendința este adesea aceea de a căuta tot mai multe păcate, de a imagina tot mai multe răutăți, de a presupune orice tip de intenții rele și astfel supărarea crește și se înrădăcinează. În acest mod, orice greșală sau cădere a soțului poate dăuna legăturii de iubire și stabilității familiale. Problema este că uneori se atribuia fiecărui lucru aceeași gravitate, cu riscul de a deveni cruzi pentru orice greșală a celuilalt. Revendicarea justă a propriilor drepturi se transformă mai mult într-o persistentă și constantă sete de răzbunare, decât într-o apărare sănătoasă a propriei demnități.

106. Când am fost ofenșați sau dezamăgiți, iertarea este posibilă și de dorit, dar nimeni nu spune că este ușor. Adevărul este că o „comuniune familială poate fi păstrată și perfecționată numai cu un mare spirit de sacrificiu. Ea cere, într-adevăr, de la toți și de la fiecare în parte, să fie dispuși, prompt și generos, la înțelegere, toleranță, iertare și împăcare. Orice familie știe că egoismul, dezacordul, tensiunile și neînțelegerile rănesc în mod violent și adesea vatamă mortal propria comuniune. De aici decurg diferitele forme ale diviziunii în viața familială”¹¹³.

107. Astăzi știm că pentru a putea ierta avem nevoie să trecem prin experiența eliberatoare de a ne înțelege și a ne ierta pe noi înșine. De atâtea ori greșelile noastre sau privirea critică a persoanelor pe care le iubim ne-au făcut să pierdem afectul față de noi înșine. Aceasta ne face la sfârșit să ne ferim de ceilalți, să fugim de afect, să ne umplem de temeri în relațiile interpersonale. Așadar, faptul de a-i putea acuza pe ceilalți se transformă într-o falsă alinare. Este nevoie să ne rugăm cu propria istorie, să ne acceptăm pe noi înșine, să știm să conviețuim cu propriile limite și chiar să ne iertăm, pentru a putea avea tot această atitudine față de ceilalți.

108. Dar aceasta presupune experiența de a fi iertați de Dumnezeu, justificați gratuit, și nu pentru meritele noastre. A ajuns la noi o iubire prealabilă oricărei lucrări a noastre, care oferă mereu o nouă oportunitate, promovează și stimulează. Dacă acceptăm că iubirea lui Dumnezeu este fără condiții, că afectul Tatălui nu trebuie să se cumpere, nici să fie plătit, atunci vom putea să iubim dincolo de orice, să-i iertăm pe ceilalți și atunci când au fost nedreptți cu noi. Altminteri, viața noastră în familie va înceta să fie un loc de înțelegere, însoțire și stimulent și va fi un spațiu de tensiune permanentă și de pedeapsă reciprocă.

A ne bucura cu alții

109. Expresia *chairei epi te adikia* indică ceva negativ strecurat în secretul inimii persoanei. Este atitudinea otrăvitoare a celui care se bucură când vede că se comite o nedreptate față de cineva. Fraza se completează cu aceea care urmează, care se exprimă în mod pozitiv: *synchairei te aletheia* – se bucură de adevăr. Adică se bucură pentru binele celuilalt, când este recunoscută demnitatea sa, când se apreciază calitățile și faptele sale bune. Acest lucru este imposibil pentru cel care trebuie mereu să se compare și să concureze, chiar cu propriul soț, până acolo încât să se bucure în ascuns pentru eșecurile sale.

110. Când o persoană care iubește poate să facă bine altuia, sau când vede că altuia îi merge bine, trăiește aceasta cu bucurie și în acel mod dă slavă lui Dumnezeu, pentru că „Dumnezeu îl iubește pe cel care dă cu bucurie” (2Cor 9,7), Domnul nostru apreciază în mod special pe cel care se bucură de fericirea celuilalt. Dacă nu alimentăm capacitatea noastră de a ne bucura de binele celuilalt și ne concentrăm mai ales pe necesitățile noastre, ne condamnăm să trăim cu puțină bucurie, din moment ce, așa cum a spus Isus, „este mai mare fericire în a da decât în a primi” (Fap 20,35). Familia trebuie să fie mereu locul în care cel care face ceva bun în viață știe că îl vor sărbători împreună cu el.

Toate le suportă

111. Lista se completează cu patru expresii care vorbesc despre o totalitate: „toate”. Toate le suportă, toate le crede, toate le speră, toate le îndură. În acest mod se subliniază cu forță dinamismul contra-cultural al iubirii, capabilă să facă față oricărui lucru care o poate amenința.

112. În primul rând, se afirmă că „toate le suportă” (*panta stegei*). Se diferențiază de „nu ține cont de răul primit”, pentru că acest termen are de-a face cu folosirea limbii; poate să însemne „a menține tăcerea” cu privire la negativul care poate să existe în cealaltă persoană. Implică a limita judecata, a stăpâni înclinația de a lansa o condamnare dură și implacabilă. „Nu condamnați și nu veți fi condamnați” (Lc 6,37). Deși merge împotriva folosirii obișnuite a limbii noastre, cuvântul lui Dumnezeu ne cere: „Nu vă vorbiți de rău unii pe alții, fraților!” (Iac 4,11). A ne opri pentru a dăuna imaginii celuilalt este un mod pentru a întări propria imagine, pentru a descărca supărările și invidiile, fără a ține cont de dauna pe care o provocăm. De multe ori se uită că defăimarea poate să fie un mare păcat, o ofensă serioasă adusă lui Dumnezeu, când lovește grav buna reputație a celorlalți, provocându-le daune foarte greu de reparat. Pentru aceasta, cuvântul lui Dumnezeu este așa de dur cu limba, spunând că este „lumea răului” care „pângărește tot trupul și aprinde cursul existenței” (Iac 3,6), „ea este un rău nepotolit, plină de otravă ucigătoare” (Iac 3,8). Dacă „cu ea blestemăm pe oamenii făcuți după asemănarea lui Dumnezeu” (Iac 3,9), iubirea se îngrijește de imaginea celorlalți, cu o delicatețe care duce la păstrarea bunei reputații chiar și a dușmanilor. Apărând legea divină, nu trebuie uitată niciodată această exigență a iubirii.

113. Soții care se iubesc și își aparțin vorbesc bine unul despre celălalt, încearcă să arate latura bună a soțului, dincolo de slăbiciunile și de greșelile sale. În orice caz, mențin tăcerea pentru a nu dăuna imaginii lor. Însă nu este numai un gest exterior, ci derivă dintr-o atitudine interioară. Și nici nu este naivitatea celui care pretinde că nu vede dificultățile și punctele slabe ale celuilalt, ci este amplexarea privirii celui care situează acele slăbiciuni și acele greșeli în contextul lor; amintește că aceste defecte sunt numai o parte, nu sunt totalitatea ființei celuilalt. Un fapt neplăcut în relație nu este totalitatea acelei relații. Așadar, se poate accepta cu simplitate că toți suntem o combinație complexă de lumini și umbre. Celălalt nu este numai ceea ce pe mine mă deranjează. Este mult mai mult decât aceasta. Pentru același motiv, nu pretind ca iubirea sa să fie perfectă pentru a-l aprecia. Mă iubește așa cum este și așa cum poate, cu limitele sale, dar faptul că iubirea sa este imperfectă nu înseamnă că este falsă sau că nu este reală. Este reală, dar limitată și pământescă. De aceea, dacă pretind prea mult, în vreun fel mă va face să înțeleg aceasta, din moment ce nu va putea, nici nu va accepta să joace rolul unei ființe divine, nici să fie în slujba tuturor necesităților mele. Iubirea conviețuiește cu imperfecțiunea, o suportă și știe să stea în tăcere în fața limitelor persoanei iubite.

Are încredere

114. *Panta pisteuei*: „toate le crede”. Datorită contextului, nu trebuie să se înțeleagă această „credință” în sens teologic, ci în cel obișnuit de „încredere”. Nu este vorba numai de a nu bănuși că celălalt minte sau înșală. Această încredere fundamentală recunoaște lumina aprinsă de Dumnezeu, care se ascunde în spatele întunericului, sau cărbunele care încă arde sub cenușă.

115. Tot această încredere face posibilă o relație de libertate. Nu este nevoie de a-l controla pe celălalt, de a urma minuțios pașii săi, pentru a evita să scape din brațele noastre. Iubirea are încredere, lasă în libertate, renunță să controleze totul, să posede, să domine. Această libertate, care face posibile spații de autonomie, deschidere spre lume și

noi experiențe, permite ca relația să se îmbogățească și să nu devină o endogamie fără orizonturi. În acest mod, soții, regăsindu-se, pot trăi bucuria de a împărtăși ceea ce au primit și au învățat în afara cercului familial. În același timp, face posibile sinceritatea și transparența, pentru că atunci când unul știe că ceilalți se încred în el și îi apreciază bunătatea de fond, atunci se arată așa cum este, fără ascunderi. Unul care știe că mereu este bănuț, că este judecat fără compasiune, că nu este iubit în mod necondiționat, va prefera să mențină secretele sale, să ascundă căderile și slăbiciunile sale, să se prefacă ceea ce nu este. Viceversa, o familie în care domnește o încredere solidă și afectuoasă și unde se are încredere mereu din nou, orice s-ar întâmpla, permite să iasă în evidență adevărata identitate a membrilor săi și face în așa fel încât în mod spontan să se refuze înșelarea, falsitatea și minciuna.

Speră

116. *Panta elpizei*: nu disperă de viitor. În conexiune cu cuvântul precedent, indică speranța celui care știe că celălalt se poate schimba. Speră mereu că este posibilă o maturizare, o surprinzătoare îmbobocire de frumusețe, că potențialitățile cele mai ascunse ale ființei sale vor răsări într-o zi. Nu înseamnă că totul se va schimba în această viață. Implică acceptarea că anumite lucruri nu se întâmplă așa cum le dorește unul, ci că probabil Dumnezeu scrie drept pe rândurile strâmbe ale acelei persoane și scoate vreun bine din relele pe care ea nu reușește să le depășească pe acest pământ.

117. Aici se face prezentă speranța în sensul său deplin, pentru că înțelege certitudinea unei vieți dincolo de moarte. Acea persoană, cu toate slăbiciunile sale, este chemată la plinătatea cerului. Acolo, complet transformată de învierea lui Cristos, nu vor mai exista fragilitățile sale, întunericul său, nici patologiile sale. Acolo ființa autentică a acelei persoane va străluci cu toată puterea sa de bine și de frumusețe. De asemenea, aceasta ne permite, în mijlocul neplăcerilor de pe acest pământ, să contemplăm acea persoană cu o privire supranaturală, în lumina speranței, și să așteptăm acea plinătate pe care într-o zi o va primi în împărăția cerească, deși acum nu este vizibilă.

Toate le îndură

118. *Panta hypomenei* înseamnă că îndură cu spirit pozitiv adversitățile. Înseamnă a se menține tari în mijlocul unui mediu ostil. Nu constă numai în a tolera unele lucruri deranjante, ci în ceva mai amplu: o rezistență dinamică și constantă, capabilă să depășească orice provocare. Este iubire în pofida a toate, chiar și atunci când tot contextul invită la un alt lucru. Manifestă o doză de eroism tenace, de putere împotriva oricărui curent negativ, o opțiune pentru binele pe care nimic nu-l poate răsturna. Aceasta îmi amintește de cuvintele lui Martin Luther King, când reafirma alegerea iubirii fraterne chiar și în mijlocul celor mai rele persecuții și umiliri: „Persoana care te urăște mai mult are ceva bun înlăuntrul său; și națiunea care urăște mai mult are ceva bun în ea; și rasa care urăște mai mult, are ceva bun în ea. Și când ajungi la punctul de a privi fața fiecărei ființe umane și vezi mult înlăuntrul ei ceea ce religia numește « imagine a lui Dumnezeu », începi s-o iubești în pofida a orice. Nu contează ceea ce face, tu vezi acolo imaginea lui Dumnezeu. Există un element de bunătate de care nu te vei putea debarasa niciodată [...]. Un alt mod în care îl iubești pe dușman este acesta: când se prezintă oportunitatea

de a-l înfrânge pe dușmanul tău, acela este momentul în care trebuie să decizi să nu faci aceasta [...]. Ura pentru ură intensifică numai existența urii și a răului în Univers. Dacă eu te lovesc și tu mă lovești și îți dau înapoi lovitura și tu îmi dai înapoi lovitura și tot așa mai departe, este clar că se continuă la infinit. Pur și simplu nu se termină niciodată. Undeva, cineva trebuie să aibă un pic de bun-simț și aceea este persoana puternică. Persoana puternică este persoana care este capabilă să rupă lanțul urii, lanțul răului [...]. Cineva trebuie să aibă suficientă credință și moralitate pentru a-l rupe și a injecta în însăși structura Universului elementul tare și puternic al iubirii”¹¹⁴.

119. În viața familială este nevoie de a cultiva această forță a iubirii, care permite să se lupte împotriva răului care o amenință. Iubirea nu se lasă dominată de supărare, de disprețul față de persoane, de dorința de a răni sau de a face să plătească ceva. Idealul creștin, în mod deosebit în familie, este iubirea în pofida a orice. Uneori admir, de exemplu, atitudinea persoanelor care au trebuit să se despartă de soț pentru a se proteja de violența fizică și totuși, din cauza carității conjugale care știe să meargă dincolo de sentimente, au fost capabile să acționeze pentru binele lui, chiar dacă prin alții, în momente de boală, de suferință sau de dificultate. Și aceasta este iubire în pofida a orice.

A crește în caritatea conjugală

120. Imnul sfântului Paul, pe care l-am parcurs, ne permite să trecem la caritatea conjugală. Ea este iubirea care îi unește pe soți¹¹⁵, sfințită, îmbogățită și luminată de harul sacramentului Căsătoriei. Este „o unire afectivă”¹¹⁶, spirituală și jertfelnică, însă care cuprinde în sine duioșia prieteniei și pasiunea erotică, deși este în măsură să subziste chiar și atunci când sentimentele și pasiunea ar slăbi. Papa Pius al XI-lea a învățat că această iubire impregnează toate obligațiile vieții conjugale și „este ca primatul nobleței”¹¹⁷. De fapt, această iubire puternică, vărsată de Duhul Sfânt, este reflexia alianței indestructibile dintre Cristos și omenire, culminată în dăruirea până la sfârșit, pe cruce: „Duhul Sfânt pe care Domnul îl revarsă le dă o inimă nouă și îi face pe bărbat și pe femeie apti de a se iubi așa cum ne-a iubit Cristos. Iubirea conjugală ajunge la plinătatea la care a fost rânduită – caritatea conjugală”¹¹⁸.

121. Căsătoria este un semn prețios, pentru că „atunci când un bărbat și o femeie celebrează sacramentul Căsătoriei, Dumnezeu, ca să spunem așa, se «oglindește» în ei, imprimă în ei propriile trăsături și caracterul de neșters al iubirii sale. Căsătoria este icoana iubirii lui Dumnezeu față de noi. De fapt, și Dumnezeu este comuniune: cele trei persoane – a Tatălui, a Fiului și a Duhului Sfânt – trăiesc dintotdeauna și pentru totdeauna în unitate perfectă. Și tocmai acesta este misterul Căsătoriei: Dumnezeu face din cei doi soți o singură existență”¹¹⁹. Aceasta comportă consecințe foarte concrete și zilnice, pentru că soții, „în virtutea sacramentului, sunt investiți cu o adevărată misiune, ca să poată face vizibilă, pornind de la lucrurile simple, obișnuite, iubirea cu care Cristos iubește Biserica sa, continuând să-și dăruiască viața pentru ea”¹²⁰.

122. Totuși, nu este bine de a confunda planuri diferite: nu trebuie să se arunce peste două persoane limitate povara teribilă de a trebui să reproducă în manieră perfectă unirea care există între Cristos și Biserica sa, deoarece căsătoria ca semn implică „un

proces dinamic, care înaintează treptat cu integrarea progresivă a darurilor lui Dumnezeu”¹²¹.

Toată viața, totul în comun

123. După iubirea care ne unește cu Dumnezeu, iubirea conjugală este „cea mai mare prietenie”¹²². Este o unire care are toate caracteristicile unei prietenii bune: căutarea binelui celuilalt, reciprocitate, intimitate, duiosie, stabilitate și o asemănare între prieteni, care se construiește cu viața împărtășită. Însă căsătoria adaugă la toate acestea o exclusivitate indisolubilă, care se exprimă în proiectul stabil de a împărtăși și a construi împreună toată existența. Să fim sinceri și să recunoaștem semnele realității: cine este îndrăgostit nu proiectează ca această relație să poată fi numai pentru un timp, cine trăiește intens bucuria de a se căsători nu se gândește la ceva trecător; cei care însoțesc celebrarea unei uniri pline de iubire, chiar dacă e fragilă, speră ca aceasta să poată dura în timp; copiii doresc nu numai ca părinții lor să se iubească, ci să fie și fideli și să rămână mereu uniți. Acestea și alte semne arată că în însăși natura iubirii conjugale există deschiderea la definitiv. Unirea care se cristalizează în promisiunea matrimonială pentru totdeauna este mai mult decât o formalitate socială sau o tradiție, pentru că se înrădăcinează în înclinațiile spontane ale persoanei umane; și, pentru cei care cred, este o alianță în fața lui Dumnezeu care cere fidelitate: „Domnul este martor între tine și soția tinereții tale, pe care ai trădat-o, deși ea este tovarășa ta și soția alianței tale [...]. N-o trădați pe femeia tinereții voastre! Căci eu îl urăsc pe cel care trimite femeia” (*Mal* 2,14.15.16).

124. O iubire slabă sau bolnavă, incapabilă să accepte căsătoria ca o provocare care cere să se lupte, să se renască, să se reinventeze și să se reînceapă mereu din nou până la moarte, nu este în măsură să susțină un nivel înalt de angajare. Cedează în fața culturii provizoriului, care împiedică un proces constant de creștere. Însă „a promite o iubire care să fie pentru totdeauna este posibil atunci când se descoperă un plan mai mare decât propriile proiecte, care ne susține și ne permite să dăruim întregul viitor persoanei iubite”¹²³. Pentru ca această iubire să poată trece prin toate încercările și să se mențină fidelă în pofida a orice, se cere darul harului, care s-o întărească și s-o înalțe. Cum spunea sfântul Robert Bellarmin: „Faptul că un bărbat și o femeie se unesc într-o legătură exclusivă și indisolubilă, în așa fel încât nu pot să se despartă, oricare ar fi dificultățile, chiar când s-a pierdut speranța de a avea copii, nu se poate întâmpla fără un mare mister”¹²⁴.

125. În afară de aceasta, căsătoria este o prietenie care înțelege notele proprii ale pasiunii, dar mereu orientată spre o unire treptat mai stabilă și intensă. Pentru că „n-a fost instituită numai pentru procreație”, ci pentru ca iubirea reciprocă „să aibă manifestările sale juste, să se dezvolte și să ajungă la maturitate”¹²⁵. Această prietenie specială dintre un bărbat și o femeie capătă un caracter totalizant care există numai în unirea conjugală. Tocmai pentru că este totalizantă, această unire este și exclusivă, fidelă și deschisă la generare. Se împărtășește orice lucru, inclusiv sexualitatea, mereu în respectul reciproc. Conciliul Vatican II a afirmat aceasta spunând că „această iubire, unind omenescul cu dumnezeiescul, îi călăuzește pe soți la dăruirea de sine liberă și reciprocă, manifestată prin sentimente și gesturi de tandrețe, și impregnează întreaga lor viață”¹²⁶.

126. În căsătorie este bine de avut grijă de bucuria iubirii. Când căutarea plăcerii este obsesivă, închide într-un singur loc și nu permite să se găsească alte tipuri de satisfacție. În schimb, bucuria lărgeste capacitatea de a se bucura și permite să se găsească gust în realități diferite, chiar și în fazele vieții în care plăcerea se stinge. Pentru aceasta, sfântul Toma spunea că se folosește cuvântul „bucurie” pentru a se referi la dilatarea mărimii inimii¹²⁷. Bucuria matrimonială, care se poate trăi și în mijlocul durerii, implică să se accepte că o căsătorie este o necesară combinație de bucurii și de trude, de tensiuni și de odihnă, de suferințe și de eliberări, de satisfacții și de căutări, de neplăceri și de plăceri, mereu pe drumul prieteniei, care-i determină pe soți să se îngrijească unul de celălalt, „acordându-și un ajutor și serviciu reciproc”¹²⁸.

127. Iubirea de prietenie se numește „caritate” când se percepe și se apreciază „înalta valoare” pe care o are celălalt¹²⁹. Frumusețea – „înalta valoare” a celuilalt, care nu coincide cu atracțiile fizice sau psihologice – ne permite să gustăm sacralitatea persoanei sale, fără necesitatea imperioasă de a o poseda. În societatea consumurilor se sărăcește simțul estetic și astfel se stinge bucuria. Totul există pentru a fi cumpărat, posedat și consumat – și persoanele. În schimb, tandrețea este o manifestare a acestei iubiri care se eliberează de dorința de posesie egoistă. Ne face să vibrăm în fața unei persoane cu un respect imens și cu o anumită teamă de a-i dăuna sau de a-i lua libertatea. Iubirea față de celălalt implică acest gust de a contempla și a aprecia ceea ce este frumos și sacru din ființa sa personală, care există dincolo de nevoile mele. Aceasta îmi permite să caut binele său și atunci când știu că nu poate să fie al meu sau când a devenit neplăcută fizic, agresivă sau deranjantă. De aceea, „de iubirea datorită căreia unuia îi este plăcută o altă persoană depinde faptul să i se dea ceva gratis”¹³⁰.

128. Experiența estetică a iubirii se exprimă în acea privire care-l contemplă pe celălalt ca pe un scop în sine însuși, chiar și când este bolnav, bătrân sau lipsit de atracții sensibile. Privirea care apreciază are o importanță enormă și a se zgârci cu ea produce de obicei o daună. Câte lucruri fac uneori soții și copiii pentru a fi luați în considerare și a se ține cont de ei! Multe răni și crize își au originea în momentul în care încetăm să ne contemplăm. Aceasta e ceea ce exprimă câteva plângeri și proteste care se aud în familii. „Soțul meu nu se uită la mine, pare că, pentru el, eu sunt invizibilă”. „Te rog, uite-te la mine când îți vorbesc”. „Soția mea nu se mai uită la mine, acum are ochi numai pentru copii”. „Acasă la mine nu interesez pe nimeni și nici nu mă văd, ca și cum n-aș exista”. Iubirea deschide ochii și permite să se vadă, dincolo de toate, cât valorează o ființă umană.

129. Bucuria acestei iubiri contemplative trebuie cultivată. Din moment ce suntem făcuți pentru a iubi, știm că nu există bucurie mai mare decât în a împărtăși un bine: „Dă, primește și liniștește-ți sufletul” (*Sir* 14,16). Bucuriile mai intense ale vieții se nasc când se poate procura fericirea celorlalți, într-o anticipare a cerului. Trebuie amintită scena fericită din filmul *Ospățul Babettei*, unde bucătăreasa generoasă primește o îmbrățișare recunoscătoare și un elogiu: „Cum îi vei delecta pe îngeri!” Este dulce și mângâietoare bucuria care derivă din a procura delectare celorlalți, de a-i vedea bucurându-se. Această

bucurie, efect al iubirii fraterne, nu este aceea a vanității celui care se privește pe sine însuși, ci aceea a celui care iubește și se complăce în binele celui iubit, care se revărsă în celălalt și devine rodnic în el.

130. Pe de altă parte, bucuria se reînnoiește în durere. Cum spunea sfântul Augustin, „cu cât mai mare a fost pericolul în bătălie, cu atât mai intensă este bucuria în triumf”¹³¹. După ce au suferit și au luptat uniți, soții pot experimenta că a meritat, pentru că au obținut ceva bun, au învățat ceva împreună, sau pentru că pot să aprecieze mai mult ceea ce au. Puține bucurii umane sunt atât de profunde și sărbătorești ca atunci când două persoane care se iubesc au dobândit împreună ceva ce i-a costat un mare efort împărțit.

A se căsători din iubire

131. Vreau să le spun tinerilor că nimic din toate acestea nu este prejudiciat când iubirea își asumă modalitatea instituției matrimoniale. Unirea găsește în această instituție modul de a canaliza stabilitatea și creșterea sa reală și concretă. Este adevărat că iubirea este mult mai mult decât un consens exterior de o formă de contract matrimonial, dar este la fel de sigur că decizia de a da căsătoriei o configurație vizibilă în societate, cu activități determinate, manifestă relevanța sa: arată seriozitatea identificării cu celălalt, indică o depășire a individualismului adolescentin și exprimă decizia fermă de a-și aparține unul altuia. A se căsători este un mod de a exprima că realmente s-a abandonat cuibul matern pentru a țese alte legături puternice și a asuma o nouă responsabilitate în fața unei alte persoane. Acest lucru valorează mai mult decât o simplă asociere spontană pentru o reciprocă gratificare, care ar fi o privatizare a căsătoriei. Căsătoria ca instituție socială este protecție și instrument pentru angajare reciprocă, pentru maturizarea iubirii, pentru ca decizia pentru celălalt să crească în soliditate, concretețe și profunzime și, în același timp, pentru ca să-și poată îndeplini misiunea în societate. De aceea, căsătoria merge dincolo de orice modă trecătoare și persistă. Esența sa este înrădăcinată în însăși natura persoanei umane și a caracterului său social. Implică o serie de obligații, care provin însă din iubirea însăși, dintr-o iubire atât de determinată și generoasă, încât este capabilă să riște viitorul.

132. A alege căsătoria în acest mod exprimă decizia reală și efectivă de a transforma două drumuri într-un drum unic, orice s-ar întâmpla și în pofida oricărei provocări. Din cauza seriozității acestei angajări publice de iubire, nu poate să fie o decizie grăbită, dar pentru același motiv nu se poate nici amâna în mod nedefinit. A se angaja cu un altul în mod exclusiv și definitiv comportă mereu o cotă de risc și de pariu îndrăzneț. Refuzul de a-și asuma această angajare este egoist, interesat, meschin, nu reușește să recunoască drepturile celuilalt și nu ajunge niciodată să-l prezinte societății ca demn de a fi iubit în mod necondiționat. Pe de altă parte, cei care sunt într-adevăr îndrăgostiți tind să le manifeste altora iubirea lor. Iubirea concretizată într-o căsătorie încheiată în fața altora, cu toate obligațiile care derivă din această instituționalizare, este manifestare și protecție a unui „da” care se dă fără rezerve și fără restricții. Acel „da” înseamnă a-i spune celuilalt că va putea mereu să aibă încredere, că nu va fi abandonat dacă îți va pierde atractivitatea, dacă va avea dificultăți sau dacă se vor oferi noi posibilități de plăcere sau de interese egoiste.

Iubire care se manifestă și crește

133. Iubirea de prietenie unifică toate aspectele vieții matrimoniale și îi ajută pe membrii familiei să meargă înainte în toate fazele sale. De aceea, gesturile care exprimă această iubire trebuie să fie în mod constant cultivate, fără avariție, bogate în cuvinte generoase. În familie, „este necesar să se folosească trei cuvinte. Vreau să repet aceasta. Trei cuvinte: te rog, mulțumesc, scuze. Trei cuvinte cheie!”¹³². „Când într-o familie membrii nu sunt dominanți și spun «te rog», când într-o familie membrii nu sunt egoiști și învață să spună «mulțumesc» și când într-o familie unul își dă seama că a făcut un lucru urât și știe să ceară «scuze», în familia aceea este pace și este bucurie”¹³³. Să nu fim zgârciți în folosirea acestor cuvinte, să fim generoși în repetarea lor zi după zi, pentru că „unele tăceri apasă, uneori și în familie, între soț și soție, între părinți și copii, între frați”¹³⁴. În schimb cuvintele potrivite, spuse la momentul potrivit, protejează și alimentează iubirea zi după zi.

134. Toate acestea se realizează pe un drum de creștere permanentă. Această formă, așa de deosebită de iubire care este căsătoria, este chemată la o maturizare constantă, pentru că ei trebuie să i se aplice ceea ce sfântul Toma de Aquino spune despre caritate: „Caritatea, datorită naturii sale, nu are o limită de creștere, fiind o participare din caritatea infinită, care este Duhul Sfânt [...]. Nici din partea subiectului nu i se poate pune o limită, pentru că odată cu creșterea carității crește tot mai mult și capacitatea unei creșteri ulterioare”¹³⁵. Sfântul Paul îndemna cu putere: „Iar pe voi să vă facă Domnul să creșteți și să prisiți în iubire unii față de alții și față de toți” (1 Tes 3, 12); și adăuga: „Cât despre iubirea frățească [...], vă îndemnăm, fraților, să prisiți și mai mult” (1 Tes 4, 9-10). Și mai mult. Iubirea matrimonială nu se păstrează înainte de toate vorbind despre indisolubilitate ca despre o obligație, sau repetând o doctrină, ci întărind-o grație unei creșteri constante, sub impulsul harului. Iubirea care nu crește începe să fie în pericol și putem crește numai corespunzând harului divin prin mai multe fapte de iubire, cu fapte de afect mai frecvente, mai intense, mai generoase, mai tandre, mai vesele. Soțul și soția „experimentează sensul propriei unități și tot mai mult îl dobândesc”¹³⁶. Darul iubirii divine care se revarsă asupra soților este în același timp un apel la o dezvoltare constantă a acestui cadou al harului.

135. Nu fac bine unele fantezii despre o iubire idilică și perfectă, privată în felul acesta de orice stimul de a crește. O idee cerească a iubirii pământești uită că ceea ce este cel mai bun este ceea ce încă n-a fost obținut, vinul maturizat cu timpul. Cum au amintit episcopii din Chile, „nu există familii perfecte, pe care ni le propune publicitatea înșelătoare și consumistă. În ele nu trec anii, nu există bolile, durerea, moartea [...]. Publicitatea consumistă arată o iluzie care n-are nimic de-a face cu realitatea pe care trebuie s-o înfrunte zi de zi tații și mamele din familii”¹³⁷. Este mai sănătos a accepta cu realism limitele, provocările și imperfecțiunile și a da ascultare apelului de a crește uniți, de a matura iubirea și de a cultiva soliditatea unirii, orice s-ar întâmpla.

Dialogul

136. Dialogul este o modalitate privilegiată și indispensabilă pentru a trăi, a exprima și a maturiza iubirea în viața conjugală și familială. Dar cere o ucenicie lungă și angajantă. Bărbați și femei, adulți și tineri, au moduri diferite de a comunica, folosesc limbaje diferite, se mișcă cu alte coduri. Modul de a pune întrebări, felul de a răspunde, tonul folosit, momentul și mulți alți factori pot condiționa comunicarea. În afară de aceasta, este mereu necesar a dezvolta unele atitudini care sunt o exprimare a iubirii și fac posibil dialogul autentic.

137. A-și da timp, timp de calitate, care constă în a asculta cu răbdare și atenție, până când celălalt a exprimat tot ceea ce avea nevoie să exprime. Aceasta cere asceza de a nu începe să se vorbească înainte de momentul potrivit. În loc de a începe să se ofere opinii sau sfaturi, trebuie să se asigure că s-a ascultat tot ceea ce celălalt avea nevoie să spună de a spune. Aceasta implică a face tăcere interioară pentru a asculta fără zgomote în inimă și în minte: a se despuia de orice grabă, a pune deoparte propriile necesități și urgențe, a face spațiu. De multe ori, unul dintre soți nu are nevoie de o soluție la problemele sale, ci de a fi ascultat. Trebuie să perceapă că au fost înțelese necazul său, dezamăgirea sa, frica sa, mânia sa, speranța sa, visul său. Totuși sunt frecvente aceste plângeri: „Nu mă ascultă. Când pare că mă ascultă, în realitate se gândește la altceva”. „Vorbesc și simt că așteaptă să termin odată”. „Când vorbesc încercă să schimbe tema, sau îmi dă răspunsuri rapide pentru a încheia conversația”.

138. A dezvolta obișnuința de a da importanță reală celuiilalt. Este vorba de a da valoare persoanei sale, de a recunoaște că are dreptul de a exista, de a gândi în manieră autonomă și de a fi fericit. Nu trebuie subevaluat niciodată ceea ce poate spune sau reclama, deși este necesar să se exprime propriul punct de vedere. Este subînțeleasă aici convingerea conform căreia toți au o contribuție de oferit, pentru că au o altă experiență a vieții, pentru că privesc lucrurile dintr-un alt punct de vedere, pentru că au maturizat alte preocupări și au alte abilități și intuiții. Este posibil a recunoaște adevărul celuiilalt, importanța preocupărilor sale cele mai profunde și substratul a ceea ce spune, chiar și în spatele cuvintelor agresive. Pentru acest motiv trebuie încercat să se pună în locul său și să interpreteze profunzimea inimii sale, să se găsească ceea ce îl pasionează și să ia acea pasiune ca punct de plecare pentru a aprofunda dialogul.

139. Lărgime mentală, pentru a nu se închide cu obsesie în puține idei, și flexibilitate, pentru a putea modifica sau completa propriile opinii. Este posibil ca din gândirea mea și din gândirea celuiilalt să reiasă o nouă sinteză care să-i îmbogățească pe amândoi. Unitatea la care trebuie să se aspire nu este uniformitate, ci o „unitate în diversitate” sau o „diversitate reconciliată”. În acest stil îmbogățitor de comuniune fraternă, cei diferiți se întâlnesc, se respectă și se apreciază, menținând totuși diferite nuanțe și accente care îmbogățesc binele comun. Este nevoie să se elibereze de obligația de a fi egali. Și este nevoie și de istețime pentru a-și da seama la timp de „interferențele” care pot să apară, în așa fel încât să nu distrugă un proces de dialog. Este importantă capacitatea de a exprima ceea ce se simți fără a răni; a folosi un limbaj și un mod de a vorbi care să poată fi acceptate sau tolerate cu ușurință de celălalt, deși conținutul este exigent; a expune propriile critici, însă fără a descărca mânia ca formă de răzbunare, și a evita un limbaj moralizator care încearcă doar să agreseze, să ironizeze, să acuze, să rănească. Multe

discuții în cuplu nu sunt pentru chestiuni foarte grave. Uneori este vorba despre lucruri mici, mai puțin relevante, dar ceea ce alterează sufletele este modul de a le rosti sau atitudinea care se asumă în dialog.

140. A avea gesturi de atenție față de celălalt și demonstrații de afect. Iubirea depășește barierele cele mai rele. Când se poate iubi cineva sau când ne simțim iubiți de el, reușim să înțelegem mai bine ceea ce vrea să exprime și să ne facă să înțelegem. A depăși fragilitatea care ne face să ne fie teamă de celălalt ca și cum ar fi un „concurrent”. Este foarte important a întemeia propria siguranță pe alegeri profunde, convingeri și valori, și nu pe câștigarea unei discuții, sau ca să ne fie dată dreptate.

141. În sfârșit, recunoaștem că pentru ca dialogul să fie rodnic trebuie avut ceva de spus și aceasta cere o bogăție interioară care se alimentează în lectură, în reflecția personală, în rugăciune și în deschiderea la societate. Altminteri, conversațiile devin plictisitoare și inconsistente. Când fiecare dintre soți nu se îngrijește de propriul spirit și nu există o varietate de relații cu alte persoane, viața familială devine un cerc închis și dialogul se sărăcește.

Iubire pasionată

142. Conciliul Vatican II a învățat că această iubire conjugală „cuprinde binele întregii persoane și, de aceea, poate înzestra cu o demnitate deosebită modalitățile de exprimare ale trupului și ale sufletului și le poate înnobila ca elemente și semne specifice ale prieteniei conjugale”¹³⁸. Trebuie să existe vreun motiv pentru faptul că o iubire fără plăcere și pasiune nu este suficientă ca să simbolizeze unirea inimii umane cu Dumnezeu: „Toți misticii au afirmat că iubirea supranaturală și iubirea cerească găsesc simboluri în căutarea cărora merg mai mult în iubirea matrimonială decât în prietenie, decât în sentimentul filial sau în dedicarea pentru o cauză. Și motivul se află pe bună dreptate în totalitatea sa”¹³⁹. Atunci, pentru ce să nu ne oprim ca să vorbim despre sentimente și despre sexualitate în căsătorie?

Lumea emoțiilor

143. Dorințele, sentimentele, emoțiile, ceea ce clasicii numeau „pasiuni”, ocupă un loc important în căsătorie. Se generează când un „altul” se face prezent și se manifestă în propria viață. Este propriu fiecărei ființe vii să tindă spre o altă realitate și această tendință prezintă mereu semne afective fundamentale: plăcerea sau durerea, bucuria sau necazul, duiosia sau teama. Sunt baza celei mai elementare activități psihologice. Ființa umană este o ființă vie de pe acest pământ și tot ceea ce face și caută este încărcat de pasiuni.

144. Isus, ca om adevărat, trăia lucrurile cu o încărcătură de emotivitate. De aceea, îl îndurera refuzul Ierusalimului (cf. *Mt* 23,37) și această situație îl făcea să verse lacrimi (cf. *Lc* 19,41). La fel, simțea compasiune în fața suferinței oamenilor (cf. *Mc* 6,34). Văzându-i pe alții plângând, se înduioșa și se tulbura (cf. *In* 11,33), și el însuși a plâns moartea unui prieten (cf. *In* 11,35). Aceste manifestări ale sensibilității sale arătau până la ce punct inima sa umană era deschisă altora.

145. A simți o emoție nu este din punct de vedere moral ceva bun sau rău în sine însuși¹⁴⁰. A începe să se simtă dorință sau refuz nu este ceva păcătos, nici reprobabil. Ceea ce este bine sau rău este fapta pe care unul o săvârșește determinat sau însoțit de o pasiune. Dar dacă sentimentele sunt alimentate, căutate și din cauza lor comitem acțiuni rele, răul se află în decizia de a le alimenta și în faptele rele care urmează. Pe aceeași linie, a simți plăcere față de cineva nu este în sine un bine. Dacă eu, cu această plăcere, fac în așa fel încât acea persoană să devină sclava mea, sentimentul va fi în slujba egoismului meu. A crede că suntem buni numai pentru că „avem sentimente” este o înșelare teribilă. Există persoane care se simt capabile de o mare iubire numai pentru că au o mare necesitate de afect, însă nu sunt în măsură să lupte pentru fericirea altora și trăiesc închise în propriile dorințe. În acest caz, sentimentele abat de la marile valori și ascund un egocentrism care nu face posibil să se cultive o viață de familie sănătoasă și fericită.

146. Pe de altă parte, dacă o pasiune însoțește actul liber, poate manifesta profunzimea acelei alegeri. Iubirea matrimonială duce să se facă în așa fel încât viața emotivă să devină un bine pentru familie și să fie în slujba vieții în comun. Maturitatea ajunge într-o familie când viața emotivă a membrilor săi se transformă într-o sensibilitate care nu domină, nici nu întunecă marile opțiuni și valori, ci însoțește libertatea lor¹⁴¹, provine din ea, o îmbogățește, o înfrumusețează și o face mai armonioasă pentru binele tuturor.

Dumnezeu iubește bucuria fiilor săi

147. Acest lucru cere un drum pedagogic, un proces care comportă renunțări. Este o convingere a Bisericii, care de multe ori a fost refuzată, ca și cum ar fi dușmana fericirii umane. Benedict al XVI-lea a preluat această întrebare cu mare claritate: „Biserica, prin poruncile și interdicțiile sale, nu ne amărăște cel mai frumos lucru al vieții? Nu ridică ea oare panouri de interdicții chiar acolo unde bucuria prevăzută pentru noi de către Creator ne oferă o fericire ce ne face să gustăm mai dinainte ceva ce ține de divin?”¹⁴². Dar el răspundea că, deși n-au lipsit în creștinism exagerări sau ascetisme deviate, învățătura oficială a Bisericii, fidelă față de Scripturi, „nu a refuzat *eros*-ul ca atare, ci a declarat război deformării sale distrugătoare, pentru că falsă divinizare a *eros*-ului [...] îl lasă fără demnitatea sa, îl dezumanizează”¹⁴³.

148. Educarea emotivității și a instinctului este necesară și, în acest scop, uneori este indispensabil să ne punem unele limite. Excesul, lipsa de control, obsesia pentru un singur tip de plăceri ajung să slăbească și să îmbolnăvească plăcerea însăși¹⁴⁴ și dăunează vieții familiei. În realitate, se poate parcurge un drum frumos cu pasiunile, ceea ce înseamnă a le orienta tot mai mult într-un proiect de autodăruire și de realizare deplină de sine, care îmbogățește relațiile interpersonale în sânul familiei. Nu implică a renunța la clipe de bucurie intensă¹⁴⁵, ci a le asuma într-o împletire cu alte momente de dăruire generoasă, de speranță răbdătoare, de inevitabilă oboseală, de efort pentru un ideal. Viața în familie este constituită din toate acestea și merită să fie trăită în întregime.

149. Unele curente spirituale insistă asupra eliminării dorinței pentru a se elibera de durere. Dar noi credem că Dumnezeu iubește bucuria ființei umane, că el a creat toate „ca să ne putem bucura de ele” (1Tim 6,17). Să lăsăm șuboiul bucuriei în fața duiosiei

sale când ne propune: „Fiule, după cât ai, fă-ți bine ție însuși [...]. Nu te abține de la o zi bună” (Sir 14,11.14). Și o pereche de soți răspunde la voința lui Dumnezeu urmând această invitație biblică: „În ziua cea bună fii bun” (Qoh 7,14). Chestiunea este de a avea libertatea pentru a accepta ca plăcerea să găsească alte forme de exprimare în diferitele momente ale vieții, conform necesităților iubirii reciproce. În acest sens, se poate primi propunerea unor învățători orientali care insistă pe lărgirea conștiinței, pentru a nu rămâne prizonieri într-o experiență foarte limitată care ne-ar închide perspectivele. Această lărgire a conștiinței nu este negarea sau distrugerea dorinței, ci dilatarea și perfecționarea sa.

Dimensiunea erotică a iubirii

150. Toate acestea ne fac să vorbim despre viața sexuală a soților. Dumnezeu însuși a creat sexualitatea, care este un cadou minunat pentru creaturile sale. Când este cultivată și se evită să fie lipsită de control, este pentru a împiedica să aibă loc „sărăcirea unei valori autentice”¹⁴⁶. Sfântul Ioan Paul al II-lea a respins ideea că învățătura Bisericii duce la „o negare a valorii sexului uman” sau că, pur și simplu, îl tolerează „datorită însăși necesității procreației”¹⁴⁷. Nevoia sexuală a soților nu este obiect de dispreț și „nu este vorba în niciun mod de a pune în discuție acea nevoie”¹⁴⁸.

151. Celor care se tem că prin educarea pasiunilor și a sexualității se prejudiciază spontaneitatea iubirii sexuate sfântul Ioan Paul al II-lea le răspunde că ființa umană este „chemată la spontaneitatea deplină și matură a raporturilor”, care „este rodul treptat al discernământului impulsurilor propriei inimi”¹⁴⁹. Este ceva ce se cucerește, din moment ce fiecare ființă umană, „cu perseverență și coerență, trebuie să învețe ce anume este semnificația trupului”¹⁵⁰. Sexualitatea nu este o resursă pentru a gratifica sau a întreține, din moment ce este un limbaj interpersonal, unde celălalt este luat în serios, cu valoarea sa sacră și inviolabilă. În acest mod, „inima umană devine părtașă, ca să spunem așa, de o altă spontaneitate”¹⁵¹. În acest context, erotismul apare ca manifestare specific umană a sexualității. În el se pot regăsi „semnificația nupțială a trupului și demnitatea autentică a darului”¹⁵². În catehezele sale despre teologia trupului uman, sfântul Ioan Paul al II-lea a învățat că atunci când vorbim de corporalitate sexuală aceasta „nu este numai izvor de rodnicie și de procreație”, ci are „capacitatea de a exprima iubirea: acea iubire întocmai, în care omul-persoană devine dar”¹⁵³. Erotismul cel mai sănătos, deși unit cu o căutare de plăcere, presupune uimirea și, de aceea, poate umaniza impulsurile.

152. De aceea, în niciun mod nu putem înțelege dimensiunea erotică a iubirii ca un rău permis sau ca o povară de suportat pentru binele familiei, ci ca un dar al lui Dumnezeu, care înfrumusețează întâlnirea dintre soți. Fiind vorba despre o pasiune sublimată de iubire, care admiră demnitatea celuilalt, devine o „afirmare deplină și foarte limpede de iubire”, care ne arată de ce minunății este capabilă inima umană și astfel, pentru un moment, „se percepe că existența umană a fost un succes”¹⁵⁴.

Violență și manipulare

153. În contextul acestei viziuni pozitive a sexualității, este oportun a trata tema în integritatea sa și cu un realism sănătos. De fapt, nu putem ignora că de multe ori sexualitatea se depersonalizează și chiar se umple de patologii, în așa fel încât „devine tot mai mult ocazie și instrument de afirmare a propriului eu și de satisfacere egoistă a propriilor dorințe și instincte”¹⁵⁵. În această epocă devine ridicat riscul ca și sexualitatea să fie dominată de spiritul otrăvitor al aceluși „folosește și aruncă”. Trupul celuilalt este adesea manipulat ca un lucru care trebuie ținut atât timp cât oferă satisfacție și disprețuit când își pierde atractivitatea. Se pot oare ignora sau disimula formele constante de dominare, prepotență, abuz, perversiune și violență sexuală, care sunt rod al unei deformări a semnificației sexualității și care îngroapă demnitatea celorlalți și apelul la iubire sub o întunecată căutare de sine înșiși?

154. Nu este superflu de amintit că și în căsătorie sexualitatea poate să devină izvor de suferință și de manipulare. Pentru aceasta, trebuie să reafirmăm cu claritate că „un act conjugal impus soțului fără a ține cont deloc de condițiile și de dorințele sale juste nu este un adevărat act de iubire și de aceea neagă o exigență a ordinii morale corecte în raporturile dintre soți”¹⁵⁶. Actele proprii ale unirii sexuale a soților răspund naturii sexualității voite de Dumnezeu dacă sunt „îndeplinite în mod cu adevărat uman”¹⁵⁷. Pentru aceasta, sfântul Paul îndemna: „Nimeni să nu-l asuprească sau să-l înșele în această privință pe fratele său” (1Tes 4,6). Deși el scria într-o epocă în care domina o cultură patriarhală, în care femeia era considerată o ființă complet subordonată bărbatului, totuși a învățat că sexualitatea trebuie să fie o chestiune care trebuie tratată între soți: a prevăzut posibilitatea de a amâna raporturile sexuale pentru un anumit timp, însă „cu consimțământ” (1Cor 7,5).

155. Sfântul Ioan Paul al II-lea a dat un avertisment foarte subtil când a afirmat că bărbatul și femeia sunt „amenințați de nesaturare”¹⁵⁸. Adică sunt chemați la o unire tot mai intensă, dar riscul constă în a pretinde să se șteargă diferențele și acea distanță inevitabilă care există între cei doi. Pentru că fiecare posedă o demnitate proprie și irepetabilă. Când prețioasa apartenență reciprocă se transformă în dominare, „se schimbă [...] esențial structura de comuniune în relația interpersonală”¹⁵⁹. În logica dominării, și cel care domină ajunge să nege propria demnitate¹⁶⁰ și, în definitiv, încetează „să se identifice subiectiv cu propriul trup”¹⁶¹, din moment ce îl privează de orice semnificație. Trăiește sexul ca evadare din sine însuși și ca renunțare la frumusețea unirii.

156. Este important de a fi clari în refuzarea oricărei forme de supunere sexuală. De aceea este oportun de evitat orice interpretare neadecvată a textului din *Scrisoarea către Efeseni* unde se cere ca „soțiile să fie supuse bărbaților lor” (Ef 5,22). Sfântul Paul se exprimă aici în categorii culturale proprii acelei epoci, dar noi nu trebuie să ne asumăm această acoperire culturală, ci mesajul revelat care stă la baza ansamblului pericopei. Să reluăm explicația înțeleaptă a sfântului Ioan Paul al II-lea: „Iubirea exclude orice gen de supunere, prin care soția ar deveni slujitoarea sau sclava soțului [...]. Comunitatea sau unitatea pe care ei trebuie s-o construiască datorită căsătoriei se realizează printr-o reciprocă dăruire, care este și o supunere reciprocă”¹⁶². Pentru aceasta, se spune și că „soții au datoria de a le iubi pe soții ca pe propriul trup” (Ef 5,28). În realitate, textul biblic

invită la depășirea individualismului comod pentru a trăi îndreptați spre ceilalți: „Fiți supuși unii altora” (Ef 5,21). Între soți această „supunere” reciprocă dobândește o semnificație specială și se înțelege ca o apartenență reciprocă aleasă liber, cu un ansamblu de caracteristici de fidelitate, respect și îngrijire. Sexualitatea este în mod inseparabil în slujba acestei prietenii conjugale, pentru că se orientează să facă în așa fel încât celălalt să trăiască în plinătate.

157. Totuși, refuzarea distorsiunilor sexualității și erotismului n-ar trebui niciodată să ne conducă la disprețuirea sau la neglijarea lor. Idealul căsătoriei nu se poate configura numai ca o dăruire generoasă și jertfită, în care fiecare renunță la orice necesitate personală și se preocupă numai să facă binele celuilalt, fără nicio satisfacție. Amintim că o adevărată iubire știe și să primească de la celălalt, este capabilă să se accepte ca vulnerabilă și nevoiașă, nu renunță să primească cu recunoștință sinceră și fericită exprimările corporale ale iubirii în mângâiere, în îmbrățișare, în sărut și în unirea sexuală. Benedict al XVI-lea era clar în această privință: „Dacă omul aspiră să fie doar spirit și dacă vrea să refuze trupul întrucât ar fi o moștenire pur animalică, atunci spiritul și trupul își pierd demnitatea”¹⁶³. Pentru acest motiv, „omul nu poate să trăiască exclusiv în iubirea oblativă, descendentă. Nu poate întotdeauna doar să dăruiască, trebuie și să primească. Acela care vrea să dăruiască iubire trebuie și el să o accepte ca pe un dar”¹⁶⁴. Aceasta cere, în orice mod, să ne amintim că echilibrul uman este fragil, că rămâne mereu ceva care rezistă să fie umanizat și că în orice moment se poate dezlănțui din nou, recuperând tendințele sale cele mai primitive și egoiste.

Căsătorie și feciorie

158. „Multe persoane care trăiesc fără a se căsători nu numai că sunt dedicate propriei familii de origine, ci adesea aduc mari servicii în cercul lor de prieteni, în comunitatea eclezială și în viața profesională [...]. Apoi, mulți pun talentele lor în slujba comunității creștine în semnul carității și al voluntariatului. Apoi, există cei care nu se căsătoresc pentru că își consacră viața din iubire față de Cristos și față de frați. De dăruirea lor, familia, în Biserică și în societate, este mult îmbogățită”¹⁶⁵.

159. Fecioria este o formă de iubire. Ca semn, ne amintește grija pentru împărăție, urgența de a ne dedica fără rezerve slujirii evanghelizării (cf. 1Cor 7,32) și este o reflexie a plinătății cerului, unde „nici nu se vor însura, nici nu se vor mărita” (Mt 22,30). Sfântul Paul o recomandă pentru că aștepta o întoarcere iminentă a lui Isus și voia ca toți să se concentreze numai pe evanghelizare: „Timpul s-a scurtat” (1Cor 7,29). Totuși, rămânea clar că era o opinie personală și o dorință a sa (cf. 1Cor 7,6-8), și nu o cerere a lui Cristos: „Nu am nicio poruncă de la Domnul” (1Cor 7,25). În același timp, recunoștea valoarea diferitelor chemări: „Fiecare își are carisma proprie de la Dumnezeu, unul într-un fel, altul în alt fel” (1Cor 7,7). În acest sens, sfântul Ioan Paul al II-lea a afirmat că textele biblice „nu furnizează motivul pentru a susține nici «inferioritatea» căsătoriei, nici «superioritatea» fecioriei sau a celibatului”¹⁶⁶ din cauza abstenenței sexuale. Mai mult decât a vorbi despre superioritatea fecioriei sub orice profil, pare potrivit să se arate că diferitele stări de viață sunt complementare, în așa fel încât unul poate să fie mai bun datorită vreunui aspect și celălalt poate să fie mai bun dintr-un alt punct de vedere.

Alexandru de Hales, de exemplu, afirma că într-un sens căsătoria se poate considera superioară celorlalte sacramente: pentru că simbolizează ceva așa de mare ca „unirea lui Cristos cu Biserica sau unirea naturii divine cu cea umană”¹⁶⁷.

160. De aceea, „nu este vorba de a diminua valoarea căsătoriei în avantajul continenței”¹⁶⁸ și „în schimb nu există nicio bază pentru o presupusă opoziție [...]. Dacă, în conformitate cu o anumită tradiție teologică, se vorbește despre starea de perfecțiune (*status perfectionis*), se face aceasta nu din cauza continenței însăși, ci cu privire la ansamblul vieții întemeiate pe sfaturile evanghelice”¹⁶⁹. Totuși o persoană căsătorită poate trăi caritatea în cel mai înalt grad. Așadar, „ajunge la acea perfecțiune care provine din caritate, prin fidelitatea față de spiritul acelor sfaturi. Această perfecțiune este posibilă și accesibilă oricărui om”¹⁷⁰.

161. Fecioria are valoarea simbolică a iubirii care nu are necesitatea de a-l poseda pe celălalt și reflectă în acest mod libertatea împărăției cerurilor. Este o invitație adresată soților să trăiască iubirea lor conjugală în perspectiva iubirii definitive față de Cristos, ca un drum comun spre plinătatea împărăției. La rândul său, iubirea soților prezintă alte valori simbolice: pe de o parte, este o reflexie specială a Treimii. De fapt, Treimea este unitate deplină, în care există însă și distincție. În afară de aceasta, familia este un semn cristologic, pentru că manifestă apropierea lui Dumnezeu care împărtășește viața ființei umane unindu-se cu ea în întrupare, în cruce și în înviere: fiecare soț devine „un singur trup” cu celălalt și se oferă pe sine însuși pentru a se împărtăși în întregime cu celălalt până la sfârșit. În timp ce fecioria este un semn „escatologic” al lui Cristos înviat, căsătoria este un semn „istoric” pentru cei care umblă pe pământ, un semn al lui Cristos pământesc care a acceptat să se unească cu noi și s-a dăruit până la dăruirea sângelui său. Fecioria și căsătoria sunt și trebuie să fie modalități diferite de a iubi, pentru că „omul nu poate trăi fără iubire. El rămâne în sine însuși o ființă incomprehensibilă, viața sa este lipsită de sens, dacă nu-i este revelată iubirea”¹⁷¹.

162. Celibatul riscă să fie o singurătate comodă, care oferă libertate pentru a se mișca autonom, pentru a schimba locul, îndatoririle și alegerile, pentru a dispune de banii proprii, pentru a frecventa persoane diferite, în funcție de atractivitatea momentului. În acest caz, strălucește mărturia persoanelor căsătorite. Cei care au fost chemați la feciorie pot găsi în unele perechi de soți un semn clar al fidelității generoase și indestructibile a lui Dumnezeu față de alianța sa, care poate să stimuleze inimile lor la o disponibilitate mai concretă și jertfelnică. De fapt, există persoane căsătorite care mențin fidelitatea lor când soțul a devenit neplăcut din punct de vedere fizic, sau când nu satisface necesitățile lor, în pofida faptului că multe ocazii îi invită la infidelitate sau la abandonare. O femeie poate să-l îngrijească pe soțul său bolnav și acolo, lângă cruce, repetă „da”-ul iubirii sale până la moarte. În această iubire se manifestă în mod splendid demnitatea celui care iubește, demnitate ca reflexie a carității, din moment ce aparține carității mai mult să iubească decât să fie iubiți¹⁷². Putem întâlni în multe familii și o capacitate de slujire jertfelnică și tandră față de copiii dificili și chiar nerecunoscători. Aceasta face din acești părinți un semn al iubirii libere și dezinteresate a lui Isus. Toate acestea devin o invitație adresată persoanelor celibatate să trăiască dăruirea lor pentru împărăție cu o mai mare

generozitate și disponibilitate. Astăzi, secularizarea a întunecat valoarea unei uniri pentru toată viața și a diminuat bogăția dăruirii matrimoniale, motiv pentru care „trebuie aprofundate aspectele pozitive ale iubirii conjugale”¹⁷³.

Transformarea iubirii

163. Prelungirea vieții face în așa fel încât să aibă loc ceva ce nu era obișnuit în alte timpuri: relația intimă și apartenența reciprocă trebuie să se păstreze timp de patru, cinci sau șase decenii, iar aceasta comportă necesitatea de a se alege din nou de mai multe ori. Probabil, soțul nu mai este atras de o dorință sexuală intensă care să-l miște spre cealaltă persoană, însă simte plăcerea de a-i aparține și că ea îi aparține, de a ști că nu este singur, de a avea un „complice” care cunoaște totul din viața și din istoria sa și care împărtășește totul. Este însoțitorul pe drumul vieții cu care se pot înfrunta dificultățile și pot să se bucure de lucrurile frumoase. Și acest lucru generează o satisfacție care însoțește dorința proprie a iubirii conjugale. Nu putem să ne promitem să avem aceleași sentimente toată viața. Dar putem, cu siguranță, să avem un proiect comun stabil, să ne angajăm să ne iubim și să trăim uniți până când moartea ne va despărți și să trăim mereu o intimitate bogată. Iubirea pe care ne-o promitem depășește orice emoție, sentiment sau stare sufletească, deși poate să le includă. Este o iubire mai profundă, cu o decizie a inimii care implică toată existența. Astfel, în mijlocul unui conflict nerezolvat și deși multe sentimente învălmășite se agită în inimă, se menține vie în fiecare zi decizia de a iubi, de a-și aparține, de a împărtăși întreaga viață și de a continua să se iubească și să se ierte. Fiecare dintre cei doi face un drum de creștere și de schimbare personală. În cursul acestui drum, iubirea celebrează fiecare pas și fiecare nouă etapă.

164. În istoria unei căsătorii, aspectul fizic se schimbă, însă acest lucru nu este un motiv pentru ca atracția iubitoare să dispară. Se îndrăgostește de o persoană întreagă cu o identitate proprie, nu numai de un trup, deși acest trup, dincolo de uzarea timpului, nu încetează niciodată să exprime în vreun mod acea identitate personală care a cucerit inima. Când ceilalți nu mai pot recunoaște frumusețea acestei identități, soțul îndrăgostit continuă să fie capabil s-o perceapă cu instinctul iubirii și afectul nu dispare. Reafirmă decizia sa de a aparține ei, o alege din nou și exprimă această alegere printr-o apropiere fidelă și plină de duioșie. Noblețea deciziei sale față de ea, fiind intensă și profundă, trezește o nouă formă de emoție în îndeplinirea misiunii conjugale. Pentru că „emoția provocată de o altă ființă umană ca persoană [...] nu tinde în sine la actul conjugal”¹⁷⁴. Dobândește alte exprimări sensibile pentru că iubirea „este unica realitate, deși cu dimensiuni diferite; din când în când, o dimensiune sau alta poate să se evidențieze mai mult”¹⁷⁵. Legătura găsește noi modalități și cere decizia de a o relua mereu ca s-o stabilească. Însă nu numai pentru a o păstra, ci pentru a o face să crească. Este drumul de a se construi zi de zi. Dar nimic din acestea nu este posibil dacă nu se invocă Duhul Sfânt, dacă nu se strigă în fiecare zi cerând harul său, dacă nu se caută forța sa supranaturală, dacă nu i se cere cu neliniște să reverse focul său asupra iubirii noastre pentru a o întări, a o orienta și a o transforma în orice nouă situație.

Capitolul al cincilea

Iubirea care devine rodnică

165. Iubirea dă viață mereu. Pentru aceasta, iubirea conjugală „nu se epuizează în interiorul perechii conjugale [...]. Soții, în timp ce se dăruiesc unul altuia, dincolo de ei înșiși, dăruiesc o ființă reală, copilul, reflexie vie a iubirii lor, semn permanent al unității conjugale și sinteză vie și indisolubilă a ființei lor de tată și mamă”¹⁷⁶.

A primi o viață nouă

166. Familia nu este numai locul nașterii, ci și al primirii vieții care vine ca un dar al lui Dumnezeu. Fiecare viață nouă ne permite să descoperim „dimensiunea cea mai gratuită a iubirii, care nu încetează niciodată să ne uimească. Este frumusețea de a fi iubiți mai înainte: copiii sunt iubiți înainte de a veni”¹⁷⁷. Aceasta reflectă primatul iubirii lui Dumnezeu care ia mereu inițiativa, deoarece copiii „sunt iubiți înainte de a fi făcut orice pentru a merita aceasta”¹⁷⁸. Totuși, „atâția copii încă de la început sunt refuzați, abandonăți, despuiați de copilăria și de viitorul lor. Cineva, aproape pentru a se justifica, îndrăznește să spună că a fost o greșeală de a-i aduce pe lume. Acest lucru este rușinos [...]. Ce facem din declarațiile solemne ale drepturilor omului și ale drepturilor copilului, dacă apoi îi pedepsim pe copii pentru greșelile adulților?”¹⁷⁹. Dacă un copil vine pe lume în circumstanțe nedorite, părinții sau ceilalți membri ai familiei trebuie să facă tot posibilul pentru a-l accepta ca un dar al lui Dumnezeu și pentru a-și asuma responsabilitatea de a-l primi cu deschidere și afect. Pentru că „atunci când e vorba despre copiii care vin pe lume, nicio jertfă a adulților nu va fi considerată prea scumpă sau prea mare, numai să se evite ca un copil să creadă că este o greșeală, că nu valorează nimic și că este abandonat rănilor vieții și prepotenței oamenilor”¹⁸⁰. Darul unui nou copil pe care Domnul îl încredințează tatălui și mamei începe cu primirea, continuă cu păzirea de-a lungul vieții pământești și are ca destin final bucuria vieții veșnice. O privire senină spre împlinirea ultimă a persoanei umane îi va face pe părinți și mai conștienți de darul prețios încredințat lor: de fapt, lor le dă Dumnezeu să aleagă numele cu care el îl va chema pe fiecare fiu al său pentru veșnicie¹⁸¹.

167. Familiile numeroase sunt o bucurie pentru Biserică. În ele iubirea exprimă rodnicia sa generoasă. Acest lucru nu implică să se uite avertismentul sănătos al sfântului Ioan Paul al II-lea, când explica faptul că paternitatea responsabilă nu este „procreație nelimitată sau lipsă de conștiință cu privire la semnificația creșterii copiilor, ci mai degrabă posibilitatea dată perechilor de a folosi libertatea lor inviolabilă în mod înțelept și responsabil, ținând cont de realitățile sociale și demografice, precum și de propria situație și de dorințele legitime”¹⁸².

Iubirea în așteptarea propriei sarcini

168. Sarcina este o perioadă dificilă, dar și un timp minunat. Mama colaborează cu Dumnezeu ca să se producă miracolul unei vieți noi. Maternitatea provine dintr-o „potențialitate deosebită a organismului feminin, care cu particularitate creatoare folosește la zămislire și la nașterea ființei umane”¹⁸³. Fiecare femeie este părtașă „la misterul creației, care se reînnoiește în generarea umană”¹⁸⁴. Așa cum spune psalmul: „M-ai țesut în sânul mamei mele” (139,13). Fiecare copil care se formează în interiorul mamei este un proiect veșnic al lui Dumnezeu Tatăl și al iubirii sale veșnice: „Mai înainte de a te fi format în sânul mamei, eu te cunoșteam. Mai înainte de a fi ieșit din pânțe, te-

am consacrat” (*Ier* 1,5). Fiecare copil se află dintotdeauna în inima lui Dumnezeu, iar în momentul în care este zămislit se împlinește visul veșnic al Creatorului. Să ne gândim cât valorează embrionul din clipa în care este zămislit! Trebuie privit cu aceeași privire de iubire a Tatălui, care vede dincolo de orice aparență.

169. Femeia însărcinată poate participa la acest proiect al lui Dumnezeu visându-l pe fiul său: „Toate mamele și toți tații l-au visat pe copilul lor timp de nouă luni [...]. Nu este posibilă o familie fără vis. Când într-o familie se pierde capacitatea de a visa, copiii nu cresc, viața se ofilește și se stinge”¹⁸⁵. În cadrul acestui vis, pentru o pereche de soți creștini, apare în mod necesar Botezul. Părinții îl pregătesc cu rugăciunea, încredințând copilul lui Isus deja înainte de nașterea sa.

170. Cu progresele științelor, astăzi se poate ști cu anticipare ce culoare a părului va avea copilul și de ce boli va putea să sufere în viitor, pentru că toate caracteristicile somatice ale acelei persoane sunt înscrise în codul său genetic deja în stadiul embrionar. Dar numai Tatăl care l-a creat îl cunoaște pe deplin. Numai el cunoaște ceea ce este mai prețios, ceea ce este mai important, pentru că el știe cine este acel copil, care este identitatea sa cea mai profundă. Mama care-l poartă în sânul ei are nevoie să ceară lumină de la Dumnezeu pentru a-l putea cunoaște în profunzime pe propriul copil și pentru a-l aștepta cum este cu adevărat. Unii părinți simt că pruncul lor nu vine în momentul cel mai bun. Au nevoie să ceară de la Domnul să-i vindece și să-i întărească pentru a-l accepta pe deplin pe acel copil, pentru a-l putea aștepta cu inima. Este important ca acel copil să se simtă așteptat. El nu este o completare sau o soluție pentru o aspirație personală. Este o ființă umană, cu o valoare imensă, și nu poate fi folosit pentru propriul beneficiu. Așadar, nu este important dacă această viață nouă îți va folosi sau nu, dacă are caracteristicile care-ți plac sau nu, dacă răspunde sau nu la proiectele și la visele tale. Deoarece „copiii sunt un dar. Fiecare este unic și irepetabil [...]. Un copil este iubit pentru că este copil: nu pentru că este frumos sau pentru că este așa sau altfel; nu, pentru că este copil! Nu pentru că gândește ca mine sau întrupează dorințele mele. Un copil este un copil”¹⁸⁶. Iubirea părinților este instrument al iubirii lui Dumnezeu Tatăl care așteaptă cu duioșie nașterea fiecărui copil, îl acceptă fără condiții și îl primește gratuit.

171. Fiecărei femei însărcinate doresc să-i cer cu afect: ai grijă de bucuria ta, nimic să nu-ți ia bucuria interioară a maternității. Acel copil merită bucuria ta. Nu permite ca fricile, preocupările, comentariile altuia sau problemele să stingă fericirea de a fi instrument al lui Dumnezeu pentru a aduce pe lume o nouă viață. Ocupă-te de ceea ce este de făcut sau de pregătit, dar fără obsesie, și laudă ca Maria: „Sufletul meu îl preamărește pe Domnul și duhul meu tresaltă de bucurie în Dumnezeu, mântuitorul meu, căci a privit la smerenia slujitoarei sale” (*Lc* 1,46-48). Trăiește cu entuziasm senin în mijlocul necazurilor tale și roagă-l pe Domnul să-ți păstreze bucuria, pentru ca s-o poți transmite copilului tău.

Iubire de mamă și de tată

172. „Copiii abia născuți încep să primească în dar, împreună cu hrana și îngrijirile, confirmarea calităților spirituale ale iubirii. Actele de iubire trec prin darul numelui personal, împărtășirea limbajului, intențiile privirilor, iluminările zâmbetelor. Învață astfel

că frumusețea legăturii dintre ființele umane insistă la sufletul nostru, caută libertatea noastră, acceptă diversitatea celui alt, îl recunoaște și îl respectă ca interlocutor [...]. Și aceasta este iubire, care poartă o scânteie din aceea a lui Dumnezeu!”¹⁸⁷. Fiecare copil are dreptul de a primi iubirea unei mame și a unui tată, ambii necesari pentru maturizarea sa integră și armonioasă. Așa cum au afirmat episcopii din Australia, ambii „contribuie, fiecare într-o manieră diferită, la creșterea unui copil. A respecta demnitatea unui copil înseamnă a afirma necesitatea sa și dreptul său natural de a avea o mamă și un tată”¹⁸⁸. Nu este vorba numai despre iubirea tatălui și a mamei luați separat, ci și despre iubirea dintre ei, percepută ca izvor al propriei existențe, ca un cuib care primește și ca fundament al familiei. Altminteri, copilul pare să se reducă la o posesie capricioasă. Ambii, bărbat și femeie, tată și mamă, sunt „cooperatori ai iubirii lui Dumnezeu Creatorul și ca interpreții săi”¹⁸⁹. Arată copiilor lor fața maternă și fața paternă a Domnului. În afară de aceasta ei împreună învață valoarea reciprocității, întâlnirea dintre oameni diferiți, unde fiecare aduce propria sa identitate și știe să și primească de la celălalt. Dacă, dintr-un motiv inevitabil, lipsește unul dintre cei doi, este important a căuta o modalitate pentru a-l compensa, pentru a favoriza maturizarea adecvată a copilului.

173. Sentimentul de a fi orfani pe care-l experimentează astăzi mulți copii și tineri este mai profund decât credem noi. Astăzi recunoaștem ca ceva deplin legitim – și chiar de dorit – că femeile vor să studieze, să lucreze, să dezvolte propriile capacități și să aibă obiective personale. Dar în același timp nu putem ignora necesitatea prezenței materne de care au nevoie copiii, în special în primele luni de viață. Realitatea este că „femeia stă în fața omului ca mamă, subiect al noii vieți umane care în ea este zămislită și se dezvoltă și din ea se naște în lume”¹⁹⁰. Diminuarea prezenței materne cu calitățile sale feminine constituie un risc grav pentru pământul nostru. Apreciez feminismul când nu pretinde uniformitatea, nici negarea maternității. Pentru că măreția femeii implică toate drepturile care derivă din demnitatea sa umană inalienabilă, dar și din geniul său feminin, indispensabil pentru societate. Capacitățile sale specific feminine – îndeosebi maternitatea – îi conferă și obligații, pentru că faptul de a fi femeie comportă și o misiune specială pe acest pământ, pe care societatea trebuie s-o protejeze și s-o păstreze pentru binele tuturor¹⁹¹.

174. De fapt, „mamele sunt antidotul cel mai puternic împotriva răspândirii individualismului egoist [...]. Ele sunt cele care mărturisesc frumusețea vieții”¹⁹². Fără îndoială, „o societate fără mame ar fi o societate inumană, pentru că mamele știu să mărturisească mereu, chiar și în momentele cele mai rele, duioșia, dedicarea, forța morală. Mamele transmit adesea și simțul cel mai profund al practicii religioase: în primele rugăciuni, în primele gesturi de devoțiune pe care un copil le învață [...]. Fără mame, nu numai că n-ar exista noi credincioși, dar credința ar pierde o bună parte din căldura sa simplă și profundă [...]. Preaiubite mame, mulțumim, mulțumim pentru ceea ce sunteți în familie și pentru ceea ce dați Bisericii și lumii”¹⁹³.

175. Mama, care protejează copilul cu duioșia și compasiunea sa, îl ajută să evidențieze încrederea, să experimenteze că lumea este un loc bun care-l primește și aceasta permite să dezvolte o autostimă care favorizează capacitatea de intimitate și empatia. Pe de altă parte, figura paternă ajută să se perceapă limitele realității și se caracterizează

mai mult prin orientare, prin ieșirea spre lumea mai amplă și bogată în provocări, prin invitația la efort și la luptă. Un tată cu o clară și fericită identitate masculină, care la rândul său unește în purtarea sa față de soție afectul și primirea, este atât de necesar ca și îngrijirile materne. Există roluri și îndatoriri flexibile, care se adaptează la circumstanțele concrete ale fiecărei familii, însă prezența clară și bine definită a celor două figuri, feminină și masculină, creează mediul cel mai potrivit pentru maturizarea copilului.

176. Se spune că societatea noastră este o „societate fără tați”. În cultura occidentală, figura tatălui parcă ar fi în mod simbolic absentă, deformată, palidă. Chiar și virilitatea ar părea pusă în discuție. A avut loc o confuzie comprehensibilă, pentru că „într-un prim moment, acest lucru a fost perceput ca o eliberare: eliberare de tatăl-stăpânul, de tatăl ca reprezentant al legii care se impune din exterior, de tatăl ca un cenzor al fericirii copiilor și piedică în calea emancipării și autonomiei tinerilor. Uneori, în unele case domnea în trecut autoritarismul, în anumite cazuri, chiar samavolnicia”¹⁹⁴. Totuși, „așa cum se întâmplă adesea, se trece de la o extremă la alta. Problema din zilele noastre nu pare să mai fie atât prezența invadentă a taților, cât mai ales absența lor, ascunderea lor. Tații sunt uneori așa de concentrați asupra lor înșiși și asupra muncii lor și uneori asupra propriilor realizări individuale, încât uită și familia. Și îi lasă singuri pe cei mici și pe tineri”¹⁹⁵. Prezența paternă – și de aceea autoritatea sa – este afectată și de timpul tot mai mare care se dedică mijloacelor de comunicare și tehnologiei distracției. În afară de aceasta, autoritatea este văzută cu suspiciune și adulții sunt puși în discuție în mod dur. Ei înșiși abandonează certitudinile și de aceea nu le oferă copiilor orientări sigure și bine întemeiate. Nu este sănătos să se schimbe rolurile între părinți și copii: aceasta dăunează procesului adecvat de maturizare pe care copiii au nevoie să-l parcurgă și le neagă lor o iubire capabilă să-i orienteze și care să-i ajute să se maturizeze¹⁹⁶.

177. Dumnezeu îl pune pe tată în familie pentru ca el, cu prețioasele calități ale masculinității sale, „să fie aproape de soție, pentru a împărtăși toate, bucurii și dureri, trude și speranțe. Și ca să fie aproape de copii în creșterea lor: când se joacă și când se angajează, când sunt nebunatici și când sunt neliniștiți, când se exprimă și când sunt taciturni, când îndrăznesc și când le este frică, când fac un pas greșit și când regăsesc drumul; tată prezent mereu. A spune «prezent» nu este același lucru cu a spune «a controla»! Pentru că tații prea controlori îi anulează pe copii”¹⁹⁷. Unii tați se simt inutili sau nenecesari, însă adevărul este că „fiii au nevoie să găsească un tată care-i așteaptă atunci când se întorc din eșecurile lor. Vor face totul pentru a nu-l admite, pentru a nu-l arăta, dar au nevoie de aceasta”¹⁹⁸. Nu este bine ca să rămână copiii fără tați și astfel să înceteze să fie copii înainte de vreme.

Rodnicie lărgită

178. Multe perechi de soți nu pot să aibă copii. Știm câtă suferință comportă aceasta. Pe de altă parte, știm și că „nu a fost instituită căsătoria numai în vederea procreării [...]. De aceea, chiar dacă lipsesc copiii, uneori atât de doriți, căsătoria dăinuie ca deplină comuniune de viață și își păstrează valoarea și indisolubilitatea”¹⁹⁹. În afară de aceasta, „maternitatea nu este o realitate exclusiv biologică, ci se exprimă în diferite moduri”²⁰⁰.

179. Adopția este o cale pentru a realiza maternitatea și paternitatea într-un mod foarte generos și doresc să-i încurajez pe cei care nu pot avea copii să lărgescă și să deschidă iubirea lor conjugală pentru a-i primi pe cei care sunt lipsiți de un context familial adecvat. Nu se vor căi niciodată că au fost generoși. A adopta este actul de iubire de a dăruii o familie celui care n-o are. Este important a insista pentru ca legislația să poată facilita procedurile pentru adopție, mai ales în cazurile de copii nedoriți, cu scopul de a preveni avortul sau abandonarea. Cei care înfruntă provocarea de a adopta și primesc o persoană în mod necondiționat și gratuit devin mediere a iubirii lui Dumnezeu care afirmă: „Chiar dacă mama ta te-ar uita, eu în schimb nu te voi uita niciodată” (cf. /s 49,15).

180. „Alegerea adopției și a încredințării exprimă o fecunditate deosebită a experienței conjugale, dincolo de cazurile în care este marcată în mod dureros de sterilitate [...]. În fața acelor situații în care copilul este pretins cu orice preț, ca drept al propriei completări, adopția și încredințarea corect înțelese arată un aspect important al faptului de a fi părinți și de a fi copii, deoarece ajută la recunoașterea că întotdeauna copiii, fie naturali, fie adoptivi sau încredințați, sunt un altul diferit și trebuie primiți, iubiți, îngrijiți, și nu numai aduși pe lume. Interesul prevalent al copilului ar trebui să inspire mereu deciziile cu privire la adopție și încredințare”²⁰¹. Pe de altă parte, „traficul de copii între țări și continente trebuie împiedicat prin intervenții legislative oportune și controale ale statelor”²⁰².

181. Este oportun de amintit și că procreația și adopția nu sunt singurele moduri de a trăi rodnicia iubirii. Și familia cu mulți copii este chemată să-și lase amprenta în societatea în care este inserată, pentru a dezvolta alte forme de rodnicie care sunt ca prelungirea iubirii care o susține. Familiile creștine să nu uite că „credința nu ne scoate din lume, ci ne inserează mai profund în ea [...]. De fapt, fiecare dintre noi desfășoară un rol special în pregătirea venirii împărăției lui Dumnezeu”²⁰³. Familia nu trebuie să se gândească pe ea însăși ca pe un țarc chemat să se protejeze de societate. Nu rămâne ca să aștepte, ci iese din sine în căutarea solidară. În acest mod, devine un loc de integrare a persoanei cu societatea și un punct de unire dintre public și privat. Soții au nevoie să dobândească o clară și convinsă conștiință cu privire la obligațiile lor sociale. Când se întâmplă aceasta, afectul care-i unește nu dispare, ci se umple de o lumină nouă, așa cum exprimă următoarele versuri:

„Mâinile tale sunt mângâierea mea,
acordurile mele zilnice.
Te iubesc pentru că mâinile tale
lucrează pentru dreptate.
Dacă te iubesc este pentru că ești
iubirea mea, complicea mea și totul.
Și pe drum umăr la umăr
suntem mult mai mulți decât doi”²⁰⁴.

182. Nicio familie nu poate fi rodnică dacă se concepe ca prea diferită sau „separată”. Pentru a evita acest risc, amintim că familia lui Isus, plină de har și de înțelepciune, nu era văzută ca o familie „stranie”, ca o casă străină și distantă de popor. Tocmai pentru

acest motiv, oamenilor le era greu să recunoască înțelepciunea lui Isus și spuneau: „De unde are el toate acestea [...]? Nu este oare lemnarul, fiul Mariei?” (Mc 6,2-3). „Nu este oare fiul lemnarului?” (Mt 13,55). Aceasta confirmă că era o familie simplă, aproape de toți, inserată în manieră normală în popor. Nici Isus n-a crescut într-o relație închisă și exclusivă cu Maria și Iosif, ci îi făcea plăcere să se miște în familia lărgită în care erau rude și prieteni. Aceasta explică faptul că, atunci când se întorceau de la Ierusalim, părinții săi au acceptat ca fiul lor de doisprezece ani să se piardă în caravană o zi întreagă, ascultând relatările și împărtășind preocupările tuturor: „Crezând însă că este cu grupul de pelerini, au mers cale de o zi și-l căutau printre rude și cunoscuți” (Lc 2,44). În schimb, uneori se întâmplă că anumite familii creștine, prin limbajul pe care-l folosesc, prin modul de a spune lucrurile, prin stilul comportamentului lor, prin repetarea continuă a două sau trei teme, sunt văzute ca îndepărtate, ca separate de societate, chiar și rudele lor se simt disprețuite sau judecate de ele.

183. O pereche de soți care experimentează forța iubirii, știe că această iubire este chemată să vindece rănilor celor abandonați, să instaureze cultura întâlnirii, să lupte pentru dreptate. Dumnezeu a încredințat familiei proiectul de a face „familială” lumea²⁰⁵, pentru ca toți să ajungă să simtă fiecare ființă umană ca pe un frate: „O privire atentă la viața zilnică a bărbaților și a femeilor de astăzi arată imediat că este nevoie pretutindeni de o injecție robustă de spirit familial [...]. Nu numai organizarea vieții obișnuite se încâlcește tot mai mult într-o birocrăție complet străină de legăturile umane fundamentale, ci chiar moravurile sociale și politice arată adesea semne de degradare”²⁰⁶. În schimb, familiile deschise și solidare fac spațiu săracilor, sunt capabile să țeasă o prietenie cu aceia care stau mai rău decât ele. Dacă realmente au la inimă evanghelia, nu pot uita ceea ce spune Isus: „Tot ce ați făcut unuia dintre frații mei cei mai mici, mie mi-ați făcut” (Mt 25,40). În definitiv, trăiesc ceea ce ne este cerut în mod atât de elocvent în acest text: „Când dai un prânz sau o cină, nu-i invita pe prieteni, nici pe frați, nici rudele, nici vecinii bogați, ca nu cumva să te invite și ei la rândul lor și aceasta să-ți fie răsplata. Dimpotrivă, când dai un ospăț, invită-i pe cei săraci, infirmi, șchiopi, orbi și vei fi fericit” (Lc 14,12-14). Vei fi fericit! Iată aici secretul unei familii fericite.

184. Cu mărturia și chiar cu cuvântul, familiile vorbesc despre Isus altora, transmit credința, trezesc dorința de Dumnezeu și arată frumusețea evangheliei și a stilului de viață pe care ni-l propune. Astfel, soții creștini pictează cenușiul spațiului public umplându-l de culorile fraternității, sensibilității sociale, apărării persoanelor fragile, credinței luminoase, speranței active. Rodnicia lor se lărgeste și se traduce în mii de moduri de a face prezentă iubirea lui Dumnezeu în societate.

A discerne trupul

185. În această linie este oportun de a lua foarte în serios un text biblic pe care suntem obișnuiți să-l interpretăm în afara contextului său, sau într-o manieră foarte generală, motiv pentru care se poate să nu se respecte semnificația sa mai imediată și directă, care este în mod clar socială. Este vorba despre 1Cor 11,17-34, unde sfântul Paul tratează o situație rușinoasă a comunității. În acel context, câteva persoane înstărite tindeau să le discrimineze pe cele sărace, iar aceasta se întâmpla chiar și în întâlnirea bucurioasă care însoțea celebrarea Euharistiei. În timp ce bogații se bucurau de mâncărurile lor rafinate,

săracii erau spectatori și erau înfometați: „Unul rămâne flămând, pe când altul se îmbată. Oare nu aveți case ca să mâncați și să beți, sau disprețuiți Biserica lui Dumnezeu și vreți să-i faceți de rușine pe cei care nu au?” (v. 21-22).

186. Euharistia cere integrarea în unicul trup eclezial. Cine se apropie de trupul și de sângele lui Cristos nu poate în același timp să ofenseze același trup făcând diviziuni și discriminări scandaloase între mădularele sale. De fapt, este vorba de „a discerne” trupul Domnului, de a-l recunoaște cu credință și caritate fie în semnele sacramentale, fie în comunitate, altminteri se mănâncă și se bea propria condamnare (cf. v. 29). Acest text biblic este un avertisment sever pentru familiile care se închid în propria lor comoditate și se izolează, dar mai specific pentru familiile care rămân indiferente în fața suferințelor familiilor sărace și mai nevoiașe. Celebrarea euharistică devine astfel un apel constant adresat fiecăruia „să se cerceteze” (v. 28), cu scopul de a deschide ușile propriei familii la o comuniune mai mare cu aceia care sunt respinși de societate, așadar, să primească într-adevăr sacramentul iubirii euharistice, care face din noi un singur trup. Nu trebuie uitat că „mistica” sacramentului are un caracter social²⁰⁷. Când cei care se împărtășesc nu acceptă să se lase împinși spre o angajare cu săracii și suferinzii sau sunt de acord cu diferite forme de diviziune, de dispreț și de nedreptate, Euharistia este primită în mod nevrednic. În schimb, familiile care se hrănesc din Euharistie cu dispoziția justă, întăresc dorința lor de fraternitate, simțul lor social și angajarea lor cu nevoiașii.

Viața în familie în sens amplu

187. Micul nucleu familial n-ar trebui să se izoleze de familia lărgită, unde sunt părinții, unchii, verișorii și chiar vecinii. În această familie largă pot să fie unii care au nevoie de ajutor sau măcar de companie și de gesturi de afect, sau pot să existe mari suferințe care au nevoie de o alinare²⁰⁸. Individualismul din aceste timpuri conduce uneori la închiderea în siguranța unui mic cuib și la perceperea celorlalți ca pe un pericol deranjant. Totuși, această izolare nu oferă mai multă pace și fericire, ci închide inima familiei și o privează de orizontul amplu al existenței.

A fi copii

188. În primul rând, vorbim despre proprii părinți. Isus le amintea fariseilor că abandonarea părinților este contrară legii lui Dumnezeu (cf. *Mc* 7,8-13). Nimănui nu-i face bine să piardă conștiința că este copil. În fiecare persoană, „chiar dacă unul devine adult sau bătrân, chiar dacă devine părinte, dacă ocupă un post de responsabilitate, în spatele acestora rămâne identitatea de fiu. Toți suntem fii. Și acest lucru ne duce mereu la faptul că viața nu ne-am dat-o noi, ci am primit-o. Marele dar al vieții este primul cadou pe care l-am primit”²⁰⁹.

189. Pentru aceasta, „porunca a patra cere copiilor [...] să cinstească pe tatăl și pe mama (cf. *Ex* 20,12). Această poruncă vine imediat după cele care se referă la Dumnezeu însuși. De fapt, conține ceva sacru, ceva divin, ceva care se află la rădăcina oricărui alt gen de respect între oameni. Și în formularea biblică a celei de-a patra porunci se adaugă: «Ca să îți se lungească zilele în țara pe care ți-o dă Domnul Dumnezeul tău».

Legătura virtuoasă dintre generații este garanție de viitor și este garanție a unei istorii cu adevărat umane. O societate de copii care nu-i cinstește pe părinți este o societate fără onoare [...]. Este o societate destinată să se umple cu tineri arizi și avizi”²¹⁰.

190. Dar există și cealaltă față a medaliei: „Omul va lăsa pe tatăl său și pe mama sa” (Gen 2,24), afirmă cuvântul lui Dumnezeu. Aceasta uneori nu se realizează și căsătoria nu este asumată până la capăt, pentru că nu s-au făcut această renunțare și această dedicare. Părinții nu trebuie să fie abandonați, nici neglijați, totuși, pentru a se uni în căsătorie, trebuie lăsați, în așa fel încât noua casă să fie locuința, protecția, platforma și proiectul și să fie posibil să devină realmente „un singur trup” (*ibid.*). În unele căsătorii se întâmplă că se ascund multe lucruri propriului soț, lucruri care în schimb se spun propriilor părinți, până acolo încât contează mai mult opiniile părinților decât sentimentele și opiniile soțului. Nu este ușor de a susține această situație mult timp și ea este posibilă numai provizoriu, în timp ce se creează condițiile pentru a crește în încredere și în dialog. Căsătoria provoacă la a găsi un nou mod de a fi copii.

Bătrânii

191. „Nu mă respinge în zilele bătrâneții mele; nu mă părăsi când îmi slăbesc puterile” (Ps 71,9). Este strigătul bătrânului, care se teme de uitare și de disprețuire. Așa cum Dumnezeu ne invită să fim instrumentele sale pentru a asculta implorarea săracilor, el așteaptă și de la noi să ascultăm strigătul bătrânilor²¹¹. Acest lucru interpelează familiile și comunitățile, pentru că „Biserica nu poate și nu vrea să se conformeze unei mentalități de nesuferire, cu atât mai puțin de indiferență și de dispreț, față de bătrânețe. Trebuie să trezim *simțul colectiv de recunoștință*, de apreciere, de ospitalitate, care să-l facă pe bătrân să se simtă parte vie din comunitatea sa. Bătrânii sunt bărbați și femei, tați și mame care au fost înainte de noi pe același drum al nostru, în aceeași casă a noastră, în bătălia noastră zilnică pentru o viață demnă”²¹². De aceea, „cât aș vrea o Biserică ce sfidează cultura rebutului cu bucuria plină de o nouă îmbrățișare între tineri și bătrâni!”²¹³.

192. Sfântul Ioan Paul al II-lea ne-a invitat să acordăm atenție locului bătrânului în familie, pentru că există culturi care, „în urma dezordinilor provocate de dezvoltarea industrială și urbanistică, i-au dus și îi duc pe bătrâni la forme inacceptabile de excludere”²¹⁴. Bătrânii ajută la perceperea „continuității generațiilor”, cu „carisma de a coase rupturile”²¹⁵. De multe ori bunicii sunt cei care asigură transmiterea marilor valori nepoților lor și „multe persoane pot constata că tocmai bunicilor le datorează inițierea lor în viața creștină”²¹⁶. Cuvintele, mângâierile lor sau numai prezența lor îi ajută pe copii să recunoască faptul că istoria nu începe cu ei, că sunt moștenitori ai unui drum lung și că trebuie respectat fundalul care ne precedă. Cei care întrerup legăturile cu istoria vor avea dificultăți să țeară relații stabile și să recunoască faptul că nu sunt stăpânii realității. Așadar, „atenția față de bătrâni caracterizează o societate. Într-o civilizație există atenție față de cel bătrân? Există loc pentru cel bătrân? Această civilizație va merge înainte, dacă va ști să respecte înțelepciunea, înțelepciunea bătrânilor”²¹⁷.

193. Lipsa de amintire istorică este o gravă lipsă a societății noastre. Este mentalitatea imatură a celui „de-acum a trecut”. A cunoaște și a putea lua poziție în fața evenimentelor trecute este singura posibilitate de a construi un viitor care să aibă sens.

Nu se poate educa fără amintire: „Amintiți-vă de zilele de la început” (Evr 10,32). Relatările bătrânilor fac foarte bine copiilor și tinerilor, pentru că îi pun în legătură cu istoria trăită fie de familie, fie de cartier, fie de localitate. O familie care nu-i respectă și nu se îngrijește de bunicii săi, care sunt amintirea sa vie, este o familie dezintegrată; în schimb, o familie care își amintește este o familie care are viitor. De aceea, „într-o civilizație în care nu există loc pentru bătrâni sau sunt rebutați deoarece creează probleme, această societate poartă cu sine virusul morții”²¹⁸, din moment ce „se dezlipește de propriile rădăcini”²¹⁹. Fenomenul contemporan de a se simți orfani, în termeni de discontinuitate, dezrădăcinare sau dispariție a certitudinilor care dau formă vieții, ne provoacă să facem din familiile noastre un loc în care copiii să se poată înrădăcina în terenul unei istorii colective.

A fi frați

194. Relația dintre frați se aprofundează cu trecerea timpului și „legătura de fraternitate care se formează în familie între copii, dacă are loc într-un climat de educație la deschiderea spre alții, este marea școală de libertate și de pace. În familie, între frați se învață conviețuirea umană [...]. Probabil nu suntem mereu conștienți de aceasta, dar tocmai familia e cea care introduce fraternitatea în lume! Pornind de la această primă experiență de fraternitate, hrănită de afectele și de educația familială, stilul fraternității se iriază ca o promisiune asupra întregii societăți”²²⁰.

195. A crește între frați oferă experiența frumoasă a unei îngrijiri reciproce, de a ajuta și de a fi ajutați. De aceea, „fraternitatea în familie strălucește în mod special când vedem grija, răbdarea, afectul cu care sunt înconjurați frățiorul sau surioara mai slabi, bolnavi sau purtători de handicap”²²¹. Trebuie recunoscut că „un frate, o soră care te iubesc reprezintă o experiență puternică, de neplătit, de neînlocuit”²²², însă trebuie învățați copiii, cu răbdare, să se trateze ca frați. Această ucenicie, uneori obositoare, este o adevărată școală de sociabilitate. În unele țări există o puternică tendință de a avea un singur copil, motiv pentru care experiența de a fi frate începe să fie mai puțin obișnuită. În cazul în care n-a fost posibil să se aibă mai mult de un copil, va trebui să se găsească modul de a face în așa fel încât copilul să nu crească singur sau izolat.

O inimă mare

196. În afară de cercul mic format din soți și din copiii lor, există familia lărgită, care nu poate să fie ignorată. De fapt, „iubirea dintre bărbat și femeie în căsătorie și, în formă derivată și amplificată, între membrii aceleiași familii – între părinți și copii, între frați și surori, între rude – este însuflețită și împinsă neîncetat, pas cu pas, de un dinamism interior care duce familia la o comuniune mereu mai profundă și mai intensă, fundamentul și sufletul comunității conjugale și familiale”²²³. În acest domeniu se inserează și prietenii și familiile prietene, precum și comunitățile de familie care se susțin reciproc în dificultăți, în angajarea socială și în credință.

197. Această familie lărgită ar trebui să primească cu multă iubire fetele mame, copiii fără părinți, femeile singure care trebuie să ducă înainte educația copiilor lor, persoanele cu neputințe care cer mult afect și apropiere, tinerii care luptă împotriva unei dependențe,

persoanele necăsătorite, cele despărțite sau văduve care suferă singurătatea, bătrânii și bolnavii care nu primesc sprijinul copiilor lor, ajungând să includă în sânul lor „chiar și pe cei mai căzuți în conduita lor de viață”²²⁴. Poate să ajute și la compensarea fragilităților părinților, sau să descopere și să denunțe în timp posibile situații de violență sau de abuz îndurate de copii, dându-le o iubire sănătoasă și un sprijin familial când părinții nu pot să le asigure aceasta.

198. În sfârșit, nu se poate uita că în această familie lărgită există și socrul, soacra și toate rudele soțului. O delicatețe proprie a iubirii constă în a evita de a-i vedea ca pe niște concurenți, ca persoane periculoase, ca invadatori. Unirea conjugală cere să se respecte tradițiile și obiceiurile lor, să se încerce înțelegerea limbajului lor, să se limiteze criticile, să se aibă grijă de ele și să fie integrate într-un fel în propria inimă, chiar și atunci când ar trebui să se apere autonomia legitimă și intimitatea perechii. Aceste atitudini sunt și un mod delicat de a exprima generozitatea dedicării iubitoare față de propriul soț.

Capitolul al șaselea

Câteva perspective pastorale

199. Dialogurile drumului sinodal au condus la a lua în considerare necesitatea de a dezvolta noi căi pastorale, pe care voi încerca acum să le rezum în mod general. Diferitele comunități vor fi cele care vor trebui să elaboreze propuneri mai practice și eficiente, care să țină cont fie de învățăturile Bisericii, fie de nevoile și de provocările locale. Fără a pretinde să prezint aici o pastorație a familiei, intenționez să mă limitez numai să adun câteva dintre principalele provocări pastorale.

A vesti evanghelia familiei astăzi

200. Părinții sinodali au insistat asupra faptului că familiile creștine, prin harul sacramentului nupțial, sunt principalii subiecți ai pastorației familiale, mai ales oferind „mărturia bucuroasă a soților și a familiilor, Biserici familiale”²²⁵. Pentru aceasta, au subliniat că „este vorba de a face să se experimenteze că evanghelia familiei este bucurie care «umple inima și întreaga viață», pentru că în Cristos suntem «eliberați de păcat, de tristețe, de golul interior, de izolare» (*Evanghelii gaudium*, 1). În lumina parabolei semănătorului (cf. *Mt* 13,3), misiunea noastră este de a coopera la semănat: restul este opera lui Dumnezeu. Nici nu trebuie să uităm că Biserica ce predică despre familie este semn de contradicție”²²⁶, însă soții apreciază ca păstorii să le ofere motivații pentru un pariu curajos pe o iubire puternică, solidă, durabilă, capabilă să facă față la tot ceea ce se prezintă pe drumul lor. Biserica vrea să ajungă la familii cu înțelegere umilă și dorința sa „este să însoțească fiecare și toate familiile, ca să descopere calea cea mai bună pentru a depăși dificultățile pe care le întâlnesc pe drumul lor”²²⁷. Nu e suficient a insera o preocupare generică față de familie în marile proiecte pastorale. Pentru ca familiile să poată fi tot mai mult subiecți activi ai pastorației familiale, se cere „un efort evanghelist și catehetic îndreptat spre interiorul familiei”²²⁸, care să le orienteze în această direcție.

201. „Pentru aceasta, se cere întregii Biserici o convertire misionară: este necesar să nu ne oprim la o veste pur teoretică și desprinsă de problemele reale ale persoanelor”²²⁹. Pastorația familială „trebuie să facă să se experimenteze că evanghelia familiei este un răspuns la așteptările cele mai profunde ale persoanei umane: la demnitatea sa și la realizarea deplină în reciprocitate, în comuniune și în rodnicie. Nu este vorba numai de a prezenta o normativă, ci de a propune valori, răspunzând la necesitatea lor, care se constată astăzi și în țările mai secularizate”²³⁰. În afară de aceasta, „s-a subliniat necesitatea unei evanghelizări care să denunțe cu franchețe condiționările culturale, sociale, politice și economice, cum ar fi spațiul excesiv dat logicii pieței, care împiedică o viață familială autentică, determinând discriminări, sărăcii, excluderi, violență. Pentru aceasta trebuie dezvoltat un dialog și o cooperare cu structurile sociale și trebuie încurajați și susținuți laicii care se angajează, în calitate de creștini, în domeniul cultural și socio-politic”²³¹.

202. „Contribuția principală la pastorația familială o oferă parohia, care este familie de familie, în care se armonizează contribuțiile micilor comunități, mișcări și asociații ecleziale”²³². Împreună cu o pastorație orientată specific spre familie, se simte nevoia „unei formări mai adecvate pentru preoți, diaconi, călugări și călugărițe, pentru cateheți și pentru ceilalți lucrători pastorali”²³³. În răspunsurile la consultările trimise în toată lumea s-a observat că slujitorilor hirotoniți le lipsește adesea o formare adecvată pentru a trata problemele complexe actuale ale familiilor. Poate fi utilă în acest sens și experiența tradiției orientale lungi a preoților căsătoriți.

203. Seminaristii ar trebui să aibă acces la o formare interdisciplinară mai amplă cu privire la logodnă și căsătorie, și nu numai la formare doctrinară. În afară de aceasta, formarea nu le permite întotdeauna să exploreze propria lume psiho-afectivă. Unii poartă în viața lor experiența propriei familii rănite, cu lipsa părinților și cu instabilitatea emotivă. Va trebui să se garanteze în timpul formării o maturizare pentru ca viitorii slujitori să aibă echilibrul psihic pe care-l cere misiunea lor. Legăturile familiale sunt fundamentale pentru a întări autostima sănătoasă a seminaristilor. De aceea, este important ca familiile să însoțească tot procesul din seminar și din preoție, pentru că ajută la întărirea sa în mod realist. În acest sens, este salutară combinarea de timpuri de viață în seminar cu altele de viață în parohie, care să permită să se ia contact mai mare cu realitatea concretă a familiilor. De fapt, de-a lungul întregii sale vieți pastorale, preotul se întâlnește mai ales cu familie. „Prezența laicilor și a familiilor, îndeosebi prezența feminină, în formarea sacerdotală, favorizează aprecierea varietății și complementarității diferitelor vocații în Biserică”²³⁴.

204. Răspunsurile la consultări exprimă cu insistență și necesitatea formării de lucrători laici de pastorație familială cu ajutorul psihopedagogilor, al medicilor de familie, al medicilor de comunitate, al asistenților sociali, al avocaților pentru minori și familii, cu deschiderea de a primi contribuțiile psihologiei, sociologiei, sexologiei și chiar ale lui *counseling*. Profesioniștii, în special cei care au experiență de însoțire, ajută la întruparea propunerilor pastorale în situațiile reale și în preocupările concrete ale familiilor. „Itinerare și cursuri de formare destinate în mod specific lucrătorilor pastorali vor putea să-i facă apti să insereze însuși drumul de pregătire la căsătorie în dinamica mai amplă a vieții

ecleziale”²³⁵. O bună pregătire pastorală este importantă „și în vederea situațiilor speciale de urgență determinate de cazurile de violență familială și de abuz sexual”²³⁶. Toate acestea în niciun mod nu diminuează, ci integrează valoarea fundamentală a direcțiunii spirituale, a inestimabilelor resurse spirituale ale Bisericii și Reconcilierii sacramentale.

A-i conduce pe logodnici pe drumul de pregătire la căsătorie

205. Părinții sinodali au afirmat în diferite moduri că trebuie ajutați tinerii să descopere valoarea și bogăția căsătoriei²³⁷. Trebuie să poată percepe atractivitatea unei uniri depline, care înalță și perfecționează dimensiunea socială a existenței, conferă sexualității cel mai mare sens al său și, în același timp, promovează binele copiilor și le oferă cel mai bun context pentru maturizarea și educația lor.

206. „Realitatea socială complexă și provocările pe care astăzi familia este chemată să le înfrunte cer o mai mare angajare a întregii comunități creștine pentru pregătirea logodnicilor la căsătorie. Este necesar să se amintească importanța virtuților. Între ele, castitatea este o condiție prețioasă pentru creșterea genuină a iubirii interpersonale. Cu privire la această necesitate, părinții sinodali au fost unanimi în a sublinia exigența unei implicări mai mari a întregii comunități privilegiind mărturia familiilor înseși, dincolo de o înrădăcinare a pregătirii la căsătorie în drumul de inițiere creștină, subliniind legătura căsătoriei cu botezul și cu celelalte sacramente. De asemenea, s-a evidențiat necesitatea de programe specifice pentru pregătirea proxima la căsătorie, care să fie o adevărată experiență de participare la viața eclezială și să aprofundeze diferitele aspecte ale vieții familiale”²³⁸.

207. Invit comunitățile creștine să recunoască faptul că a însoți drumul de iubire al logodnicilor este un bine pentru ele însele. Așa cum au spus bine episcopii din Italia, cei care se căsătoresc sunt pentru comunitatea creștină „o resursă prețioasă, pentru că, angajându-se cu sinceritate să crească în iubire și în dăruirea reciprocă, pot să continue să reînnoiască țesutul însuși al întregului trup eclezial: forma deosebită de prietenie pe care ei o trăiesc poate să devină contagioasă și să ducă la creșterea în prietenie și în fraternitate a comunității creștine din care fac parte”²³⁹. Există diferite moduri legitime de a organiza pregătirea apropiată la căsătorie și fiecare Biserică locală va discerne care este cea mai bună, îngrijindu-se de o formare adecvată, care în același timp să nu-i îndepărteze pe tineri de sacrament. Nu e vorba de a le da tot Catehismul, nici de a-i îndopa cu prea multe teme. De fapt, și în acest caz este valabil că „nu știința multă satură și satisface sufletul, ci simțirea și gustarea lucrurilor în interior”²⁴⁰. Interesează mai mult calitatea decât cantitatea și trebuie dată prioritate – împreună cu o reînnoită vestire a *kerygmei* – acelor conținuturi care, transmise în mod atrăgător și cordial, să-i ajute să se angajeze într-un parcurs al întregii vieți, „cu suflet mare și liberalitate”²⁴¹. Este vorba despre un soi de „inițiere” la sacramentul Căsătoriei, care să le furnizeze elementele necesare pentru a-l putea primi cu dispozițiile cele mai bune și a începe cu o anumită soliditate viața familială.

208. În afară de aceasta este oportun de a găsi modurile, prin familiile misionare, prin familiile înseși ale logodnicilor și diferite resurse pastorale, pentru a oferi o pregătire îndepărtată, care să facă să se maturizeze iubirea lor cu o însoțire bogată în apropiere și

mărturie. Adesea sunt foarte utile grupurile de logodnici și propunerile de conferințe facultative despre o varietate de teme care îi interesează realmente pe tineri. Oricum, sunt indispensabile unele momente personalizate, dat fiind faptul că obiectivul principal este de a ajuta pe fiecare să învețe să iubească această persoană concretă, cu care dorește să împărtășească toată viața. A învăța să iubești pe cineva nu este ceva ce se improvizează, nici nu poate să fie obiectivul unui scurt curs prealabil celebrării căsătoriei. În realitate, fiecare persoană se pregătește pentru căsătorie încă de la naștere. Tot ceea ce i-a dat familia sa ar trebui să-i permită să învețe din propria istorie și s-o facă aptă de un angajament deplin și definitiv. Probabil cei care ajung mai bine pregătiți să se căsătorească sunt cei care au învățat de la proprii părinți ce anume este o căsătorie creștină, în care ambii s-au ales fără condiții și continuă să reînnoiască acea decizie. În acest sens, toate acțiunile pastorale care tind să-i ajute pe soți să crească în iubire și să trăiască evanghelia în familie sunt un ajutor inestimabil pentru fiii lor să se pregătească pentru viitoarea lor viață matrimonială. Nici nu trebuie uitate contribuțiile valoroase ale pastorației populare. Pentru a da un simplu exemplu, amintesc ziua Sfântului Valentin, care în unele țări este exploatată mai bine de comercianți decât de creativitatea păstorilor.

209. Pregătirea celor care deja au formalizat o logodnă, când comunitatea parohială reușește să-i urmeze cu mare anticipație, trebuie să le dea și posibilitatea de a recunoaște incompatibilități și riscuri. În acest mod se poate ajunge să-și dea seama că nu este rațional a se baza pe acea relație, pentru a nu se expune unui eșec previzibil care va avea consecințe foarte dureroase. Problema este că greșeala inițială duce la încercarea de a ascunde sau de a relativiza multe lucruri, se evită divergențele și, astfel, dificultățile se acumulează doar pentru mai târziu. Logodnicii ar trebui să fie stimulați și ajutați să poată exprima ceea ce se așteaptă fiecare de la o eventuală căsătorie, propriul mod de a înțelege ceea ce înseamnă iubirea și angajarea, ceea ce se dorește de la celălalt, tipul de viață în comun care ar vrea să se proiecteze. Aceste conversații pot ajuta să se vadă că în realitate punctele de contact sunt puține și că numai atracția reciprocă nu va fi suficientă să susțină unirea. Nimic nu este mai nestatornic, precar și imprevizibil decât dorința și niciodată nu trebuie încurajată o decizie de a încheia, căsătorie dacă nu s-au aprofundat alte motivații care să confere aceluia pact posibilități reale de stabilitate.

210. În orice caz, dacă se recunosc cu claritate punctele slabe ale celuilalt, trebuie avută o încredere realistă în posibilitatea de a-l ajuta să dezvolte ceea ce este mai bun din persoana sa pentru a contrabalansa povara fragilităților sale, cu un interes hotărât de a-l promova ca ființă umană. Aceasta implică acceptarea cu voință fermă, posibilitatea de a înfrunta unele renunțări, momente dificile și situații conflictuale și decizia puternică de a se pregăti pentru aceasta. Trebuie să se poată găsi semnalele de pericol pe care le va putea avea relația, pentru a găsi înainte de a se căsători mijloacele care să permită înfruntarea lor cu succes. Din păcate, mulți ajung la căsătorie fără să se cunoască. Doar s-au distrat împreună, au trăit experiențe împreună, dar nu au înfruntat provocarea de a se arăta pe ei înșiși și de a învăța cine este realmente celălalt.

211. Atât pregătirea proximală cât și însoțirea mai prelungită trebuie să facă în așa fel încât logodnicii să nu vadă căsătoria ca sfârșitul drumului, ci să-și asume căsătoria ca o vocație care îi lansează înainte, cu decizia fermă și realistă de a trece împreună prin toate încercările și momentele dificile. Pastorația prematrimonială și pastorația matrimonială trebuie să fie, înainte de toate, o pastorație a legăturii, unde să se aducă elemente care să ajute fie la maturizarea iubirii, fie la depășirea momentelor dure. Aceste aporturi nu sunt numai convingeri doctrinare, nici nu se pot reduce la prețioasele resurse spirituale pe care Biserica le oferă mereu, ci trebuie să fie și parcursuri practice, sfaturi bine întrupate, strategii luate din experiență, orientări psihologice. Toate acestea configurează o pedagogie a iubirii care nu poate ignora sensibilitatea actuală a tinerilor, pentru a-i putea mobiliza interior. În același timp, în pregătirea logodnicilor trebuie să li poată indica locuri și persoane, consultanți sau familii disponibile, cărora vor putea să se adreseze pentru a căuta ajutor când s-ar prezenta dificultăți. Dar nu trebuie uitat niciodată să li se propună Reconcilierea sacramentală, care permite să se pună păcatele și greșelile din viața trecută și din relația însăși sub influența iertării milostive a lui Dumnezeu și a forței sale vindecătoare.

Pregătirea celebrării

212. Pregătirea proximală la căsătorie tinde să se concentreze pe invitații, haine, sărbătoare și nenumăratele detalii care consumă atât resursele economice, cât și energiile și bucuria. Logodnicii ajung sleiți și epuizați la căsătorie, în loc să dedice energiile cele mai bune pentru a se pregăti ca pereche pentru marele pas pe care-l vor face împreună. Această mentalitate se întâlnește și în unele uniri de fapt, care nu ajung niciodată la căsătorie, pentru că se gândesc la festivități prea scumpe, în loc să dea prioritate iubirii reciproce și formalizării sale în fața celorlalți. Iubiți logodnici, să aveți curajul de a fi diferiți, nu vă lăsați devorați de societatea consumului și a aparenței. Ceea ce contează este iubirea care vă unește, întărită și sfințită de har. Voi sunteți capabili să alegeți o sărbătorire sobră și simplă, pentru a pune iubirea mai presus de orice. Lucrătorii pastorali și toată comunitatea pot ajuta să facă în așa fel încât această prioritate să devină normalitatea, și nu excepția.

213. În pregătirea mai imediată este important a-i lumina pe soți, ca să trăiască cu mare profunzime celebrarea liturgică, ajutându-i să înțeleagă și să trăiască sensul fiecărui gest. Amintim că un angajament așa de mare cum este cel care exprimă consimțământul matrimonial și unirea trupurilor care consumă căsătoria, când este vorba despre doi botezați, se pot interpreta numai ca semne ale iubirii Fiului lui Dumnezeu făcut trup și unit cu Biserica sa în alianță de iubire. În cei botezați, cuvintele și gesturile se transformă într-un limbaj care manifestă credința. Trupul, cu semnificațiile pe care Dumnezeu a voit să le reverse în el creându-l, „se transformă în limbajul celebranților sacramentului, conștienți că în legământul conjugal se manifestă și se realizează misterul”²⁴².

214. Uneori logodnicii nu percep greutatea teologică și spirituală a consimțământului, care luminează semnificația tuturor gesturilor care urmează. Este necesar să se evidențieze că acele cuvinte nu pot fi reduse la prezent; ele implică o totalitate care include viitorul: „Până când moartea vă va despărți”. Semnificația consimțământului arată că „libertatea și fidelitatea nu se opun una alteia, dimpotrivă, se susțin reciproc, fie în

raporturile interpersonale, fie în cele sociale. De fapt, să ne gândim la daunele pe care le produce, în civilizația comunicării globale, inflația de promisiuni neonorate [...]. Onoarea față de cuvântul dat, fidelitatea față de promisiune nu se pot cumpăra și vinde. Nu se pot constrânge cu forța, dar nici nu se pot păstra fără jertfă”²⁴³.

215. Episcopii din Kenya au observat că, „prea concentrați asupra zilei căsătoriei, viitorii soți uită că se pregătesc pentru un angajament care durează toată viața”²⁴⁴. Trebuie ajutat să se înțeleagă că sacramentul nu este numai un moment care după aceea va face parte din trecut și din amintiri, pentru că exercită influența sa asupra întregii vieți matrimoniale, în mod permanent²⁴⁵. Semnificația procreativă a sexualității, limbajul trupului și gesturile de iubire trăite în istoria unei perechi de soți devin o „continuitate neîntreruptă a limbajului liturgic” și „viața conjugală devine, într-un anumit sens, liturgie”²⁴⁶.

216. Se poate medita cu lecturile biblice și îmbogăți înțelegerea semnificației inelelor care se dăruiesc reciproc sau a altor semne care fac parte din ritual. Dar n-ar fi bine să se ajungă la căsătorie fără să se fi rugat împreună, unul pentru celălalt, cerând ajutor de la Dumnezeu pentru a fi fideli și generoși, cerând împreună de la Dumnezeu ce anume așteaptă el de la ei, precum și consacrand iubirea lor în fața unei imagini a Mariei. Cei care îi însoțesc în pregătirea la căsătorie ar trebui să-i orienteze în așa fel încât să știe să trăiască aceste momente de rugăciune care pot să le facă mult bine. „Liturgia nupțială este un eveniment unic, care se trăiește în contextul familial și social al unei sărbători. Primul dintre semnele lui Isus a avut loc la ospățul de nuntă din Cana: vinul bun al minunii Domnului, care înveselește nașterea unei noi familii, este vinul nou al alianței lui Cristos cu bărbații și femeile din orice timp [...]. Frecvent, celebrantul are oportunitatea de a se adresa unei adunări compuse din persoane care participă puțin la viața eclezială sau aparțin altei confesiuni creștine sau comunități religioase. Este vorba despre o ocazie prețioasă de vestire a evangheliei lui Cristos”²⁴⁷.

A însoți primii ani ai vieții matrimoniale

217. Trebuie să recunoaștem că o mare valoare care se înțelege că este căsătoria e o chestiune de iubire, că se pot căsători numai cei care se aleg în mod liber și se iubesc. Cu toate acestea, când iubirea devine o simplă atracție sau o afectivitate vagă, aceasta face în așa fel încât soții să sufere o extraordinară fragilitate când afectivitatea intră în criză sau când atracția fizică dispare. Dat fiind faptul că aceste confuzii sunt frecvente, devine indispensabil a-i însoți pe soți în primii ani de viață matrimonială, pentru a îmbogăți și a aprofunda decizia conștientă și liberă de a-și aparține și de a se iubi până la sfârșit. De multe ori, timpul logodnei nu este suficient, decizia de a se căsători se grăbește din diferite motive, în timp ce, ca și cum aceasta n-ar ajunge, maturizarea tinerilor este întârziată. Așadar, soții nou-căsătoriți ajung să fie nevoiți să completeze acel parcurs care ar fi trebuit să se realizeze în timpul logodnei.

218. Pe de altă parte, doresc să insist asupra faptului că o provocare a pastorației familiale este a ajuta să se descopere că taina Căsătorie nu poate fi înțeleasă ca fiind ceva încheiat. Unirea este reală, este irevocabilă și a fost confirmată și consacrată de sacramentul Căsătoriei. Însă în unirea lor, soții devin protagoniști, stăpâni ai propriei istorii

și creatori ai unui proiect care trebuie dus înainte împreună. Privirea se îndreaptă spre viitorul care trebuie construit zi de zi cu harul lui Dumnezeu și tocmai pentru aceasta nu se pretinde de la soț să fie perfect. Trebuie să se pună deoparte iluziile și a-l accepta așa cum este: neîmplinit, chemat să crească, pe drum. Când privirea spre soț este în mod constant critică, aceasta arată că nu s-a asumat căsătoria ca un proiect care trebuie edificat împreună, cu răbdare, înțelegere, toleranță și generozitate. Aceasta face ca iubirea să fie înlocuită puțin câte puțin de o privire cercetătoare și implacabilă, de controlul meritelor și a drepturilor fiecăruia, de proteste, de competiție și de autoapărare. Astfel, devin incapabili să se susțină unul pe altul pentru maturizarea amândurora și pentru creșterea unirii. Noilor soți este necesar să li se prezinte aceasta cu claritate realistă încă de la început, în așa fel încât să conștientizeze faptul pe care-l încep. „Da”-ul pe care și l-au schimbat este începutul unui itinerar, cu un obiectiv capabil să depășească ceea ce ar putea impune circumstanțele sau obstacolele care s-ar interpune. Binecuvântarea primită este un har și un stimulent pentru acest drum deschis. Adesea, ea ajută să se oprească pentru dialog, pentru a elabora proiectul lor concret în obiectivele sale, în instrumentele sale, în detaliile sale.

219. Îmi amintesc de un refren care spunea că apa stătută se împutește, se strică. Este ceea ce se întâmplă când viața iubirii în primii ani ai căsătoriei stagnează, încetează să fie în mișcare, încetează să aibă acea neliniște sănătoasă care o împinge înainte. Dansul proiectat înainte, cu acea iubire tânără, dansul cu acei ochi uimiți plini de speranță, nu trebuie să se oprească. În logodnă și în primii ani de căsătorie, speranța este aceea care are în sine forța drojdiei, aceea care face să se privească dincolo de contradicții, conflicte, contingente, aceea care face să se vadă mereu dincolo. Este aceea care pune în mișcare orice așteptare pentru a se menține într-un drum de creștere. Speranța însăși ne invită să trăim pe deplin prezentul, punând inima în viața familială, pentru că modul cel mai bun de a pregăti și a consolida viitorul este a trăi bine prezentul.

220. Drumul implică să se treacă prin diferite etape care cheamă la dăruire cu generozitate: de la impactul inițial, caracterizat de o atracție în mod clar pronunțat sensibilă, se trece la nevoia de celălalt simțit ca parte a propriei vieți. De aici se trece la gustul apartenenței reciproce, apoi la înțelegerea întregii vieți ca proiect al amândurora, la capacitatea de a pune fericirea celuilalt mai presus de propriile necesități și la bucuria de a vedea propria căsătorie ca pe un bun pentru societate. Maturizarea iubirii implică și a învăța să se „negocieze”. Nu este o atitudine interesată sau un joc de tip comercial, ci, în definitiv, o exercitare a iubirii reciproce, pentru că această negociere este o împletire de oferte și renunțări reciproce pentru binele familiei. În fiecare nouă etapă a vieții matrimoniale trebuie să se oprească și să negocieze din nou acordurile, în așa fel încât să nu existe învingători și învinși, ci să învingă amândoi. În casă deciziile nu se iau unilateral și cei doi împart responsabilitatea față de familie, ci fiecare casă este unică și fiecare sinteză matrimonială este diferită.

221. Una dintre cauzele care duc la ruperea căsătoriilor este aceea de a avea așteptări prea înalte cu privire la viața conjugală. Când se descoperă realitatea, mai limitată și problematică decât aceea care se visase, soluția nu este de a se gândi rapid și iresponsabil la despărțire, ci de a se asuma căsătoria ca un drum de maturizare, în care

fiecare dintre soți este un instrument al lui Dumnezeu pentru a-l face pe celălalt să crească. Sunt posibile schimbarea, creșterea, dezvoltarea potențialităților bune pe care fiecare le poartă în sine. Fiecare căsătorie este o „istorie de mântuire” și aceasta presupune să se plece de la o fragilitate care, grație darului lui Dumnezeu și unui răspuns creativ și generos, încet-încet lasă spațiu unei realități tot mai solide și prețioase. Probabil misiunea cea mai mare a unui bărbat și a unei femei în iubire este aceasta: a se face reciproc mai bărbat și mai femeie. A face să crească înseamnă a-l ajuta pe celălalt să se modeleze în propria sa identitate. Pentru aceasta, iubirea este artizanală. Când se citește textul din Biblie despre crearea bărbatului și a femeii, se observă mai întâi Dumnezeu care-l plăsmuiește pe bărbat (cf. *Gen 2,7*), apoi își dă seama că lipsește ceva esențial și o plăsmuiește pe femeie și atunci vede uimirea bărbatului: „Ah, acum da, aceasta da!” și apoi pare să se audă acel dialog minunat în care bărbatul și femeia încep să se descopere reciproc. De fapt, și în momentele dificile, celălalt surprinde din nou și se deschid noi uși pentru a se întâlni, ca și cum ar fi pentru prima dată; și în fiecare etapă nouă „se plăsmuiesc” din nou unul pe celălalt. Iubirea face în așa fel încât unul să-l aștepte pe celălalt și să exercite răbdarea proprie a artizanului care a fost moștenită de la Dumnezeu.

222. Însoțirea trebuie să-i încurajeze pe soți să fie generoși în comunicarea vieții. „Conform caracterului personal și omenește complet al iubirii conjugale, drumul corect pentru planificarea familială este acela al unui dialog consensual între soți, al respectării timpilor și al considerației față de demnitatea partenerului. În acest sens, enciclica *Humanae vitae* (cf. 10-14) și exortația apostolică *Familiaris consortio* (cf. 14; 28-35) trebuie să fie redescoperite, cu scopul de a trezi disponibilitatea de a procrea în contrast cu o mentalitate adesea ostilă vieții [...]. Alegerea responsabilă a faptului de a fi părinți presupune formarea conștiinței, care este «nucleul cel mai tainic și sanctuarul omului, unde el se află singur cu Dumnezeu, al cărui glas îi răsună în străfunduri» (GS, 16). Cu cât soții încearcă mai mult să-l asculte în conștiința lor pe Dumnezeu și poruncile sale (cf. *Rom 2,15*) și se lasă însoțiți spiritual, cu atât mai mult decizia lor va fi intim liberă de o atitudine arbitrară subiectivă și de adaptarea la modurile de comportament din mediul lor”²⁴⁸. Rămâne valabil ceea ce s-a afirmat în Conciliul Vatican II: „Soții [...], prin reflecție și strădanie comună, să-și formeze o judecată dreaptă, ținând seama atât de binele lor, cât și de al copiilor – fie deja născuți, fie prevăzuți a se naște -, evaluând condițiile de viață atât materiale, cât și spirituale ale epocii și stării lor și, în sfârșit, ținând seama de binele comunității familiale, al societății vremelnice și al Bisericii. În ultimă instanță, soții sunt aceia care trebuie să hotărască, în fața lui Dumnezeu, în această privință”²⁴⁹. Pe de altă parte, „recurgerea la metodele întemeiate pe «ritmurile naturale de fecunditate» (HV, 11) va trebui încurajată. Se va scoate în evidență că «aceste metode respectă trupul soților, încurajează tandrețea dintre ei și favorizează educarea unei libertăți autentice» (CBC, 2370). Trebuie evidențiat mereu că pruncii sunt un dar minunat al lui Dumnezeu, o bucurie pentru părinți și pentru Biserică. Prin ei, Domnul reînnoiește lumea”²⁵⁰.

Unele resurse

223. Părinții sinodali au arătat că „primii ani de căsătorie sunt o perioadă vitală și delicată, în timpul căreia perechile cresc în conștiința provocărilor și a semnificației căsătoriei. De aici, exigența unei însoțiri pastorale care să continue după celebrarea sacramentului (cf. *Familiaris consortio*, partea a III-a). Este de o mare importanță în această pastorație prezența perechilor de soți cu experiență. Parohia este considerată ca fiind locul în care perechile experte pot să fie puse la dispoziția celor mai tinere, cu eventuala colaborare a asociațiilor, a mișcărilor ecleziale și a noilor comunități. Trebuie încurajați soții la o atitudine fundamentală de primire a marelui dar al copiilor. Trebuie subliniată importanța spiritualității familiale, a rugăciunii și a participării la Euharistia duminicală, încurajând perechile să se reunească în mod obișnuit pentru a promova creșterea vieții spirituale și solidaritatea în exigențele concrete ale vieții. Liturgiile, practicile devoționale și Euharistiile celebrate pentru familii, mai ales la aniversarea căsătoriei, au fost menționate ca fiind vitale pentru a favoriza evanghelizarea prin intermediul familiei”²⁵¹.

224. Acest drum este o chestiune de timp. Iubirea are nevoie de timp disponibil și gratuit, care pune alte lucruri pe planul al doilea. Este nevoie de timp pentru a dialoga, pentru a se îmbrățișa fără grabă, pentru a împărtăși proiecte, pentru a se asculta, pentru a se privi, pentru a se aprecia, pentru a întări relația. Uneori, problema este ritmul frenetic al societății sau timpurile impuse de activitățile de muncă. Alteori, problema este că timpul care se petrece împreună nu are calitate. Împărtășim numai un spațiu fizic, dar fără a acorda atenție unul altuia. Lucrătorii pastorali și grupurile de familii ar trebui să ajute perechile de soți tineri sau fragili să învețe să se întâlnească în acele momente, să se oprească unul în fața altuia și să împărtășească și momente de tăcere care să-i oblige să experimenteze prezența soțului.

225. Soții care au o bună experiență de „ucenicie” în acest sens pot oferi instrumentele practice care au fost utile pentru ei: programarea momentelor pentru a sta împreună, timpurile de recreere cu copiii, diferitele moduri de a celebra lucruri importante, spațiile de spiritualitate împărtășită. Dar pot să învețe și modalități care ajută să se umple de conținut și de semnificație aceste momente, pentru a învăța să se comunice mai bine. Aceasta este de cea mai mare importanță când s-a stins noutatea logodnei. Pentru că atunci când nu se știe ce să se facă cu timpul împărtășit, unul sau celălalt dintre soți va ajunge să se refugieze în tehnologie, va inventa alte angajări, va căuta alte brațe sau va scăpa dintr-o intimitate incomodă.

226. Tinerii soți trebuie și stimulați să-și creeze propriile obiceiuri, care oferă o senzație sănătoasă de stabilitate și de protecție și care se construiesc cu o serie de ritualuri zilnice împărtășite. Este un lucru bun a-și da un sărut dimineața, a se binecuvânta în fiecare seară, a-l aștepta pe celălalt și a-l primi atunci când sosește, a ieși uneori împreună, a împărtăși activitățile familiale. Dar, în același timp, este bine a se întrerupe rutina printr-o sărbătoare, a păstra capacitatea de a celebra în familie, de a se bucura și de a sărbători experiențele frumoase. Au nevoie să se uimească împreună pentru darurile lui Dumnezeu și să alimenteze împreună entuziasmul pentru viață. Când se știe să se facă sărbătoare, această capacitate reînnoiește energia iubirii, o eliberează de monotonie și umple de culoare și de speranță obiceiurile zilnice.

227. Noi, păstorii, trebuie să încurajăm familiile să crească în credință. Pentru aceasta este bine de a îndemna la Spovada frecventă, la direcțiunea spirituală, la participarea la zile de reculegere. Dar nu trebuie uitat să se invite la crearea de spații săptămânale de rugăciune familială, pentru că „familia care se roagă unită rămâne unită”. De asemenea, când vizităm casele, ar trebui să-i invităm pe toți membrii familiei la un moment pentru a se ruga unii pentru alții și pentru a încredința familia în mâinile Domnului. În același timp, este oportun de încurajat pe fiecare dintre soți să-și ia momente de rugăciune în singurătate în fața lui Dumnezeu, pentru că fiecare are crucile sale secrete. De ce să nu-i povestească lui Dumnezeu ceea ce tulbură inima, sau să-i ceară forța pentru a vindeca propriile răni și a implora lumina de care are nevoie pentru a susține propria angajare? Părinții sinodali au evidențiat și că „cuvântul lui Dumnezeu este izvor de viață și de spiritualitate pentru familie. Toată pastorația familială va trebui să se lase modelată interior și să formeze membrii Bisericii familiale prin citirea rugătoare și eclezială a Sfintei Scripturi. Cuvântul lui Dumnezeu nu este numai o veste bună pentru viața privată a persoanelor, ci și un criteriu de judecată și o lumină pentru discernământul diferitelor provocări cu care se confruntă soții și familiile”²⁵².

228. Este posibil ca unul dintre soți să nu fie botezat sau să nu vrea să trăiască angajamentele credinței. În acest caz, dorința celuilalt de a trăi și a crește ca un creștin face în așa fel încât indiferența soțului să fie trăită cu durere. Cu toate acestea, este posibil să se găsească unele valori comune care pot fi împărtășite și cultivate cu entuziasm. În orice caz, a-l iubi pe soțul care nu crede, a-i da fericire, a alina suferințele sale și a împărtăși viața cu el reprezintă un adevărat drum de sfințire. Pe de altă parte, iubirea este un dar al lui Dumnezeu și acolo unde se răspândește face să se simtă forța sa transformatoare, în moduri uneori misterioase, până acolo încât „soțul necreștin este sfințit prin soție, iar soția necreștină este sfințită prin bărbatul creștin” (1Cor 7, 14).

229. Parohiile, mișcările, școlile și alte instituții ale Bisericii pot să desfășoare diferite medieri pentru a îngriji și a reînsufleți familiile. De exemplu, prin instrumente, precum: reuniuni de perechi vecine sau prietene, zile de reculegere pentru soți, conferințe ale specialiștilor despre problematici foarte concrete ale vieții familiale, centre de consultanță matrimonială, lucrători misionari pregătiți pentru a vorbi cu soții despre dificultățile și aspirațiile lor, consultanțe despre diferite situații familiale (dependențe, infidelitate, violență familială), spații de spiritualitate, laboratoare de formare pentru părinți cu copii problematici, adunări familiale. Secretariatul parohial ar trebui să fie în măsură să primească în mod cordial și să se ocupe de urgențele familiale sau să orienteze cu ușurință spre cel care poate să dea ajutor. Există și un sprijin pastoral care se acordă în grupurile de soți, atât de slujire, cât și de misiune, de rugăciune, de formare sau de ajutor reciproc. Aceste grupuri oferă oportunitatea de a da, de a trăi deschiderea familiei spre ceilalți, de a împărtăși credința, dar în același timp sunt un mijloc pentru a-i întări pe soți și a-i face să crească.

230. Este adevărat că multe perechi de soți dispar din comunitatea creștină după căsătorie, dar de atâtea ori irosim unele ocazii în care sunt din nou prezente, când am putea să le propunem din nou în mod atrăgător idealul căsătoriei creștine și să le apropiem de spații de însoțire: mă refer, de exemplu, la botezul unui copil, la prima

Împărtășanie, sau când participă la o înmormântare sau la căsătoria unei rude sau a unui prieten. Aproape toți soții reapar în aceste ocazii, care ar putea să fie mai bine valorizate. O altă cale de apropiere este binecuvântarea caselor sau vizita unei statui a Fecioarei, care oferă ocazia de a dezvolta un dialog pastoral despre situația familiei. Poate fi util și a încredința perechilor mai adulte misiunea de a urma perechile mai recente din vecinătatea lor, pentru a le întâlni, a le urma în începuturile lor și a le propune un parcurs de creștere. Cu ritmul vieții actuale, cea mai mare parte a soților nu vor fi dispuși la reuniuni frecvente și nu putem să ne reducem la o pastorație de grupuri mici de aleși. Astăzi, pastorația familială trebuie să fie mai degrabă esențialmente misionară, în ieșire, în proximitate, decât să se reducă să fie o fabrică de cursuri la care asistă puțini.

A risca crize, neliniști și dificultăți

231. Un cuvânt să se îndrepte spre cei care în iubire au învechit deja vinul nou al logodnei. Când vinul se învechește cu această experiență a drumului, acolo apare, înflorește, în toată plinătatea sa, fidelitatea micilor momente ale vieții. Este fidelitatea așteptării și a răbdării. Această fidelitate plină de jertfe și de bucurii parcă înflorește la vârsta la care totul devine „învechit” și ochii devin scânteietori în contemplarea propriilor copii. Așa era încă de la început, dar de acum s-a făcut conștient, sedimentat, maturizat în uimirea zilnică a redescoperirii zi după zi, an după an. Cum învăța sfântul Ioan al Crucii, „amanții bătrâni [sunt] cei deja exercitați și încercați”. Ei sunt lipsiți „de fervori sensibile, de fierberile și de focurile externe de feroare. Ei gustă de acum suavitatea vinului de iubire în substanță, deja fermentat și așezat înlăuntrul sufletului”²⁵³. Aceasta presupune faptul de a fi fost capabili să depășească uniți crizele și timpurile de neliniște, fără a fugi de provocări și fără a ascunde dificultățile.

Provocarea crizelor

232. Istoria unei familii este brăzdată de crize de tot felul, care sunt și parte a frumuseții sale dramatice. Trebuie ajutat să se descopere că o criză depășită nu duce la o relație mai puțin intensă, ci la îmbunătățirea, la sedimentarea și la maturizarea vinului unirii. Nu se trăiește împreună pentru a fi tot mai puțin fericiți, ci pentru a învăța să fie fericiți în mod nou, începând de la posibilitățile deschise de o nouă etapă. Fiecare criză implică o ucenicie care permite să se mărească intensitatea vieții împărtășite, sau măcar să se găsească un nou sens experienței matrimoniale. În niciun fel nu trebuie să se resemneze cu o curbă descendentă, cu o deteriorare inevitabilă, cu o mediocritate de suportat. Dimpotrivă, când căsătoria se asumă ca o misiune, care implică și depășirea obstacolelor, fiecare criză se percepe ca o ocazie pentru a ajunge să bea împreună vinul cel mai bun. Este bine de însoțit soții, ca să fie în măsură să accepte crizele care pot să vină, să primească provocarea și să le dea un loc în viața familială. Soții experți și formați trebuie să fie dispuși să-i însoțească pe alții în această descoperire, în așa fel încât crizele să nu-i înspăimânte, nici să nu-i facă să ia decizii grăbite. Fiecare criză ascunde o veste bună care trebuie să fie ascultată ascuțind auzul inimii.

233. Reacția imediată este de a opune rezistență în fața provocării unei crize, de a sta în defensivă simțind că scapă de sub controlul propriu, pentru că arată insuficiența propriului mod de a trăi și acest lucru deranjează. Atunci se folosește metoda de a nega

problemele, de a le ascunde, de a relativiza importanța lor, de a se baza numai pe trecerea timpului. Dar aceasta întârzie soluționarea și duce la consumarea de multă energie într-o ascundere inutilă care va complica și mai mult lucrurile. Legăturile se deteriorează și se consolidează o izolare care dăunează intimității. Într-o criză neînfruntată, ceea ce se compromite mai mult este comunicarea. În acest mod, puțin câte puțin, aceea care era „persoana pe care o iubesc” ajunge să fie „cel care mă însoțește mereu în viață”, apoi numai „tatăl sau mama copiilor mei” și, la sfârșit, un străin.

234. Pentru a înfrunta o criză trebuie să fie prezenți. Este greu, pentru că uneori persoanele se izolează, ca să nu arate ceea ce simt, se dau deoparte într-o tăcere meschină și înșelătoare. În aceste momente trebuie create spații pentru a comunica de la inimă la inimă. Problema este că devine mai dificil a comunica astfel într-un moment de criză, dacă nu s-a învățat niciodată să se facă aceasta. Este o adevărată artă care se învață în timpuri de calm, pentru a o pune în practică în timpurile dure. Trebuie ajutat să se descopere motivele cele mai ascunse în inimile soților și să le înfrunte ca o naștere care va trece și va lăsa o nouă comoară. Însă răspunsurile la consultările realizate relevă că în situații dificile sau critice majoritatea nu recurg la însoțirea pastorală, pentru că n-o simt înțelegătoare, apropiată, realistă, întrupată. Pentru aceasta, să încercăm acum să ne apropiem de crizele matrimoniale cu o privire care să nu ignore încărcătura lor de durere și de angoasă.

235. Există crize obișnuite care se întâmplă de obicei în toate căsătoriile, cum este criza începuturilor, când trebuie învățat să se facă diferențele compatibile și să se dezlipească de părinți; sau criza venirii copilului, cu noile sale provocări emotive; criza de a crește un copil, care schimbă obiceiurile părinților; criza adolescenței copilului, care cere multe energii, îi destabilizează pe părinți și uneori îi opune între ei; criza „cuibului gol”, care obligă perechea să privească din nou la ea însăși; criza cauzată de îmbătrânirea părinților soților, care cer mai multă prezență, mai multe atenții și decizii dificile. Sunt situații exigente, care provoacă temeri, sentimente de vinovăție, depresii sau oboseli care pot să afecteze grav unirea.

236. Uneori se însumează crizele personale care au incidență asupra perechii, legate de dificultățile economice, de muncă, afective, sociale, spirituale. Și se adaugă circumstanțe neașteptate care pot altera viața familială și care cer un drum de iertare și reconciliere. Chiar în momentul în care încearcă să facă pasul iertării, fiecare trebuie să se întrebe cu umilință senină dacă n-a creat condițiile pentru a-l expune pe celălalt să comită anumite greșeli. Unele familii cedează când soții se acuză reciproc, însă „experiența arată că, printr-un ajutor adecvat și prin acțiunea de reconciliere a harului, un mare procentaj de crize matrimoniale se depășesc în manieră satisfăcătoare. A ști să se ierte și a se simți iertați este o experiență fundamentală în viața familială”²⁵⁴. „Arta obositoare a reconcilierii, care are nevoie de sprijinul harului, are nevoie de colaborarea generoasă a rudelor și prietenilor și uneori și de un ajutor extern și profesional”²⁵⁵.

237. A devenit frecvent ca, atunci când unul simte că nu primește ceea ce dorește, sau că nu se realizează ceea ce visa, acest lucru pare suficient pentru a pune capăt unei căsătorii. Astfel, nu va exista căsătorie care să dureze. Uneori, pentru a decide că totul s-a terminat sunt suficiente o dezamăgire, o absență într-un moment în care avea nevoie

de celălalt, un orgoliu rănit sau o teamă nedefinită. Există situații proprii ale fragilității umane inevitabile, cărora li se atribuie o greutate emotivă prea mare. De exemplu, senzația de a nu fi corespuns complet, geloziile, diferențele care pot să apară între cei doi, atracția provocată de alte persoane, noile interese care tind să ia în stăpânire inima, schimbările fizice ale soțului și atâtea alte lucruri care, mai mult decât atentate împotriva iubirii, sunt oportunități care invită la recrearea ei o dată în plus.

238. În aceste circumstanțe, unii au maturitatea necesară pentru a-l alege din nou pe celălalt ca însoțitor de drum, dincolo de limitele relației, și acceptă cu realism că nu se pot satisface toate visurile atât de mult dorite. Evită să se considere unicii martiri, apreciază posibilitățile mici și limitate pe care le oferă lor viața în familie și tind să întărească legătura într-o construcție care va cere timp și efort. Pentru că, în fond, recunosc că fiecare criză este ca un nou „da” care face posibil ca iubirea să se renască întărită, transfigurată, maturizată, luminată. Pornind de la o criză, se are curajul de a căuta rădăcinile profunde a ceea ce se întâmplă, de a negocia din nou acordurile fundamentale, de a găsi un nou echilibru și de a parcurge împreună o nouă etapă. Cu această atitudine de deschidere constantă se pot înfrunta atâtea situații dificile! În orice caz, recunoscând că reconcilierea este posibilă, astăzi descoperim că „o slujire dedicată celor a căror relație matrimonială s-a rupt apare ca deosebit de urgentă”²⁵⁶.

Răni vechi

239. Este de înțeles că în familii există multe dificultăți când vreunul dintre membri nu și-a maturizat modul său de a relaționa, pentru că n-a vindecat răni din vreo fază a vieții sale. Propria copilărie și propria adolescență trăite rău sunt un teren fertil pentru crize personale care ajung să dăuneze căsătoriei. Dacă toți ar fi persoane maturizate normal, crizele ar fi mai puțin frecvente și mai puțin dureroase. Însă faptul este că uneori persoanele au nevoie să realizeze la patruzeci de ani o maturizare rămasă în urmă, la care ar fi trebuit să se ajungă la sfârșitul adolescenței. Uneori se iubește cu o iubire egocentrică proprie copilului, fixată într-o fază în care realitatea se deformează și se trăiește moftul că totul trebuie să se învârtă în jurul propriului eu. Este o iubire nesătulă, care strigă și plânge când nu obține ceea ce dorește. Alteori se iubește cu o iubire fixată la o fază adolescentină, marcată de contrast, de critică acidă, de obișnuința de a-i învinovăți pe alții, de logica sentimentului și a fanteziei, unde ceilalți trebuie să umple golurile sau să susțină mofturile noastre.

240. Mulți termină propria copilărie fără a fi experimentat vreodată să fie iubiți necondiționat și aceasta rănește capacitatea lor de a avea încredere și de a se dăruia. O relație trăită rău cu proprii părinți și frați, care n-a fost niciodată vindecată, reapare și dăunează vieții conjugale. Așadar, trebuie făcut un parcurs care nu s-a înfruntat niciodată. Când relația dintre soți nu funcționează bine, înainte de a lua decizii importante, merită să se asigure că fiecare a parcurs acest drum de îngrijire a propriei istorii. Aceasta cere să se recunoască necesitatea de a se vindeca, de a cere cu insistență harul de a ierta și de a se ierta, de a accepta ajutor, de a căuta motivații pozitive și de a se încerca iar și iar. Fiecare trebuie să fie foarte sincer cu sine însuși pentru a recunoaște că modul său de a trăi iubirea are aceste imaturități. Oricât ar putea să pară evident că toată vina este a celuilalt, nu este posibil niciodată să se depășească

o criză așteptând ca numai celălalt să se schimbe. Trebuie să se întrebe și cu privire la lucrurile pe care unul ar putea să le maturizeze sau să le vindece personal pentru a favoriza depășirea conflictului.

Însoțirea după rupturi și divorțuri

241. În unele cazuri, considerația față de propria demnitate și față de binele copiilor impune să se pună o limită fermă pretențiilor excesive ale celuilalt, unei mari nedreptăți, violenței sau unei lipse de respect devenite cronice. Trebuie recunoscut că „există cazuri în care despărțirea este inevitabilă. Uneori, poate să devină chiar necesară din punct de vedere moral, când întocmai este vorba de a-i sustrage pe soțul mai slab sau pe copiii mici de la rănilor mai grave cauzate de prepotență și de violență, de umilire și de exploatare, de înstrăinare și de indiferență”²⁵⁷. Oricum, „trebuie să fie considerată ca remediu extrem, după ce orice altă tentativă rațională s-a dovedit zadarnică”²⁵⁸.

242. Părinții au arătat că „un discernământ deosebit este indispensabil pentru a-i însoți pastoral pe cei despărțiți, pe divorțați, pe cei abandonați. Trebuie primită și valorizată mai ales suferința celor care au îndurat pe nedrept despărțirea, divorțul sau abandonarea, sau au fost constrânși de maltrătarile soțului să rupă conviețuirea. Iertarea pentru nedreptatea îndurată nu este ușoară, dar este un drum pe care harul îl face posibil. De aici, necesitatea unei pastorații a reconcilierii și a medierii și prin intermediul centrelor specializate de ascultare care trebuie stabilite în dieceze”²⁵⁹. În același timp, „persoanele divorțate, dar nerecăsătorite, care adesea sunt martori ai fidelității matrimoniale, trebuie încurajate să găsească în Euharistie hrana care să le susțină în starea lor. Comunitatea locală și păstorii trebuie să însoțească aceste persoane cu grijă, mai ales când există copii sau este gravă situația lor de sărăcie”²⁶⁰. Un eșec matrimonial devine mult mai traumatic și dureros când există sărăcie, pentru că sunt mult mai puține resurse pentru a reorienta existența. O persoană săracă ce pierde mediul protectiv al familiei este de două ori expusă abandonării și oricărui tip de riscuri pentru integritatea sa.

243. Pentru divorțații care trăiesc o nouă unire este important să se facă să simtă că sunt parte a Bisericii, că „nu sunt excomunicați” și nu sunt tratați ca atare, pentru că formează mereu comuniunea eclezială²⁶¹. Aceste situații „cer un discernământ atent și o însoțire de mare respect, evitând orice limbaj și atitudine care să-i facă să se simtă discriminați și promovând participarea lor la viața comunității. A se îngriji de ei nu este pentru comunitatea creștină o slăbire a credinței și a mărturiei sale cu privire la indisolubilitatea matrimonială, dimpotrivă, ea exprimă tocmai în această grijă caritatea”²⁶².

244. Pe de altă parte, un mare număr de părinți „au subliniat necesitatea de a face mai accesibile și flexibile, pe cât posibil complet gratuite, procedurile pentru recunoașterea cazurilor de nulitate”²⁶³. Încetineala proceselor creează greutate și obosește persoanele. Cele două documente recente ale mele în această materie²⁶⁴ au dus la o simplificare a procedurilor pentru o eventuală declarare de nulitate matrimonială. Prin ele am voit și „episcopul însuși în Biserica sa, pentru care este constituit păstor și conducător, este tocmai prin aceasta judecător printre credincioșii încredințați lui”²⁶⁵. De aceea „punerea în aplicare a acestor documente constituie, așadar, o mare responsabilitate pentru ordinarii diecezani, chemați să judece ei înșiși unele cauze și, în orice caz, să asigure un

acces mai ușor al credincioșilor la justiție. Aceasta implică pregătirea unui personal suficient, compus din clerici și laici, care să se consacre în mod prioritar acestei slujiri ecleziale. De aceea, va fi necesar să se pună la dispoziția persoanelor despărțite sau a cuplurilor în criză un serviciu de informații, de consiliere și de mediere, legat cu pastorația familială, care va putea să primească și persoanele în vederea investigației preliminare procesului matrimonial (cf. *MI*, art. 2-3)²⁶⁶.

245. Părinții sinodali au scos în evidență și „consecințele despărțirii sau ale divorțului asupra copiilor, în orice caz victime nevinovate ale situației”²⁶⁷. Mai presus de toate considerațiile care vor trebui să se facă, ei sunt prima preocupare, care nu trebuie întunecată de niciun alt interes sau obiectiv. Părinților despărțiți le adresez această rugămintă: „Niciodată, niciodată, niciodată să nu fie luat copilul ca prizonier! V-ați despărțit din cauza atâtor dificultăți și motive, viața v-a dat această încercare, dar copiii să nu fie aceia care poartă povara acestei despărțiri, să nu fie folosiți ca prizonieri împotriva celui alt soț, să crească auzind că mama vorbește bine despre tata, deși nu sunt împreună, și că tata vorbește bine despre mama”²⁶⁸. Este iresponsabil a ruina imaginea tatălui sau a mamei, cu obiectivul de a-și acapara afectul copilului, pentru a se răzbuna sau pentru a se apăra, pentru că acest lucru va dăuna vieții interioare a acelui copil și va provoca răni greu de vindecat.

246. Biserica, deși înțelege situațiile conflictuale prin care trebuie să treacă soții, nu poate înceta să fie glasul celor mai fragili, care sunt copiii care suferă, adesea în tăcere. Astăzi, „în pofida sensibilității noastre aparent evaluate și a tuturor analizelor noastre psihologice rafinate, mă întreb dacă nu ne-am anesteziat și față de rănilor din sufletul copiilor [...]. Simțim povara muntelui care zdrobește sufletul unui copil în familiile în care se tratează rău sau se provoacă rău, ajungând să se frângă legătura fidelității conjugale?”²⁶⁹. Aceste experiențe urâte nu sunt de ajutor pentru ca acei copii să se maturizeze și pentru a fi capabili de angajamente definitive. Pentru aceasta, comunitățile creștine nu trebuie să-i lase singuri pe părinții divorțați care trăiesc o nouă unire. Dimpotrivă, trebuie să-i includă și să-i însoțească în funcția lor educativă. De fapt, „cum le-am putea recomanda acestor părinți să facă totul pentru a-i educa pe copii la viața creștină, dându-le exemplul unei credințe convinse și practicate, dacă i-am ține la distanță de viața comunității, ca și cum ar fi excomunicați? Trebuie să se facă în așa fel încât să nu se adauge alte poveri, în afară de cele pe care copiii, în aceste situații, deja le poartă!”²⁷⁰. A ajuta la vindecarea rănilor părinților și a-i primi spiritual este un bine și pentru copii, care au nevoie de chipul familial al Bisericii, care să-i primească în această experiență traumatică. Divorțul este un rău și este foarte îngrijorătoare creșterea numărului divorțurilor. Pentru aceasta, fără îndoială, misiunea noastră pastorală cea mai importantă cu privire la familie este să întărim iubirea și să ajutăm la vindecarea rănilor, în așa fel încât să putem preveni extinderea acestei drame a epocii noastre.

Câteva situații complexe

247. „Problematicile referitoare la căsătoriile mixte cer o atenție particulară. Căsătoriile dintre catolici și alți botezați, «prin fizionomia lor specială, prezintă numeroase elemente care trebuie dezvoltate și valorificate pentru valoarea lor ori pentru aportul pe care-l pot da mișcării ecumenice». În acest scop, «trebuie căutată [...] o colaborare cordială între

păstorii sufletești catolic și cel necatolic, chiar de la începutul pregătirii căsătoriei și a nunții» (FC, 78). Cu privire la împărtășirea euharistică, se amintește că «decizia de a admite sau nu partea necatolică a căsătoriei la împărtășania euharistică, trebuie luată în conformitate cu normele generale existente în materie, atât pentru creștinii orientali, cât și pentru ceilalți creștini, și ținând cont de această situație specială, adică faptul că primesc sacramentul Căsătoriei creștine doi creștini botezați. Deși soții dintr-o căsătorie mixtă au în comun sacramentele Botezului și Căsătoriei, împărtășirea Euharistiei nu poate să fie decât excepțională și, în orice caz, trebuie respectate dispozițiile indicate» (Consiliul Pontifical pentru Promovarea Unității Creștinilor, *Directoriu pentru aplicarea principiilor și normelor pentru ecumenism*, 25 martie 1993, 159-160)²⁷¹.

248. „Căsătoriile cu disparitate de cult reprezintă un loc privilegiat de dialog interreligios [...], comportă câteva dificultăți speciale cu privire fie la identitatea creștină a familiei, fie la educația religioasă a copiilor [...]. Numărul de familii compuse din uniri conjugale cu disparitate de cult, în creștere în teritoriile de misiune și chiar în țările cu lungă tradiție creștină, solicită urgența de a oferi o îngrijire pastorală diferențiată, în funcție de contextele sociale și culturale diferite. În unele țări, în care libertatea de religie nu există, soțul creștin este obligat să treacă la o altă religie pentru a se putea căsători și nu poate celebra căsătoria canonică în disparitate de cult, nici să boteze copiii. De aceea trebuie să reafirmăm necesitatea ca libertatea religioasă să fie respectată față de toți²⁷². „Este necesar să se acorde o atenție deosebită persoanelor care se unesc în aceste căsătorii, nu numai în perioada precedentă nunții. Provocări speciale înfruntă cuplurile și familiile în care un partener este catolic și celălalt este necredincios. În aceste cazuri este necesar să se sublinieze capacitatea evangheliei de a se coborî în aceste situații, așa încât să facă posibilă educația copiilor în credința creștină²⁷³.

249. „O dificultate deosebită o prezintă situațiile care se referă la accesul la botez al persoanelor care se află într-o condiție matrimonială complexă. Este vorba despre persoane care au încheiat o unire matrimonială stabilă într-un timp în care cel puțin una dintre ele încă nu cunoștea credința creștină. Episcopii sunt chemați să exercite, în aceste cazuri, un discernământ pastoral adaptat la binele lor spiritual²⁷⁴.

250. Biserica își conformează atitudinea sa cu Domnul Isus, care, într-o iubire fără margini, s-a oferit pentru fiecare persoană fără excepții²⁷⁵. Cu părinții sinodali am luat în considerare situația familiilor care trăiesc experiența de a avea în cadrul lor persoane cu tendință homosexuală, experiență care nu e ușoară nici pentru părinți, nici pentru copii. De aceea, dorim, înainte de toate, să reafirmăm că fiecare persoană, independent de propria orientare sexuală, trebuie respectată în demnitatea sa și primită cu respect, cu grija de a evita „orice etichetă de discriminare nedreaptă²⁷⁶, îndeosebi orice formă de agresiune și violență. Față de familii este vorba în schimb de a asigura o însoțire respectuoasă, pentru ca aceia care manifestă tendința homosexuală să poată avea ajutoarele necesare pentru a înțelege și a realiza pe deplin voința lui Dumnezeu în viața lor²⁷⁷.

251. În cursul dezbaterilor despre demnitatea și misiunea familiei, părinții sinodali au observat că, „referitor la proiectele de echivalare a unirilor dintre persoane homosexuale cu căsătoria, «nu există niciun fundament pentru a asemăna sau a stabili analogii, nici

măcar îndepărtate, între uniriile homosexuale și planul lui Dumnezeu cu privire la căsătorie și familie» (*Ibidem*). Și este inacceptabil „ca Bisericele locale să îndure presiuni în această materie și ca organismele internaționale să condiționeze ajutoarele financiare pentru țările sărace de introducerea de legi care să instituie «căsătoria» între persoane de același sex”²⁷⁸.

252. Familiile monoparentale au origine adesea pornind de la „mame sau tați biologici care n-au voit niciodată să se integreze în viața familială, situații de violență din care un părinte a trebuit să fugă cu copiii, moartea unuia dintre părinți, abandonarea familiei din partea unuia dintre părinți și alte situații. Oricare ar fi motivul, părintele care locuiește cu copilul trebuie să găsească sprijin și întărire la celelalte familii care formează comunitatea creștină, precum și la organismele pastorale parohiale. Aceste familii sunt adesea chinuite ulterior de gravitatea problemelor economice, de nesiguranța unui loc de muncă precar, de dificultatea pentru întreținerea copiilor, de lipsa unei case”²⁷⁹.

Când moartea își plantează boldul său

253. Uneori viața familială se vede interpelată de moartea unei persoane dragi. Nu putem neglija să oferim lumina credinței pentru a însoți familiile care suferă în aceste momente²⁸⁰. A abandona o familie când o moarte o rănește ar fi o lipsă de milostivire, a pierde o oportunitate pastorală, iar această atitudine ne poate închide porțile pentru orice altă acțiune evanghelizatoare.

254. Înțeleg angoasa celui care a pierdut o persoană foarte iubită, un soț cu care a împărtășit atâtea lucruri. Isus însuși s-a înduioșat și a plâns la privegherea funebră a unui prieten (cf. *In* 11,33.35). Și cum să nu înțelegem plânsul celui care a pierdut un copil? De fapt, „este ca și cum s-ar opri timpul: se deschide un abis care înghite trecutul, dar și viitorul [...]. Și uneori se ajunge chiar să fie acuzat Dumnezeu. Câți oameni – îi înțeleg – se supără pe Dumnezeu”²⁸¹. „Văduvia este o experiență deosebit de dificilă [...], unii arată că știu să reverse propriile energii cu și mai mare dăruire asupra copiilor și nepoților, găsind în această exprimare de iubire o nouă misiune educativă [...]. Cei care nu pot conta pe prezența celor din familie cărora să se dedice și de la care să primească afect și apropiere trebuie să fie susținuți de comunitatea creștină cu deosebită atenție și disponibilitate, mai ales dacă se află în condiții de lipsuri”²⁸².

255. În general, doliul pentru răposați poate să dureze destul de mult, și când un păstor vrea să însoțească acest parcurs trebuie să se adapteze la necesitățile fiecăreia dintre fazele sale. Întregul parcurs este brăzdat de întrebări: despre cauzele morții, despre ceea ce s-ar fi putut face, despre ce trăiește o persoană în momentul precedent morții. Cu un drum sincer și răbdător de rugăciune și de eliberare interioară, se întoarce pacea. La un anumit punct al doliului trebuie ajutat să se descopere că aceia care am pierdut o persoană dragă încă avem o misiune de îndeplinit și că nu ne face bine să vrem să prelungim suferința, ca și cum aceasta ar fi un act de omagiu. Persoana iubită nu are nevoie de suferința noastră, nici nu-i oferă satisfacție faptul că ruinăm viața noastră. Nici nu este cea mai bună exprimare de iubire a o aminti și a o nominaliza în fiecare moment, pentru că înseamnă a rămâne alipiți de un trecut care nu mai există, în loc să iubim persoana reală care acum se află în viața de dincolo. Prezența sa fizică nu mai este

posibilă, dar, dacă moartea este ceva puternic, „iubirea este tare ca moartea” (Ct 8,6). Iubirea posedă o intuiție care-i permite să asculte fără sunete și să vadă în invizibil. Aceasta nu înseamnă a imagina persoana dragă așa cum era, ci a o putea accepta transformată, așa cum este acum. Isus înviat, când prietena sa Maria a voit să-l îmbrățișeze cu putere, i-a cerut să nu-l atingă (cf. *In* 20,17), pentru a o conduce la o întâlnire diferită.

256. Ne mângâie să știm că nu există distrugerea completă a celor care mor și credința ne asigură că Cel Înviat nu ne va părăsi niciodată. Astfel putem împiedica moartea „să ne otrăvească viața, să facă zadarnice afectele noastre, să ne facă să cădem în golul cel mai întunecat”²⁸³. Biblia vorbește despre un Dumnezeu care ne-a creat din iubire și care ne-a făcut în așa fel încât viața noastră nu se termină cu moartea (cf. *Înt* 3,2-3). Sfântul Paul ne vorbește despre o întâlnire cu Cristos imediat după moarte: „Am dorința să mă despart de viața aceasta și să fiu cu Cristos” (*Fil* 1,23). Cu el, după moarte ne așteaptă ceea ce Dumnezeu a pregătit pentru cei care-l iubesc (cf. *1Cor* 2,9). Prefața de la Liturgia pentru răposați exprimă aceasta în mod magnific: „Așa încât pe noi, cei întristați de certitudinea morții, să ne mângâie făgăduința nemuririi viitoare. Căci viața credincioșilor tăi, Doamne, se schimbă, nu se pierde”. De fapt, „cei dragi ai noștri nu au dispărut în întinericul nimicului: speranța ne asigură că ei sunt în mâinile bune și puternice ale lui Dumnezeu”²⁸⁴.

257. Un mod de a comunica cu dragii noștri care au murit este să ne rugăm pentru ei²⁸⁵. Spune Biblia că „rugăciunea pentru răposați” este lucru „sfânt și evlavios” (*2Mac* 12,44-45). Rugăciunea pentru ei „nu numai că poate să-i ajute, ci să facă eficace și mijlocirea lor în favoarea noastră”²⁸⁶. Apocalipsul îi prezintă pe martiri în timp ce mijlocesc pentru cei care suferă nedreptate pe pământ (cf. 6,9-11), solidari cu această lume care este pe drum. Unii sfinți, înainte de a muri, în mângâiau pe cei dragi ai lor promițând că le vor fi aproape pentru a-i ajuta. Sfânta Tereza de Lisieux simțea că vrea să continue să facă bine din cer²⁸⁷. Sfântul Dominic afirma că „va fi mai folositor după moarte [...], mai puternic în a obține haruri”²⁸⁸. Sunt legături de iubire²⁸⁹, pentru că „unirea celor care sunt pe drum cu frații morți în pacea lui Cristos nu este deloc frântă [...], este consolidată de comunicarea bunurilor spirituale”²⁹⁰.

258. Dacă acceptăm moartea, putem să ne pregătim pentru ea. Calea este a crește în iubirea față de cei care merg cu noi, până în ziua în care „moartea nu va mai fi. Nu va mai fi nici plâns, nici țipăt, nici durere” (*Ap* 21,4). În acest mod ne vom pregăti să-i întâlnim și pe cei dragi ai noștri care au murit. Așa cum Isus l-a redat mamei sale pe fiul care era mort (cf. *Lc* 7,15), în mod asemănător va face cu noi. Să nu irosim energii oprindu-ne ani și ani în trecut. Cu cât trăim mai bine pe acest pământ, cu atât vom putea împărtăși o fericire mai mare cu cei dragi ai noștri în cer. Cu cât vom reuși mai mult să ne maturizăm și să creștem, cu atât vom putea mai mult să purtăm lucruri frumoase la ospățul ceresc.

Capitolul al șaptelea

A întări educația copiilor

259. Părinții au incidență mereu asupra dezvoltării morale a copiilor lor, în bine și în rău. Prin urmare, cel mai bun lucru este să accepte această responsabilitate inevitabilă și s-o realizeze în manieră conștientă, entuziastă, rațională și corespunzătoare. Deoarece această funcție educativă a familiilor este așa de importantă și a devenit foarte complexă, doresc să mă opresc în mod special asupra acestui punct.

Unde sunt copiii?

260. Familia nu poate renunța să fie loc de sprijin, de însoțire, de călăuzire, chiar dacă trebuie să reinventeze metodele sale și să găsească noi resurse. Are nevoie să aibă în vedere la ce anume vrea să-i expună pe copiii săi. În acest scop, nu trebuie să evite să se întrebe cine sunt cei care se ocupă de a le da lor distracție și divertisment, cei care intră în locuințele lor prin intermediul ecranelor, cei cărora îi încredințează pentru a-i călăuzi în timpul liber. Numai momentele pe care le petrecem cu ei, vorbind cu simplitate și afect despre lucrurile importante, și posibilitățile sănătoase pe care le creăm, ca să poată ocupa timpul lor, vor permite să se evite o invazie dăunătoare. Este mereu nevoie de vigilență. Abandonarea nu face bine niciodată. Părinții trebuie să-i orienteze și să-i pregătească pe copii și pe adolescenți, ca să știe să înfrunte situații în care pot să existe, de exemplu, riscuri de agresiuni, de abuz sau de dependență de droguri.

261. Totuși, obsesia nu este educativă și nu se poate avea un control al tuturor situațiilor prin care un copil ar putea să treacă. Aici este valabil principiul: „Timpul este superior spațiului”²⁹¹. Adică este vorba mai mult de a genera procese decât de a domina spații. Dacă un părinte este obsedat să știe unde se află copilul și să controleze toate mișcările sale, va căuta doar să domine spațiul său. În acest mod, nu-l va educa, nu-l va întări, nu-l va pregăti să înfrunte provocări. Ceea ce interesează în mod deosebit este a genera în copil, cu multă iubire, procese de maturizare a libertății sale, de pregătire, de creștere integrală, de cultivare a autonomiei autentice. Numai astfel acel copil va avea în el însuși elementele de care are nevoie pentru a ști să se apere și pentru a acționa cu inteligență și istețime în circumstanțe dificile. De aceea, marea întrebare nu este unde se află fizic copilul, cu cine stă în acest moment, ci unde se află într-un sens existențial, unde este poziționat din punct de vedere al convingerilor sale, al obiectivelor sale, al dorințelor sale, al proiectului său de viață. Pentru aceasta, întrebările pe care le adresez părinților sunt: „Încercăm să înțelegem «unde» sunt copiii în drumul lor? Unde este realmente sufletul lor, știm aceasta? Și mai ales: vrem să știm aceasta?”²⁹².

262. Dacă maturitatea ar fi numai dezvoltarea a ceva ce este deja conținut în codul genetic, n-ar fi multe de făcut. Prudența, buna judecată și bunul-simț nu depind de factori pur cantitativi de creștere, ci de un întreg lanț de elemente care se sintetizează în interioritatea persoanei; pentru a fi mai preciși, în centrul libertății sale. Este inevitabil ca fiecare copil să ne surprindă cu proiectele care provin din această libertate, să strice schemele noastre, și este bine ca aceasta să se întâmple. Educația comportă misiunea de a promova libertăți responsabile, care în punctele de răscruce să știe să aleagă cu bun-simț și inteligență; persoane care să înțeleagă fără rezerve că viața lor și cea a comunității este în mâinile lor și că această libertate este un dar imens.

Formarea etică a copiilor

263. Chiar dacă părinții au nevoie de școală pentru a asigura o instruire de bază copiilor lor, nu pot niciodată să delege complet formarea lor morală. Dezvoltarea afectivă și etică a unei persoane cere o experiență fundamentală: a crede că proprii părinți sunt vrednici de încredere. Aceasta constituie o responsabilitate educativă: cu afectul și mărturia, a genera încredere în copii, a inspira în ei un respect iubitor. Când un copil nu mai simte că este prețios pentru părinții săi, cu toate că este imperfect, sau nu percepe că ei nutresc o preocupare sinceră față de el, aceasta creează răni profunde care cauzează multe dificultăți în maturizarea sa. Această lipsă, această abandonare afectivă, provoacă o durere mai profundă decât o eventuală corecție pe care ar putea s-o primească din cauza unei acțiuni rele.

264. Misiunea părinților cuprinde o educație a voinței și o dezvoltare a bunelor obișnuințe și a înclinațiilor afective în favoarea binelui. Aceasta implică să se prezinte ca de dorit comportamente care trebuie învățate și înclinații care trebuie maturizate. Dar este vorba mereu despre un proces care merge de la imperfecțiune la plinătatea cea mai mare. Dorința de a se adapta la societate sau obișnuința de a renunța la o satisfacție imediată pentru a se adapta la o normă și a-și asigura o bună conviețuire este deja în sine însăși o valoare inițială care creează dispoziții pentru a se ridica apoi spre valori mai înalte. Formarea morală ar trebui să se realizeze mereu cu metode active și cu un dialog educativ care să implice sensibilitatea și limbajul propriu al copiilor. În afară de aceasta, această formare trebuie să se realizeze în mod inductiv, în așa fel încât copilul să poată ajunge să descopere de la sine importanța anumitor valori, principii și norme, în loc de a le impune ca adevăruri indiscutabile.

265. Pentru a acționa bine nu e suficient „a judeca în mod adecvat” sau a ști cu claritate că trebuie să se facă ceva, deși acest lucru este prioritar. De multe ori suntem incoerenți cu convingerile noastre personale, chiar și când ele sunt solide. Oricât ne-ar dicta conștiința o anumită judecată morală, uneori au putere mai mare alte lucruri care ne atrag, dacă n-am învățat că binele perceput de minte se înrădăcește în noi ca înclinație afectivă profundă, ca gust pentru binele care contează mai mult decât alte atracții și care ne face să percepem că aceea ce am perceput ca bine este bine și „pentru noi” aici și acum. O formare etică eficientă implică să se arate persoanei până la ce punct îi convine ei însăși să acționeze bine. Astăzi este adesea inefficient a cere ceva care presupune efort și renunțări, fără a arăta clar binele care s-ar putea obține cu aceasta.

266. Este necesar a maturiza obișnuințe. Chiar și obiceiurile dobândite din copilărie au o funcție pozitivă, permițând ca marile valori interiorizate să se traducă în comportamente externe sănătoase și stabile. Cineva poate avea sentimente sociabile și o bună dispoziție față de alții, dar dacă mult timp nu s-a obișnuit prin insistența adulților să spună „te rog”, „e permis”, „mulțumesc”, buna sa dispoziție interioară nu se va traduce cu ușurință în aceste expresii. Întărirea voinței și repetarea anumitor acțiuni construiesc conduita morală și, fără repetarea conștiință, liberă și apreciată a anumitor comportamente bune, nu se duce la capăt educarea acestei conduite. Motivațiile sau atracția pe care o simțim față de o anumită valoare nu devin virtuți fără aceste acte motivate în mod corespunzător.

267. Libertatea este ceva măreț, dar putem s-o pierdem. Educația morală este o cultivare a libertății prin propuneri, motivații, aplicații practice, stimulente, premii, exemple, modele, simboluri, reflecții, îndemnuri, revizuirii ale modului de acțiune și dialoguri care ajută persoanele să dezvolte acele principii interioare stabile care pot să determine la săvârșirea binelui în mod spontan. Virtutea este o convingere care s-a transformat într-un principiu interior și stabil al acțiunii. De aceea, viața virtuoasă construiește libertatea, o întărește și o educă, evitând ca persoana să devină sclavă a înclinațiilor obsesive dezumanizante și antisociale. De fapt, însăși demnitatea umană cere ca fiecare „să acționeze conform unei alegeri conștiente și libere, adică în mod personal”²⁹³.

Valoarea sancțiunii ca stimulent

268. La fel, este indispensabil a-l sensibiliza pe copil și pe adolescent, ca să-și dea seama că acțiunile rele au consecințe. Trebuie trezită capacitatea de a se pune în locul altuia și de a se căi pentru suferința sa când i-a fost făcut un rău. Unele sancțiuni – la comportamentele antisociale agresive – pot obține în parte această finalitate. Este important a-l orienta pe copil cu fermitate de a cere iertare și de a repara dauna provocată altora. Când parcursul educativ arată roadele sale într-o maturizare a libertății personale, copilul însuși, la un anumit punct, va începe să recunoască cu recunoștință că a fost un bine pentru el să crească într-o familie și să suporte și exigențele impuse de întregul proces formativ.

269. Corectarea este un stimulent când în același timp se apreciază și se recunosc eforturile și când copilul descoperă că părinții săi mențin vie o încredere răbdătoare. Un copil corectat cu iubire se simte luat în considerare, percepe că este cineva, simte că părinții săi recunosc potențialitățile sale. Aceasta nu cere ca părinții să fie neprihăniți, ci să recunoască propriile limite cu umilință și să arate efortul lor personal de a fi mai buni. Însă o mărturie de care copiii au nevoie din partea părinților este să nu se lase conduși de mânie. Copilul care comite o acțiune rea trebuie să fie corectat, dar niciodată ca un dușman sau ca unul peste care se descarcă propria agresivitate. În afară de aceasta, un adult trebuie să recunoască faptul că unele acțiuni rele sunt legate de fragilitățile și de limitele proprii vârstei. Pentru aceasta, ar fi dăunătoare o atitudine constant sancționatoare, care n-ar ajuta să se perceapă gravitatea diferită a acțiunilor și ar provoca descurajare și supărare: „Părinților, să nu-i provocați pe copiii voștri la mânie” (*Ef* 6,4; cf. *Col* 3,21).

270. Lucrul fundamental este ca disciplina să nu se transforme într-o mutilare a dorinței, ci într-un stimulent pentru a merge mereu mai departe. Cum se integrează disciplina și dinamismul interior? Cum se face în așa fel încât disciplina să fie o limită constructivă a drumului pe care trebuie să-l întreprindă un copil, și nu un zid care să-l anuleze sau o dimensiune a educației care să-l inhibe? Trebuie știut să se găsească un echilibru între două extreme la fel de dăunătoare: una ar fi pretenția de a construi o lume după măsura dorințelor copilului care crește simțindu-se subiect cu drepturi, dar nu cu responsabilități. Cealaltă extremă ar fi aceea de a-l face să trăiască fără conștiința demnității sale, a identității sale singulare și a drepturilor sale, torturat de obligații și supus să realizeze dorințele altuia.

Realism răbdător

271. Educația morală implică să se ceară unui copil sau unui tânăr numai acele lucruri care nu reprezintă pentru el o jertfă neproportionată, să se ceară numai acea doză de efort care să nu provoace resentiment sau acțiuni pur forțate. Parcursul obișnuit este de a propune pași mici care să poată fi înțeleși, acceptați și apreciați și să comporte o renunțare proporționată. Altminteri, prin a cere prea mult, nu se obține nimic. Persoana, imediat ce va putea să se elibereze de autoritate, probabil va înceta să acționeze bine.

272. Formarea etică uneori provoacă dispreț datorat experiențelor de abandonare, de dezamăgire, de carență afectivă, sau unei imagini rele a părinților. Se proiectează asupra valorilor etice imaginile deformate ale figurilor tatălui și mamei, sau slăbiciunile adulților. Pentru aceasta, adolescenții trebuie ajutați să pună în practică analogia: valorile sunt împlinite îndeosebi de unele persoane foarte exemplare, dar se realizează în mod imperfect și în diferite grade. În același timp, deoarece rezistențele tinerilor sunt foarte legate de experiențe negative, trebuie ajutați să parcurgă o cale de vindecare de această lume interioară rănită, așa încât să poată ajunge la înțelegere și la reconciliere cu persoanele și cu societatea.

273. Când se propun valorile, trebuie să se meargă puțin câte puțin, să se înainteze în moduri diferite, în funcție de vârstă și de posibilitățile concrete ale persoanelor, fără a pretinde să se aplice metodologii rigide și imutabile. Contribuțiile prețioase ale psihologiei și ale științelor educației arată că este nevoie de un proces gradual în însușirea schimbărilor de comportament, dar și că libertatea are nevoie să fie canalizată și stimulată, pentru că, dacă este abandonată sieși, nu poate garanta propria maturizare. Libertatea situată, reală, este limitată și condiționată. Nu este pură capacitate de a alege binele cu spontaneitate totală. Nu întotdeauna se face distincție în mod adecvat între act „voluntar” și act „liber”. Cineva poate să vrea ceva rău cu o mare forță de voință, dar din cauza unei pasiuni irezistibile sau a unei educații rele. În acest caz, decizia sa este puternic voluntară, nu contrazice înclinația voinței sale, dar nu este liberă, pentru că-i este aproape imposibil să nu aleagă acel rău. Este ceea ce se întâmplă cu un dependent obsesiv de droguri. Când le dorește, face aceasta cu toate forțele sale, dar este așa de condiționat, încât pe moment nu este capabil să ia o decizie diferită. De aceea, decizia sa este voluntară, dar nu liberă. Nu are sens „a-l lăsa să aleagă cu libertate”, pentru că de fapt nu poate alege, și a-l expune drogurilor nu face altceva decât să mărească dependența. Are nevoie de ajutorul altora și de un parcurs educativ.

Viața familială drept context educativ

274. Familia este prima școală a valorilor umane, unde se învață buna folosire a libertății. Există înclinații formate în copilărie care impregnează adâncul unei persoane și rămân toată viața ca o emoție favorabilă față de o valoare sau ca un refuz spontan al anumitor comportamente. Multe persoane acționează toată viața într-o anumită manieră, pentru că ele consideră valabil acel mod de a acționa pe care l-au asimilat din copilărie, ca prin osmoză: „Pe mine m-au învățat așa”; „Aceasta e ceea ce mi s-a inspirat”. În cadrul

familial se poate învăța și să se discearnă în mod critic mesajele diferitelor mijloace de comunicare. Din păcate, de multe ori, unele programe de televiziune sau unele forme de publicitate influențează negativ și slăbesc valori primite în viața familială.

275. În epoca actuală, în care domnesc anxietatea și graba tehnologică, misiunea foarte importantă a familiei este a educa la capacitatea de a aștepta. Nu e vorba de a interzice copiilor să se joace cu dispozitivele electronice, ci de a găsi modul de a genera în ei capacitatea de a diferenția diferitele logici și de a nu aplica viteza digitală la orice domeniu al vieții. A amâna nu înseamnă a nega dorința, ci a amâna satisfacerea sa. Când copiii sau adolescenții nu sunt educați să accepte că unele lucruri trebuie să aștepte, devin prepotenți, supun totul la satisfacerea propriilor necesități imediate și cresc cu viciul aceluși „totul și imediat”. Aceasta este o mare înșelare care nu favorizează libertatea, ci o intoxică. În schimb, când se educă la a învăța să se amâne unele lucruri și să se aștepte momentul potrivit, se învață ce înseamnă a fi stăpân pe sine însuși, autonom în fața propriilor impulsuri. Astfel, când copilul experimentează că se poate descurca singur, îmbogățește propria autostimă. În același timp, aceasta îl învață să respecte libertatea celorlalți. Desigur, aceasta nu înseamnă a pretinde de la copii să acționeze ca adulți, dar nici nu trebuie disprețuită capacitatea lor de a crește în maturizarea unei libertăți responsabile. Într-o familie sănătoasă, această ucenicie se realizează în manieră obișnuită prin exigențele conviețuirii.

276. Familia este locul socializării primare, pentru că este primul loc în care se învață să se situeze în fața celuilalt, să se asculte, să se împărtășească, să se suporte, să se respecte, să se ajute, să se conviețuiască. Misiunea educativă trebuie să trezească sentimentul lumii și al societății ca „mediu familial”, este o educație la a ști „să locuiască”, dincolo de limitele propriei case. În contextul familial se învață să se recupereze proximitatea, îngrijirea, salutul. Acolo se rupe primul cerc al egoismului de moarte pentru a recunoaște că trăim împreună cu alții, care sunt vrednici de atenția noastră, de gentilețea noastră, de afectul nostru. Nu există legătură socială fără această primă dimensiune zilnică, aproape microscopică: a sta împreună în proximitate, intersectându-ne în diferite momente ale zilei, preocupându-ne de ceea ce îi interesează pe toți, ajutându-ne reciproc în micile lucruri zilnice. Familia trebuie să inventeze în fiecare zi noi moduri de a promova recunoașterea reciprocă.

277. În mediul familial se pot restabili și obișnuințele de consum pentru a se îngriji împreună de casa comună: „Familia este subiectul protagonist al unei ecologii integrale, pentru că este subiectul social primar, care conține în interiorul său cele două principii-bază ale civilizației umane pe pământ: principiul de comuniune și principiul de rodnicie”²⁹⁴. La fel, momentele dificile și dure ale vieții familiale pot fi foarte educative. Este ceea ce se întâmplă, de exemplu, când vine o boală, pentru că, „în fața bolii, apar dificultăți și în familie din cauza slăbiciunii umane. Însă, în general, timpul bolii face să crească forța legăturilor familiale [...]. O educație care ține la adăpost sensibilitatea față de boala umană usucă inima. Și face în așa fel încât copiii să fie «anesteziați» față de suferința celuilalt, incapabili să se confrunte cu suferința și să trăiască experiența limitei”²⁹⁵.

278. Întâlnirea educativă dintre părinți și copii poate să fie facilitată sau compromisă de tehnologiile comunicării și ale divertismentului, tot mai sofisticate. Când sunt bine folosite, pot fi utile pentru a-i ține în contact pe membrii familiei, în pofida distanței. Contactele pot să fie frecvente și să ajute la rezolvarea dificultăților²⁹⁶. Însă trebuie să fie clar că nu înlocuiesc, nici nu elimină necesitatea dialogului mai personal și profund care cere contactul fizic, sau măcar glasul celeilalte persoane. Știm că uneori aceste mijloace îndepărtează în loc să apropie, ca atunci când, la ora mesei, fiecare este concentrat asupra telefonului său mobil, sau ca atunci când unul dintre soți adoarme așteptându-l pe celălalt, care petrece ore ocupându-se cu vreun dispozitiv electronic. În familie, toate acestea trebuie să fie motiv de dialog și de acorduri, care să permită să se dea prioritate întâlnirii membrilor săi, fără a cădea în interdicții iraționale. Oricum, nu se pot ignora riscurile noilor forme de comunicare pentru copii și adolescenți, care uneori sunt făcuți abulici de acestea, deconectați de lumea reală. Acest „autism tehnologic” îi expune mai ușor la manipularea celor care încearcă să intre în intimitatea lor, cu interese egoiste.

279. Nu este bine nici ca părinții să devină ființe atotputernice pentru copiii lor, care ar putea avea încredere numai în ei, pentru că astfel împiedică un adecvat proces de socializare și de maturizare afectivă. Pentru a face eficientă prelungirea paternității și maternității spre o realitate mai amplă, „comunitățile creștine sunt chemate să ofere sprijin misiunii educative a familiilor”²⁹⁷, îndeosebi prin cateheza de inițiere. Pentru a favoriza o educație integrală, avem nevoie să „reînsuflețim alianța dintre familii și comunitatea creștină”²⁹⁸. Sinodul a voit să evidențieze importanța școlilor catolice, care „desfășoară o funcție vitală în asistența dată părinților în datoria de a-și educa copiii [...]. Școlile catolice ar trebui să fie încurajate în misiunea lor de a-i ajuta pe elevi să crească ca adulți maturi care pot vedea lumea prin privirea de iubire a lui Isus și care înțeleg viața ca o chemare de a-l sluji pe Dumnezeu”²⁹⁹. În acest sens, „trebuie afirmate cu hotărâre libertatea Bisericii de a învăța propria doctrină și dreptul la obiecția de conștiință din partea educatorilor”³⁰⁰.

Da educației sexuale

280. Conciliul Vatican II avea în vedere necesitatea „unei educații sexuale pozitive și prudente”, care să ajungă la copii și adolescenți „pe măsură ce crește vârsta lor” și „ținând cont de progresul psihologiei, pedagogiei și didacticii”³⁰¹. Ar trebui să ne întrebăm dacă instituțiile noastre educative și-au asumat această provocare. Este greu de gândit educația sexuală într-o epocă în care se tinde să se banalizeze și să se sărăcească sexualitatea. Ar putea fi înțeleasă numai în cadrul unei educații la iubire, la dăruire reciprocă. În acest mod, limbajul sexualității nu este în mod trist sărăcit, ci luminat. Impulsul sexual poate fi cultivat într-un parcurs de cunoaștere de sine și în dezvoltarea unei capacități de stăpânire de sine, care pot ajuta să se evidențieze capacități prețioase de bucurie și de întâlnire iubitoare.

281. Educația sexuală oferă informație, dar fără a uita că nici copiii, nici tinerii n-au ajuns la o maturitate deplină. Informația trebuie să vină în momentul corespunzător și într-un mod potrivit cu faza pe care o trăiesc. Nu folosește a-i umple cu informații fără dezvoltarea unui simț critic în fața unei invazii de propuneri, în fața pornografiei fără control și a supraîncărcării de stimulente care pot mutila sexualitatea. Tinerii trebuie să-și

poată da seama că sunt bombardată de mesaje care nu caută binele și maturitatea lor. Trebuie ajutați să recunoască și să caute influențele pozitive, în același timp în care stau la distanță de tot ceea ce deformează capacitatea lor de a iubi. La fel, trebuie să acceptăm că „necesitatea unui limbaj nou și mai adecvat se prezintă, înainte de toate, în momentul de introducere a copiilor și adolescenților în tema sexualității”³⁰².

282. O educație sexuală care să păstreze o pudoare sănătoasă are o valoare imensă, chiar dacă astăzi unii consideră că este un lucru din alte timpuri. Este o apărare naturală a persoanei care protejează propria interioritate și evită să se transforme într-un simplu obiect. Fără pudoare, putem reduce afectul și sexualitatea la obsesii care ne concentrează numai pe genitalitate, pe morbidități care deformează capacitatea noastră de a iubi și pe diferite forme de violență sexuală, care ne fac să fim tratați în mod inuman sau să le dăunăm altora.

283. Frecvent, educația sexuală se concentrează pe invitația de „a se proteja”, căutând un „sex sigur”. Aceste expresii transmit o atitudine negativă față de finalitatea procreativă naturală a sexualității, ca și cum un eventual copil ar fi un dușman de care trebuie să se protejeze. Astfel, se promovează agresivitatea narcisistă în locul primirii. Este iresponsabilă orice invitație adresată adolescenților să se joace cu trupurile și cu dorințele lor, ca și cum ar avea maturitatea, valorile, angajarea reciprocă și obiectivele proprii căsătoriei. Astfel, sunt încurajați cu voioșie să folosească cealaltă persoană ca obiect de experiențe pentru a compensa curențe și mari limite. În schimb, este important a învăța un parcurs cu privire la diferitele exprimări ale iubirii, la îngrijirea reciprocă, la tandrețea respectuoasă, la comunicarea bogată în sens. De fapt, toate acestea pregătesc la o dăruire de sine integră și generoasă, care se va exprima, după un angajament public, în oferirea trupurilor. Unirea sexuală în căsătorie va apărea astfel ca semn al unei angajări totalizante, îmbogățită de tot drumul precedent.

284. Nu trebuie înșelați tinerii făcându-i să confunde planurile: atracția „creează, pe moment, o iluzie de unire, și totuși, fără iubire, această «unire» lasă două ființe străine și divizate ca înainte”³⁰³. Limbajul trupului cere ucenicia răbdătoare care permite să se interpreteze și să se educe propriile dorințe pentru a se dăruia cu adevărat. Când se pretinde să se dăruiască totul dintr-o dată este posibil să nu se dăruiască nimic. Una este a înțelege fragilitatea vârstei sau confuziile sale, alta este a-i încuraja pe adolescenți să prelungească imaturitatea modului lor de a iubi. Dar cine vorbește astăzi despre aceste lucruri? Cine este capabil să-i ia în serios pe tineri? Cine îi ajută să se pregătească serios pentru o iubire mare și generoasă? Se ia prea superficial educația sexuală.

285. Educația sexuală ar trebui să cuprindă și respectarea și stimarea diferenței, care arată fiecăruia posibilitatea de a depăși închiderea în propriile limite pentru a se deschide la acceptarea celuilalt. Dincolo de dificultățile comprehensibile pe care le poate trăi fiecare, trebuie ajutat la acceptarea propriului trup așa cum a fost creat, pentru că „o logică de dominare asupra propriului trup se transformă într-o logică uneori subtilă de dominare asupra creației [...]. Și a aprecia propriul trup în feminitatea sau masculinitatea sa este necesar pentru a ne putea recunoaște pe noi înșine în întâlnirea cu celălalt diferit de noi. În acest mod, este posibil să se accepte cu bucurie darul specific al celuilalt sau al celeilalte, operă a lui Dumnezeu creator, și să se îmbogățească reciproc”³⁰⁴. Numai

abandonând frica față de diferență se poate ajunge la eliberarea de imanența propriei ființe și de fascinația față de sine însuși. Educația sexuală trebuie să ajute la acceptarea propriului trup, în așa fel încât persoana să nu pretindă să „șteargă diferența sexuală pentru că nu mai știe să se confrunte cu ea”³⁰⁵.

286. Nici nu se poate ignora că în configurarea propriului mod de a fi, feminin sau masculin, nu se adună numai factori biologici sau genetici, ci și multiple elemente referitoare la temperament, la istoria familială, la cultură, la experiențele trăite, la formarea primită, la influențele prietenilor, rudelor și persoanelor admirate și la alte circumstanțe concrete care cer un efort de adaptare. Este adevărat că nu putem separa ceea ce este masculin și feminin din opera creată de Dumnezeu, care este anterioară tuturor deciziilor și experiențelor noastre și unde sunt elemente biologice pe care este imposibil să le ignorăm. Însă este adevărat și că masculinul și femininul nu reprezintă ceva rigid. De aceea, este posibil, de exemplu, ca modul de a fi masculin al soțului să se poată adapta cu flexibilitate la condiția soției care are loc de muncă. A se îngriji de îndatoririle casnice sau de unele aspecte ale creșterii copiilor nu-l fac mai puțin masculin, nici nu înseamnă un eșec, o cedare sau o rușine. Trebuie ajutați copiii să accepte ca normale aceste „interschimburi” sănătoase, care nu-i iau nicio demnitate figurii paterne. Rigiditatea devine o exagerare a masculinului sau a femininului și nu-i educă pe copii și pe tineri la reciprocitatea întrupată în condițiile reale ale căsătoriei. Această rigiditate, la rândul său, poate împiedica dezvoltarea capacităților fiecăruia, până acolo încât să se ajungă a considera ca puțin masculină dedicarea pentru artă sau pentru dans și puțin feminină desfășurarea unei funcții de conducere. Acest lucru, mulțumire fie lui Dumnezeu, s-a schimbat, dar în unele locuri anumite concepții nepotrivite continuă să condiționeze libertatea legitimă și să mutileze dezvoltarea autentică a identității concrete a copiilor și a potențialităților lor.

Transmiterea credinței

287. Educația copiilor trebuie să fie caracterizată de un parcurs de transmitere a credinței, care este îngreunată de stilul de viață actual, de orarele de muncă, de complexitatea lumii de astăzi, în care mulți, pentru a supraviețui, susțin ritmuri frenetice³⁰⁶. Cu toate acestea, familia trebuie să continue să fie locul unde se învață să se perceapă motivațiile și frumusețea credinței, să se roage și să se slujească aproapele. Aceasta începe cu Botezul, în care, cum spunea sfântul Augustin, mamele care-și aduc copiii „cooperează la nașterea sfântă”³⁰⁷. Apoi începe drumul creșterii acelei vieți noi. Credința este un dar al lui Dumnezeu, primit la Botez, și nu este rezultatul unei acțiuni umane, însă părinții sunt instrumente ale lui Dumnezeu pentru maturizarea și dezvoltarea sa. De aceea, „este frumos când mamele îi învață pe copiii mici să trimită un sărut lui Isus sau sfintei Fecioare Maria. Câtă duioșie există în acesta! În acel moment inima copiilor se transformă în loc de rugăciune”³⁰⁸. Transmiterea credinței presupune ca părinții să trăiască experiența reală de a avea încredere în Dumnezeu, de a-l căuta, de a avea nevoie de el, pentru că numai în acest mod „o generație povestește altei generații lucrările tale” (*Ps* 144,4) și „tatăl face cunoscută fiilor săi fidelitatea ta” (*Is* 38,19). Aceasta cere să invocăm acțiunea lui Dumnezeu în inimi, acolo unde nu putem ajunge. Grăuntele de muștar, o sămânță atât de mică, devine un mare arbust (cf. *Mt* 13,31-32) și astfel

recunoaștem disproporția dintre acțiune și efectul său. Atunci știm că nu suntem stăpâni ai darului, ci administratorii săi grijului. Totuși, angajarea noastră creativă este o contribuție care ne permite să colaborăm cu inițiativa lui Dumnezeu. De aceea, „să se aibă grijă de a valoriza cuplurile, mamele și tații, ca subiecți activi ai catehezei [...]. Este de mare ajutor cateheza familială, ca metodă eficientă pentru a-i forma pe tinerii părinți și pentru a-i face conștienți de misiunea lor ca evanghelizatori ai propriei familii”³⁰⁹.

288. Educația la credință știe să se adapteze la fiecare copil, pentru că instrumentele deja învățate sau rețetele uneori nu funcționează. Copiii au nevoie de simboluri, de gesturi, de povestiri. Adolescenții, de obicei, intră în criză cu autoritatea și cu normele, motiv pentru care merită să se stimuleze experiențele lor personale de credință și să li se ofere mărturii luminoase, care să se impună prin însăși frumusețea lor. Părinții care vor să însoțească credința copiilor sunt atenți la schimbările lor, pentru că știu că experiența spirituală nu se impune, ci se propune libertății lor. Este fundamental să vadă în manieră concretă copiii că pentru părinții lor rugăciunea este realmente importantă. Pentru aceasta, momentele de rugăciune în familie și exprimările evlaviei populare pot avea forță evanghelizatoare mai mare decât toate catehezele și toate discursurile. Doresc să exprim în mod special recunoștința mea tuturor mamelor care se roagă neîncetat, așa cum făcea sfânta Monica, pentru copiii care s-au îndepărtat de Cristos.

289. Exercițiul de a transmite copiilor credința, în sensul de a facilita exprimarea și creșterea sa, permite ca familia să devină evanghelizatoare și ca spontan să înceapă să transmită tuturor celor care se apropie de ea, chiar și în afara mediului familial. Copiii care cresc în familii misionare adesea devin misionari, dacă părinții știu să trăiască această misiune în așa fel încât ceilalți să-i simtă aproape și prietenoși și astfel ca fiii să crească în stil de relaționare cu lumea, fără a renunța la propria credință și la propriile convingeri. Amintim că Isus însuși mânca și bea cu păcătoșii (cf. *Mc* 2,16; *Mt* 11,19), putea să se oprească pentru a conversa cu samariteana (cf. *In* 4,7-26) și să-l primească pe Nicodim noaptea (cf. *In* 3,1-21), se lăsa să i se unghie picioarele de o femeie prostituată (cf. *Lc* 7,36-50) și nu ezita să atingă bolnavii (cf. *Mc* 1,40-45; 7,33). Același lucru îl făceau apostolii săi, care nu erau persoane disprețuitoare față de alții, închiși în mici grupuri de aleși, izolați de viața oamenilor. În timp ce autoritățile îi persecutau, ei se bucurau de simpatia întregului popor (cf. *Fap* 2,47; 4,21.33; 5,13).

290. „Familia se constituie astfel ca subiect al acțiunii pastorale prin vestirea explicită a evangheliei și moștenirea multiplelor forme de mărturie: solidaritatea față de cei săraci, deschiderea la diversitatea persoanelor, păstrarea creației, solidaritatea morală și materială față de celelalte familii, mai ales față de cele mai nevoiașe, angajarea pentru promovarea binelui comun și prin transformarea structurilor sociale nedrepte, pornind de la teritoriul în care ea trăiește, practicând faptele de milostenie trupească și sufletească”³¹⁰. Acest lucru trebuie situat în cadrul celei mai prețioase convingeri a creștinilor: iubirea Tatălui care ne susține și ne face să creștem, manifestată în dăruirea totală a lui Isus, viu între noi, care ne face capabili să înfruntăm uniți toate furtunile și toate fazele vieții. Și în inima fiecărei familii trebuie făcut să răsună *kerygma*, în fiecare ocazie potrivită și nepotrivită, ca să lumineze drumul. Toți ar trebui să putem spune, pornind de la trăirea în familiile noastre: „Noi am crezut în iubirea pe care Dumnezeu o

are față de noi” (1In 4,16). Numai pornind de la această experiență, pastorația familială va putea obține ca familiile să fie în același timp Biserici familiale și ferment evanghelizator în societate.

Capitolul al optulea

A însoți, a discerne Și a integra fragilitatea

291. Părinții sinodali au afirmat că, deși Biserica socotește că orice ruptură a legăturii matrimoniale „este împotriva voinței lui Dumnezeu, este conștientă și de fragilitatea multor fii ai săi”³¹¹. Luminată de privirea lui Cristos, „Biserica se îndreaptă cu iubire spre cei care participă la viața sa în mod neîmplinit, recunoscând că harul lui Dumnezeu acționează și în viețile lor, dându-le curajul pentru a face binele, pentru a se îngriji cu iubire unul de altul și a fi în slujba comunității în care trăiesc și lucrează”³¹². Pe de altă parte, această atitudine este întărită în contextul unui An Jubiliar dedicat milostivirii. Deși propune mereu perfecțiunea și invită la un răspuns mai deplin dat lui Dumnezeu, „Biserica trebuie să-i însoțească cu atenție și grijă pe fiii săi mai fragili, marcați de iubirea rănită sau pierdută, dăruind din nou încredere și speranță, ca lumina farului dintr-un port sau a unei făclii purtate în mijlocul oamenilor, pentru a-i lumina pe cei care au rătăcit drumul sau se află în mijlocul furtunii”³¹³. Să nu uităm că adesea munca Bisericii se aseamănă cu aceea a unui spital de campanie.

292. Căsătoria creștină, reflexie a unirii dintre Cristos și Biserica sa, se realizează pe deplin în unirea dintre un bărbat și o femeie, care se dăruiesc reciproc într-o iubire exclusivă și în fidelitate liberă, își aparțin până la moarte și se deschid transmiterii vieții, consacrați de sacramentul care le conferă harul pentru a se constitui ca Biserică familială și ferment de viață nouă pentru societate. Alte forme de unire contrazic radical acest ideal, în timp ce unele îl realizează măcar în mod parțial și analog. Părinții sinodali au afirmat că Biserica nu încetează să valorizeze elementele constructive în acele situații care nu corespund încă sau nu mai corespund învățăturii sale despre căsătorie³¹⁴.

Gradualitatea în pastorație

293. Părinții au analizat și situația deosebită a unei căsătorii numai civile sau, ținând cont de diferențe, chiar și a unei simple conviețuirii: „Atunci când unirea ajunge la o stabilitate însemnată printr-o legătură publică, este caracterizată de afect profund, de responsabilitate față de copii, de capacitate de a depăși încercările, poate să fie văzută ca o ocazie care trebuie însoțită în dezvoltarea spre sacramentul Căsătoriei”³¹⁵. Pe de altă parte, este îngrijorător că astăzi mulți tineri nu au încredere în căsătorie și conviețuiesc amânând în mod nedefinit angajamentul conjugal, în timp ce alții pun capăt angajamentului luat și imediat instaurează unul nou. Cei „care fac parte din Biserică au nevoie de o atenție pastorală milostivă și încurajatoare”³¹⁶. De fapt, păstorilor le revine nu numai promovarea căsătoriei creștine, ci și „discernământul pastoral al situațiilor multora care nu mai trăiesc această realitate”, pentru „a intra în dialog pastoral cu aceste persoane, cu scopul de a evidenția elementele vieții lor, care pot conduce la o deschidere

mai mare la evanghelia căsătoriei în plinătatea sa³¹⁷. În discernământul pastoral, merită „să se identifice elemente care pot favoriza evanghelizarea și creșterea umană și spirituală”³¹⁸.

294. „Alegerea căsătoriei civile sau, în diferite cazuri, a simplei conviețuirii foarte adesea nu este motivată de prejudecăți sau rezistențe față de unirea sacramentală, ci de situații culturale sau contingente”³¹⁹. În aceste situații, vor putea să fie valorizate acele semne de iubire care, într-un fel, reflectă iubirea lui Dumnezeu³²⁰. Știm că „este în continuă creștere numărul celor care după ce au trăit împreună timp îndelungat cer celebrarea Căsătoriei în biserică. Simpla conviețuire este adesea aleasă din cauza mentalității generale contrare instituțiilor și angajamentelor definitive, dar și din cauza așteptării unei siguranțe existențiale (muncă și salariu fix). În sfârșit, în alte țări unirea de fapt sunt foarte numeroase, nu numai din cauza respingerii valorilor familiei și căsătoriei, ci mai ales din cauza faptului că a se căsători este perceput ca un lux, ca urmare a condițiilor sociale, așa încât lipsurile materiale determină să se trăiască uniri de fapt”³²¹. Oricum, „toate aceste situații trebuie înfruntate în manieră constructivă, încercând să fie transformate în oportunități de drum spre plinătatea căsătoriei și a familiei în lumina evangheliei. Este vorba de a le primi și a le însoți cu răbdare și delicatețe”³²². Este ceea ce a făcut Isus cu samariteana (cf. *In* 4,1-26): a adresat un cuvânt dorinței sale de iubire adevărată, pentru a o elibera de tot ceea ce întuneca viața sa și a o conduce la bucuria deplină a evangheliei.

295. În această linie, sfântul Ioan Paul al II-lea propunea așa-numita „lege a gradualității”, având conștiința că ființa umană „cunoaște, iubește și realizează binele moral după etape de creștere”³²³. Nu este o „gradualitate a legii”, ci o gradualitate în exercitarea prudentă a actelor libere în subiecți care nu sunt în măsură să înțeleagă, să aprecieze sau să practice pe deplin exigențele obiective ale legii. Pentru că și legea este un dar al lui Dumnezeu care indică drumul, un dar pentru toți, fără excepție, care se poate trăi cu puterea harului, chiar dacă fiecare ființă umană „înaintează treptat cu integrarea progresivă a darurilor lui Dumnezeu și a exigențelor iubirii sale definitive și absolute în întreaga viață personală și socială a omului”³²⁴.

Discernământul situațiilor numite „iregulare”³²⁵

296. Sinodul s-a referit la diferite situații de fragilitate sau de imperfecțiune. În această privință, doresc să amintesc aici ceea ce am voit să aibă în vedere cu claritate întreaga Biserică, pentru ca să nu ni se întâmple să greșim drumul: „Două logici străbat toată istoria Bisericii: a marginaliza și a reintegra [...]. Drumul Bisericii, de la Conciliul din Ierusalim încoace, este mereu cel al lui Isus: al milostivirii și al integrării [...]. Drumul Bisericii este acela de a nu condamna veșnic pe nimeni; de a revărsa milostivirea lui Dumnezeu la toate persoanele care o cer cu inimă sinceră [...]. Deoarece caritatea adevărată este mereu nemeritată, necondiționată și gratuită!”³²⁶. De aceea, „trebuie evitate judecăți care nu țin cont de complexitatea diferitelor situații și este necesar să fim atenți la modul în care persoanele trăiesc și suferă din cauza condiției lor”³²⁷.

297. Este vorba de a-i integra pe toți, trebuie ajutat fiecare să-și găsească propriul mod de a participa la comunitatea eclezială, ca să se simtă obiect al unei milostiviri „nemeritate, necondiționate și gratuite”. Nimeni nu poate să fie condamnat pentru totdeauna, pentru că nu aceasta este logica evangheliei! Nu mă refer numai la divorțații care trăiesc o nouă unire, ci la toți, în orice situație s-ar afla. Desigur, dacă cineva arată ostentativ un păcat obiectiv, ca și cum ar face parte din idealul creștin, sau vrea să impună ceva diferit de ceea ce învață Biserica, nu poate pretinde să predea cateheză sau să predice și, în acest sens, există ceva ce-l separă de comunitate (cf. *Mt* 18,17). Are nevoie să asculte din nou vestirea evangheliei și invitația la convertire. Dar chiar și pentru această persoană poate să existe vreo modalitate de a participa la viața comunității: în angajări sociale, în reuniuni de rugăciune, sau în funcție de ceea ce inițiativa sa personală, împreună cu discernământul păstorului, poate să sugereze. Cu privire la modul de a trata diferitele situații numite „iregulare”, părinții sinodali au ajuns la un consens general, pe care-l susțin: „În vederea unei abordări pastorale față de persoanele care au încheiat o căsătorie civilă, care sunt divorțate și recăsătorite, sau care, pur și simplu, conviețuiesc, revine Bisericii să le reveleze pedagogia divină a harului în viețile lor și să le ajute să ajungă la plinătatea planului lui Dumnezeu în ele”³²⁸, mereu posibil cu forța Duhului Sfânt.

298. Divorțații care trăiesc o nouă unire, de exemplu, se pot afla în situații foarte diferite, care nu trebuie să fie catalogate sau închise în afirmații prea rigide, fără a lăsa spațiu unui adecvat discernământ personal și pastoral. Un lucru este o a doua unire consolidată în timp, cu noi copii, cu fidelitate dovedită, dăruire generoasă, angajare creștină, conștiință a iregularității propriei situații și mare dificultate de a se întoarce, fără a simți în conștiință că s-ar cădea în noi păcate. Biserica recunoaște situații în care „bărbatul și femeia, din motive serioase – cum ar fi, de exemplu, educația copiilor – nu pot satisface obligația despărțirii”³²⁹. Există și cazul celor care au făcut mari eforturi pentru a salva prima căsătorie și au îndurat o abandonare nedreaptă, sau acela al „celor care au contractat a doua căsătorie în vederea educării copiilor și uneori subiectiv sunt convinși în conștiință că prima căsătorie, care acum este distrusă în mod ireparabil, n-ar fi fost niciodată validă”³³⁰. În schimb, altceva este o nouă unire care vine dintr-un recent divorț, cu toate consecințele de suferință și de încurcătură care lovesc copiii și familii întregi, sau situația celui care în mod repetat nu a respectat angajamentele sale familiale. Trebuie să fie clar că acesta nu este idealul pe care evanghelia îl propune pentru căsătorie și familie. Părinții sinodali au afirmat că discernământul păstorilor trebuie să se facă mereu „distingând în mod adecvat”³³¹, cu o privire care discerne bine situațiile³³². Știm că nu există „simple rețete”³³³.

299. Primesc considerațiile multor părinți sinodali, care au voit să afirme că „botezații care sunt divorțați și recăsătoriți civil trebuie să fie mai integrați în comunitățile creștine în diferitele moduri posibile, evitând orice ocazie de scandal. Logica integrării este cheia însoțirii lor pastorale, ca să știe nu numai că aparțin trupului lui Cristos care este Biserica, ci să poată avea o experiență bucurătoare și rodnică din aceasta. Sunt botezați, sunt frați și surori, Duhul Sfânt revarsă în ei daruri și carisme pentru binele tuturor. Participarea lor poate să se exprime în diferite slujiri ecleziale: de aceea, trebuie să se discearnă care dintre diferitele forme de excludere practicate actualmente în domeniul liturgic, pastoral,

educativ și instituțional pot fi depășite. Ei nu numai că nu trebuie să se simtă excomunicați, ci pot să trăiască și să se maturizeze ca membre vii ale Bisericii, simțind-o ca o mamă care îi primește mereu, se îngrijește de ei cu afect și îi încurajează pe drumul vieții și al evangheliei. Această integrare este necesară și pentru îngrijirea și educația creștină a copiilor lor, care trebuie să fie considerați cei mai importanți”³³⁴.

300. Dacă se ține cont de nenumărata varietate de situații concrete, ca acelea pe care le-am menționat mai sus, este comprehensibil că nu ar trebui să se aștepte de la sinod sau de la această exortatie o nouă normativă generală de tip canonic, aplicabilă la toate cazurile. Este posibilă numai o nouă încurajare la un discernământ personal și pastoral responsabil al cazurilor particulare, care ar trebui să recunoască faptul că, deoarece „gradul de responsabilitate nu este egal în toate cazurile”³³⁵, consecințele sau efectele unei norme nu trebuie să fie în mod necesar mereu aceleași³³⁶. Preoții au misiunea de „a însoți persoanele interesate pe calea discernământului, conform învățaturii Bisericii și orientărilor episcopului. În acest proces va fi util să se facă o cercetare a cugetului, prin momente de reflecție și de căință. Divorțatii recăsătoriți ar trebui să se întrebe cum s-au comportat față de copiii lor când unirea conjugală a intrat în criză; dacă au existat tentative de reconciliere; cum este situația partenerului abandonat; ce consecințe are noua relație asupra restului familiei și a comunității credincioșilor; ce exemplu oferă ea tinerilor care trebuie să se pregătească de căsătorie. O reflecție sinceră poate să întărească încrederea în milostivirea lui Dumnezeu, care nu este negată nimănui”³³⁷. Este vorba despre un itinerar de însoțire și de discernământ, care „orientează acești credincioși la conștientizarea situației lor în fața lui Dumnezeu. Colocviul cu preotul, în forul intern, ajută la formarea unei judecăți corecte despre ceea ce împiedică posibilitatea unei participări mai depline la viața Bisericii și despre pașii care pot s-o favorizeze și s-o facă să crească. Dat fiind faptul că în legea însăși nu există gradualitate (cf. FC, 34), acest discernământ nu va putea niciodată să facă abstracție de exigențele de adevăr și de caritate ale evangheliei propuse de Biserică. Pentru ca acest lucru să se întâmple trebuie garantate condițiile necesare de umilință, circumspecție, iubire față de Biserică și față de învățătura sa, în căutarea sinceră a voinței lui Dumnezeu și în dorința de a ajunge la un răspuns mai bun la ea”³³⁸. Aceste atitudini sunt fundamentale pentru a evita riscul grav de mesaje greșite, precum ideea că vreun preot poate acorda rapid „excepții”, sau că există persoane care pot obține privilegiile sacramentale în schimbul favorurilor. Când se găsește o persoană responsabilă și discretă, care nu pretinde să pună propriile dorințe mai presus de binele comun al Bisericii, cu un păstor care știe să recunoască seriozitatea chestiunii pe care o tratează, se evită riscul ca un anumit discernământ să facă să se creadă că Biserica susține o dublă morală.

Circumstanțele atenuante în discernământul pastoral

301. Pentru a înțelege în mod adecvat de ce este posibil și necesar un discernământ special în unele situații numite „iregulare”, există o chestiune de care trebuie să se țină cont mereu, în așa fel încât niciodată să nu se creadă că se pretinde a se reduce exigențele evangheliei. Biserica are o reflecție solidă cu privire la condiționările și circumstanțele atenuante. Pentru aceasta nu mai este posibil a spune că toți cei care se află în vreo situație așa-numită „iregulară” trăiesc în stare de păcat de moarte, lipsiți de

harul sfințitor. Limitele nu depind, pur și simplu, de o eventuală necunoaștere a normei. Un subiect, deși cunoaște bine norma, poate avea o mare dificultate în a înțelege „valorile cuprinse în norma morală”³³⁹ sau se poate afla în condiții concrete care nu-i permit să acționeze altfel și să ia alte decizii fără un nou păcat. Așa cum s-au exprimat bine părinții sinodali, „pot să existe factori care limitează capacitatea de decizie”³⁴⁰. Deja sfântul Toma de Aquino recunoștea că unul poate avea harul și caritatea, dar fără să poată exercita bine vreuna dintre virtuți³⁴¹, în așa fel încât, chiar având toate virtuțile morale înnăscute, nu manifestă cu claritate existența vreuneia dintre ele, pentru că acțiunea externă a acestei virtuți întâmpină dificultăți: „Se spune că unii sfinți nu au anumite virtuți, date fiind dificultățile pe care le simt în actele lor [...], deși ei au haina tuturor virtuților”³⁴².

302. Cu privire la aceste condiționări, *Catehismul Bisericii Catolice* se exprimă în manieră decisivă: „Imputabilitatea unei fapte și răspunderea pentru ea pot fi micșorate sau suprimate de neștiință, neatenție, violență, teamă, obiceiuri, afecțiuni fără măsură și de alți factori psihici sau sociali”³⁴³. Într-un alt paragraf face referință din nou la circumstanțe care atenuează responsabilitatea morală și menționează, cu mare amplitudine, imaturitatea afectivă, forța obișnuințelor însușite, starea de angoasă sau alți factori psihici sau sociali³⁴⁴. Pentru acest motiv, o judecată negativă despre o situație obiectivă nu implică o judecată despre imputabilitate sau despre vinovăția persoanei implicate³⁴⁵. În contextul acestor convingeri, consider foarte potrivit ceea ce au voit să susțină mulți părinți sinodali: „În circumstanțe determinate, persoanele întâmpină mari dificultăți să acționeze în mod diferit [...]. Discernământul pastoral, deși ține cont de conștiința persoanelor formată corect, poate să ia asupra sa aceste situații. Și consecințele faptelor făcute nu sunt în mod necesar aceleași în toate cazurile”³⁴⁶.

303. Pornind de la recunoașterea importanței condiționărilor concrete, putem adăuga că trebuie să fie mai bine implicată conștiința persoanelor în practica Bisericii în unele situații care nu realizează obiectiv concepția noastră despre căsătorie. Desigur, trebuie încurajată maturizarea unei conștiințe luminate, formate și însoțite de discernământul responsabil și serios al păstorului și propusă o încredere tot mai mare în har. Însă această conștiință poate recunoaște nu numai că o situație nu răspunde obiectiv la propunerea generală a evangheliei; poate recunoaște cu sinceritate și onestitate și ceea ce pentru moment este răspunsul generos care se poate oferi lui Dumnezeu și descoperi cu o anumită siguranță morală că aceea este dăruirea pe care Dumnezeu însuși o cere în mijlocul complexității concrete a limitelor, deși încă nu este pe deplin idealul obiectiv. În orice caz, amintim că acest discernământ este dinamic și trebuie să rămână mereu deschis la noi etape de creștere și la noi decizii care să permită realizarea idealului în mod mai deplin.

Normele și discernământul

304. Este meschin să ne limităm numai la a lua în considerare dacă acțiunea unei persoane răspunde sau nu unei legi sau unei norme generale, pentru că acest lucru nu este suficient pentru a discerne și a asigura o fidelitate deplină față de Dumnezeu în existența concretă a unei ființe umane. Rog cu căldură să ne amintim mereu ceea ce învață sfântul Toma de Aquino și să învățăm să asimilăm aceasta în discernământul pastoral: „Deși în lucrurile generale există o anumită necesitate, cu cât se coboară mai

mult la lucrurile particulare, cu atât se găsește mai multă nedeterminare [...]. În domeniul practic nu sunt egale pentru toți adevărul sau norma practică referitoare la particular, ci numai referitoare la ceea ce este general; și la cei care acceptă în cazurile particulare una și aceeași normă practică, aceasta nu este la fel cunoscută de toți [...]. Și cu atât mai mult crește nedeterminarea, cu cât se coboară mai mult în particular”³⁴⁷. Este adevărat că normele generale prezintă un bine care nu trebuie niciodată lipsit de respect, nici neglijat, dar în formularea lor nu pot cuprinde absolut toate situațiile particulare. În același timp, trebuie spus că, tocmai din acest motiv, ceea ce face parte dintr-un discernământ practic în fața unei situații particulare nu poate să fie ridicat la nivelul unei norme. Acest lucru nu numai că ar da loc unei cazuistici insuportabile, ci ar pune în pericol valorile care trebuie păstrate cu atenție specială³⁴⁸.

305. De aceea, un păstor nu se poate simți satisfăcut numai aplicând legi morale celor care trăiesc în situații „iregulare”, ca și cum ar fi pietre care se aruncă împotriva vieții persoanelor. Este cazul inimilor închise, care adesea se ascund chiar și în spatele învățăturilor Bisericii, „pentru a se așeza pe catedra lui Moise și a judeca, uneori cu superioritate și superficialitate, cazurile dificile și familiile rănite”³⁴⁹. Tot în aceeași linie s-a pronunțat Comisia Teologică Internațională: „Așadar, legea naturală nu poate să fie prezentată ca un ansamblu deja constituit de reguli care se impun *a priori* subiectului moral, ci este un izvor de inspirație obiectivă pentru procesul său, eminent personal, de luare de decizie”³⁵⁰. Din cauza condiționărilor sau a factorilor atenuanți, este posibil ca, într-o situație obiectivă de păcat – care să nu fie subiectiv vinovată sau care să nu fie vinovată în mod deplin – să se poată trăi în harul lui Dumnezeu, să se poată iubi și să se poată și crește în viața de har și de caritate, primind în acest scop ajutorul Bisericii³⁵¹. Discernământul trebuie să ajute la găsirea căilor posibile de răspuns dat lui Dumnezeu și de creștere prin limite. Crezând că totul este alb sau negru, uneori închidem calea harului și a creșterii și descurajăm parcursuri de sfințire care dau glorie lui Dumnezeu. Amintim că „un mic pas, în mijlocul marilor limite umane, poate să fie mai plăcut lui Dumnezeu decât viața corectă în exterior a celui care își petrece zilele fără a ține piept unor dificultăți importante”³⁵². Pastorația concretă a slujitorilor și a comunităților nu poate să nu-și însușească această realitate.

306. În orice împrejurare, în fața celor cărora le este greu să trăiască pe deplin legea divină, trebuie să răsune invitația de a parcurge *via caritatis*. Caritatea fraternă este prima lege a creștinilor (cf. *In* 15,12; *Gal* 5,14). Să nu uităm promisiunea Scripturilor: „Mai presus de toate, să aveți o dragoste statornică între voi, pentru că dragostea acoperă o mulțime de păcate” (*1Pt* 4,8); „Îndepărtează păcatele tale, prin dreptate, și nelegiuirile tale, prin îndurare față de cei săraci” (*Dan* 4,24); „Apa stinge focul care arde și fapta bună ispășește păcatele” (*Sir* 3,30). Este și ceea ce învață sfântul Augustin: „Așadar, dacă am fi în pericol din cauza unui incendiu, am alerga mai întâi să căutăm apă, cu care să putem stinge incendiul [...], la fel, dacă vreo flacără de păcat a izbucnit din fânul patimilor noastre și de aceea suntem zdruncinați, să ne bucurăm de oportunitatea care ne este dată de a face o faptă de adevărată milostivire, ca și cum ne-ar fi oferită fântâna din care să luăm apa pentru a stinge incendiul care s-a aprins”³⁵³.

Logica milostivirii pastorale

307. Pentru a evita orice interpretare deviată, amintesc că în niciun mod Biserica nu trebuie să renunțe să propună idealul deplin al căsătoriei, proiectul lui Dumnezeu în toată măreția sa: „Tinerii botezați trebuie încurajați să nu ezite în fața bogăției pe care o aduce proiectelor lor de iubire sacramentul Căsătoriei, întăriți de sprijinul pe care-l primesc de la harul lui Cristos și de la posibilitatea de a participa pe deplin la viața Bisericii”³⁵⁴.

Lânchezeala, orice formă de relativism sau un respect excesiv în momentul propunerii sale ar fi o lipsă de fidelitate față de evanghelie și chiar o lipsă de iubire a Bisericii față de tinerii înșiși. A înțelege situațiile excepționale nu implică niciodată a ascunde lumina idealului cel mai deplin nici a propune mai puțin de cât oferă Isus ființei umane. Astăzi, mai important decât o pastorație a eșecurilor este efortul pastoral pentru a consolida căsătoriile și astfel a preveni rupturile.

308. Totuși, din conștiința importanței circumstanțelor atenuante pe care o avem – psihologice, istorice și chiar biologice – rezultă că, „fără a diminua valoarea idealului evanghelic, trebuie însoțite cu milostivire și iertare posibilele etape de creștere a persoanelor care se construiesc zi de zi”, lăsând spațiu „milostivirii Domnului care ne stimulează să facem binele posibil”³⁵⁵. Îi înțeleg pe cei care preferă o pastorație mai rigidă, care să nu dea loc vreunei confuzii. Dar cred cu sinceritate că Isus vrea o Biserică atentă la binele pe care Duhul îl răspândește în mijlocul fragilității: o mamă care, chiar în momentul în care exprimă clar învățătura sa obiectivă, „nu renunță la binele posibil, deși riscă să se murdărească de noroiul de pe drum”³⁵⁶. Păstorii care le propun credincioșilor idealul deplin al evangheliei și doctrina Bisericii trebuie să-i ajute să-și asume și logica unei compasiuni față de persoanele fragile și să evite persecuții sau judecăți prea dure și nerăbdătoare. Evanghelia însăși ne cere să nu judecăm și să nu condamnăm (cf. *Mt 7,1*; *Lc 6,37*). Isus „așteaptă să renunțăm să căutăm acele adăposturi personale sau comunitare care ne permit să ne menținem la distanță de inima dramei umane, ca să acceptăm cu adevărat să intrăm în contact cu existența concretă a celorlalți și să cunoaștem forța duioșiei. Când facem aceasta, viața devine mereu mai minunată”³⁵⁷.

309. Este providențial că aceste reflecții se dezvoltă în contextul unui An Jubiliar dedicat milostivirii, pentru că și în fața celor mai diferite situații care interesează familia, „Biserica are misiunea de a vesti milostivirea lui Dumnezeu, inimă pulsantă a evangheliei, care prin intermediul său trebuie să ajungă la inima și mintea fiecărei persoane. Mireasa lui Cristos își însușește comportamentul Fiului lui Dumnezeu care merge în întâmpinarea tuturor, fără a exclude pe nimeni”³⁵⁸. Știe bine că Isus însuși se prezintă ca păstor pentru o sută de oi, nu pentru nouăzeci și nouă. Le vrea pe toate. Pornind de la această conștiință, va deveni posibil ca „la toți, credincioși și îndepărtați, să poată ajunge balsamul milostivirii ca semn al împărăției lui Dumnezeu prezente deja în mijlocul nostru”³⁵⁹.

310. Nu putem uita că „milostivirea nu este numai acțiunea Tatălui, ci devine criteriul pentru a înțelege cine sunt adevărații săi fii. Așadar, suntem chemați să trăim din milostivire, pentru că față de noi cei dintâi s-a folosit milostivire”³⁶⁰. Nu este o propunere romantică sau un răspuns slab în fața iubirii lui Dumnezeu, care vrea mereu să promoveze persoanele, deoarece „arhitrava care susține viața Bisericii este milostivirea. Totul din acțiunea sa pastorală ar trebui să fie învăluit de duioșia cu care se îndreaptă spre credincioși; nimic din vestirea și din mărturia sa față de lume nu poate să fie lipsit de

milostivire”³⁶¹. Este adevărat că uneori „ne comportăm ca niște controlori ai harului, și nu ca niște facilitatori. Însă Biserica nu este un birou de vamă, este casa paternă unde este loc pentru fiecare, cu viața sa dificilă”³⁶².

311. Învățătura teologiei morale n-ar trebui să neglijeze să-și însușească aceste considerații, pentru că deși este adevărat că trebuie îngrijită integralitatea învățaturii morale a Bisericii, trebuie să se acorde mereu atenție specială evidențierii și încurajării valorilor cele mai înalte și centrale ale evangheliei³⁶³, îndeosebi primatului carității ca răspuns la inițiativa gratuită a iubirii lui Dumnezeu. Uneori ne costă mult să dăm spațiu în pastorație iubirii necondiționate a lui Dumnezeu³⁶⁴. Punem atâtea condiții milostivirii încât o golim de sens concret și de semnificație reală, iar acesta este cel mai rău mod de a dilua evanghelia. Este adevărat, de exemplu, că milostivirea nu exclude dreptatea și adevărul, dar înainte de toate trebuie să spunem că milostivirea este plinătatea dreptății și manifestarea cea mai luminoasă a adevărului lui Dumnezeu. De aceea, trebuie mereu să considerăm „neadecvată orice concepție teologică ce în ultimă analiză pune la îndoială însăși atotputernicia lui Dumnezeu și îndeosebi milostivirea sa”³⁶⁵.

312. Acest lucru ne oferă un cadru și un climat care ne împiedică să dezvoltăm o morală rece de birou în tratarea temelor mai delicat și ne situează mai degrabă în contextul unui discernământ pastoral încărcat de iubire milostivă, care se dispune mereu să înțeleagă, să ierte, să însoțească, să spere, și, mai ales, să integreze. Aceasta este logica ce trebuie să prevaleze în Biserică, pentru „a trăi experiența de a deschide inima celor care trăiesc în cele mai diferite periferii existențiale”³⁶⁶. Invit credincioșii care trăiesc situații complexe să se apropie cu încredere de un colocviu cu păstorii lor sau cu laicii care sunt dedicați Domnului. Nu întotdeauna vor găsi în ei o confirmare a propriilor idei și a propriilor dorințe, dar, cu siguranță, vor primi o lumină care le va permite să înțeleagă mai bine ceea ce se întâmplă și vor putea descoperi un drum de maturizare personală. Îi invit și pe păstori să asculte cu afect și seninătate, cu dorința sinceră de a intra în inima dramei persoanelor și de a înțelege punctul lor de vedere, pentru a le ajuta să trăiască mai bine și să recunoască locul lor în Biserică.

Capitolul al nouălea

Spiritualitatea conjugală și familială

313. Caritatea are diferite nuanțe, în funcție de starea de viață la care este chemat fiecare. Deja în urmă cu câteva decenii, Conciliul Vatican II, cu privire la apostolatul laicilor, scotea în evidență spiritualitatea care provine din viața familială. Afirma că spiritualitatea laicilor „trebuie să îmbrace forme particulare” și „în funcție de starea de căsătorie și familie”³⁶⁷ și că preocupările familiale nu trebuie să fie ceva străin de stilul lor de viață spirituală³⁶⁸. De aceea, merită să ne oprim pe scurt ca să descriem câteva caracteristici fundamentale ale acestei spiritualități specifice care se dezvoltă în dinamismul relațiilor vieții familiale.

Spiritualitatea comuniunii supranaturale

314. Am vorbit mereu despre locuirea lui Dumnezeu în inima persoanei care trăiește în harul său. Astăzi, putem spune că Treimea este prezentă în templul comuniunii matrimoniale. Așa cum locuiește în laudele poporului său (cf. *Ps 22,4*), trăiește intim în iubirea conjugală care-i dă slavă.

315. Prezența Domnului locuiește în familia reală și concretă, cu toate suferințele, luptele, bucuriile și propunerile sale zilnice. Când se trăiește în familie, acolo este greu de a se preface și de a minți, nu putem să arătăm o mască. Dacă iubirea însuflețește această autenticitate, Domnul domnește acolo cu bucuria sa și cu pacea sa. Spiritualitatea iubirii familiale este formată din mii de gesturi reale și concrete. În această varietate de daruri și de întâlniri care fac să se maturizeze comuniunea, Dumnezeu își are propria locuință. Această dedicare unește „valorile umane și divine”³⁶⁹, pentru că este plină de iubirea lui Dumnezeu. În definitiv, spiritualitatea matrimonială este o spiritualitate a legăturii locuite de iubirea divină.

316. O comuniune familială trăită bine este un adevărat drum de sfințire în viața obișnuită și de creștere mistică, un mijloc pentru unirea intimă cu Dumnezeu. De fapt, necesitățile fraterne și comunitare ale vieții familiale sunt o ocazie pentru a deschide tot mai mult inima și acest lucru face posibilă o întâlnire tot mai deplină cu Domnul. Cuvântul lui Dumnezeu spune că „cine-l urăște pe fratele său umblă în întuneric” (*1In 2,11*), „rămâne în moarte” (*1In 3,14*) și „nu l-a cunoscut pe Dumnezeu” (*1In 4,8*). Predecesorul meu Benedict al XVI-lea a spus că „a închide ochii în fața aproapelui ne face orbi și în fața lui Dumnezeu”³⁷⁰ și că iubirea este în fond unica lumină care „luminează mereu din nou o lume întunecată”³⁷¹. Numai dacă ne iubim unii pe alții, Dumnezeu rămâne în noi și dragostea lui în noi este desăvârșită” (*1In 4,12*). Dat fiind că „persoana umană are o dimensiune socială înăscută și structurală”³⁷² și „prima și originara exprimare a dimensiunii sociale a persoanei o reprezintă cuplul și familia”³⁷³, spiritualitatea se întrupează în comuniunea familială. De aceea, cei care au dorințe spirituale profunde nu trebuie să simtă că familia îi îndepărtează de creșterea în viața Duhului, ci că este un parcurs pe care Domnul îl folosește pentru a-i duce la înălțimile unirii mistice.

Uniți în rugăciune în lumina Paștelui

317. Dacă familia reușește să se concentreze în Cristos, el unifică și luminează toată viața familială. Durerile și problemele se experimentează în comuniune cu crucea Domnului și îmbrățișarea cu el permite să se suporte momentele cele mai rele. În zilele amare ale familiei există o unire cu Isus abandonat, care poate să evite o ruptură. Familiile ajung puțin câte puțin, „cu harul Duhului Sfânt, la sfințenia lor prin viața matrimonială, chiar și participând la misterul crucii lui Cristos, care transformă dificultățile și suferințele în ofrandă de iubire”³⁷⁴. Pe de altă parte, momentele de bucurie, odihna sau sărbătoarea, și chiar sexualitatea se experimentează ca o participare la viața deplină a Învierii sale. Soții dau formă cu diferite gesturi zilnice acestui „spațiu teologal în care se poate experimenta prezența mistică a Domnului înviat”³⁷⁵.

318. Rugăciunea în familie este un mijloc privilegiat pentru a exprima și a întări această credință pascală³⁷⁶. Se pot găsi câteva minute în fiecare zi pentru a fi uniți în fața Domnului viu, pentru a-i spune lucrurile care preocupă, pentru a se ruga pentru nevoile

familiale, pentru a se ruga pentru cineva care trece printr-un moment dificil, pentru a-i cere ajutor pentru a iubi, pentru a-i aduce mulțumire pentru viață și pentru lucrurile bune, pentru a-i cere Fecioarei să ne protejeze cu mantia sa de mamă. Prin cuvinte simple, acest moment de rugăciune poate face foarte mult bine familiei. Diferitele exprimări ale evlaviei populare sunt o comoară de spiritualitate pentru multe familii. Drumul comunitar de rugăciune ajunge la apogeul său în participarea comună la Euharistie, mai ales în contextul odihnei duminicale. Isus bate la ușa familiei pentru a împărtăși cu ea cina euharistică (cf. *Ap* 3,20). Acolo, soții pot mereu să pecetluiască alianța pascală care i-a unit și care reflectă alianța pe care Dumnezeu a pecetluit-o cu omenirea pe cruce³⁷⁷. Euharistia este sacramentul noii alianțe în care se actualizează acțiunea răscumpărătoare a lui Cristos (cf. *Lc* 22,20). Astfel ne dăm seama de legăturile profunde care există între viața conjugală și Euharistie³⁷⁸. Hrana Euharistiei este forță și stimulent pentru a trăi în fiecare zi alianța matrimonială ca „Biserică familială”³⁷⁹.

Spiritualitatea iubirii exclusive și libere

319. În căsătorie se trăiește și sentimentul de a aparține complet unei singure persoane. Soții își asumă provocarea și dorința fierbinte de a îmbătrâni și de a se consuma împreună și astfel reflectă fidelitatea lui Dumnezeu. Această decizie fermă, care marchează un stil de viață, este o „exigență interioară a pactului de iubire conjugală”³⁸⁰, pentru că „acela care nu se decide să iubească pentru totdeauna este greu să poată iubi cu sinceritate o singură zi”³⁸¹. Dar acest lucru n-ar avea semnificație spirituală dacă ar fi vorba numai despre o lege trăită cu resemnare. Este o apartenență a inimii, acolo unde numai Dumnezeu vede (cf. *Mt* 5,28). În fiecare dimineață la trezire se reînnoiește în fața lui Dumnezeu această decizie de fidelitate, orice s-ar întâmpla în timpul zilei. Și fiecare, când merge la culcare, așteaptă să se trezească pentru a continua această aventură, încrezându-se în ajutorul Domnului. Astfel, fiecare soț este pentru celălalt semn și instrument al apropierei Domnului, care nu ne lasă singuri: „Eu sunt cu voi în toate zilele, până la sfârșitul lumii” (*Mt* 28,20).

320. Există un punct în care iubirea cuplului ajunge la eliberarea maximă și devine un spațiu de autonomie sănătoasă: când fiecare descoperă că celălalt nu este al său, ci are un proprietar mult mai important, unicul său Domn. Nimeni nu poate pretinde să posede intimitatea cea mai personală și secretă a persoanei iubite și numai el poate ocupa centrul vieții sale. În același timp, principiul realismului spiritual face în așa fel încât soțul să nu pretindă ca celălalt să satisfacă exigențele sale complet. Este necesar ca drumul spiritual al fiecăruia – așa cum indica bine Dietrich Bonhoeffer – să-l ajute să se „deziluzioneze” de celălalt³⁸², să înceteze să aștepte de la acea persoană ceea ce este propriu numai iubirii lui Dumnezeu. Aceasta cere o despuiere interioară. Spațiul exclusiv pe care fiecare dintre soți îl rezervă raportului său personal cu Dumnezeu nu numai că permite să se vindece rănilor conviețuirii, ci să se găsească în iubirea lui Dumnezeu și sensul propriei existențe. Avem nevoie să invocăm în fiecare zi acțiunea Duhului, pentru ca această libertate interioară să fie posibilă.

Spiritualitatea îngrijirii, a mângâierii și a stimulentului

321. „Soții creștini sunt colaboratori ai harului și martori ai credinței unul față de altul și față de copiii lor și de ceilalți membri ai familiei”³⁸³. Dumnezeu îi invită să dea naștere și să se îngrijească. Iată pentru ce familia „a fost mereu cel mai apropiat «spital»”³⁸⁴. Să ne îngrijim, să ne susținem și să ne stimulăm reciproc și să trăim toate acestea ca parte a spiritualității noastre familiale. Viața de cuplu este o participare la opera rodnică a lui Dumnezeu și fiecare este pentru celălalt o permanentă provocare a Duhului. Iubirea lui Dumnezeu se exprimă „prin cuvintele vii și concrete cu care bărbatul și femeia își exprimă iubirea lor conjugală”³⁸⁵. Astfel, cei doi sunt între ei reflexii ale iubirii divine care întărește cu cuvântul, privirea, ajutorul, mângâierea, îmbrățișarea. De aceea, „a voi să formezi o familie înseamnă a avea curajul de a face parte din visul lui Dumnezeu, curajul de a visa cu el, curajul de a construi cu el, curajul de a juca această istorie cu el, de a construi o lume în care nimeni să nu se simtă singur”³⁸⁶.

322. Toată viața familiei este o „pășune” milostivă. Fiecare, cu grijă, pictează și scrie în viața celuilalt: „Voi sunteți scrisoarea noastră, scrisă în inimile noastre [...], scrisă nu cu cerneală, ci cu Duhul Dumnezeului celui viu” (2Cor 3,2-3). Fiecare este un „pescar de oameni” (Lc 5,10), care în numele lui Isus aruncă năvoadele (cf. Lc 5,5) spre ceilalți, sau un agricultor, care lucrează în acel teren proaspăt care sunt cei dragi ai săi, stimulând ceea ce este mai bun în ei. Rodnicia matrimonială comportă promovarea, pentru că „a iubi o persoană înseamnă a aștepta de la ea ceva nedefinibil, imprevizibil; înseamnă în același timp a-i oferi în vreun fel mijlocul pentru a răspunde la această așteptare”³⁸⁷. Acesta este un cult adus lui Dumnezeu, pentru că el e cel care a semănat multe lucruri bune în alții, în speranța să le facem să crească.

323. Este o experiență spirituală profundă a contempla fiecare persoană dragă cu ochii lui Dumnezeu și a-l recunoaște pe Cristos în ea. Aceasta cere o disponibilitate gratuită, care să permită să se aprecieze demnitatea sa. Putem fi prezenți pe deplin în fața celuilalt, dacă ne dăruim fără un „de ce”, uitând tot ceea ce este în jur. Astfel persoana iubită merită toată atenția. Isus era un model, pentru că atunci când cineva se apropia să vorbească cu el, își îndrepta privirea, se uita cu iubire (cf. Mc 10,21). Nimeni nu se simțea neglijat în prezența sa, deoarece cuvintele și gesturile sale erau expresie a acestei întrebări: „Ce vrei să faci pentru tine?” (Mc 10,51). Aceasta se trăiește în viața zilnică a familiei. În ea amintim că persoana care trăiește cu noi merită totul, pentru că are o demnitate infinită, fiind obiect al iubirii imense a Tatălui. Astfel înflorește duioșia, în măsură de „a trezi în celălalt bucuria de a se simți iubit. Ea se exprimă îndeosebi în îndreptarea cu atenție fină spre limitele celuilalt, în special atunci când reies în manieră evidentă”³⁸⁸.

324. Sub impulsul Duhului, nucleul familial nu numai că primește viața dându-i naștere în sânul său, ci se deschide, iese din ea pentru a revărsa propriul bine asupra celorlalți, pentru a se îngriji de ei și a căuta fericirea lor. Această deschidere se exprimă îndeosebi în ospitalitate³⁸⁹, încurajată de cuvântul lui Dumnezeu în mod sugestiv: „Nu uitați ospitalitatea, căci datorită ei unii i-au primit, fără a-și da seama, pe îngeri” (Evr 13,2). Când familia primește și merge în întâmpinarea altora, în special a celor săraci și a celor abandonați, este „simbol, mărturie, participare a maternității Bisericii”³⁹⁰. Iubirea socială, reflexie a Treimii, este în realitate ceea ce unifică sensul spiritual al familiei și misiunea sa

în exteriorul ei, pentru că face prezentă *kerygma*, cu toate exigențele sale comunitare. Familia trăiește spiritualitatea sa specială, fiind, în același timp, o Biserică familială și o celulă vitală pentru a transforma lumea³⁹¹.

* * *

325. Cuvintele Învățătorului (cf. *Mt* 22,30) și cele ale sfântului Paul (cf. *1Cor* 7,29-31) despre căsătorie sunt inserate – nu întâmplător – în dimensiunea ultimă și definitivă a existenței noastre, pe care avem nevoie s-o recuperăm. În acest mod, soții vor putea recunoaște sensul drumului pe care-l parcurg. De fapt, așa cum am amintit de mai multe ori în această exortatie, nicio familie nu este o realitate perfectă și confecționată odată pentru totdeauna, ci cere o dezvoltare treptată a propriei capacități de a iubi. Există o chemare constantă care provine din comuniunea deplină a Treimii, din unirea minunată dintre Cristos și Biserica sa, din acea frumoasă comunitate care este familia de la Nazaret și din fraternitatea fără pată care există între sfinții din cer. Și totuși a contempla plinătatea la care încă nu am ajuns ne permite să relativizăm și drumul istoric pe care-l parcurgem ca familii, pentru a înceta să pretindem de la relațiile interpersonale o perfecțiune, o puritate de intenții și o coerență pe care le vom putea găsi numai în împărăția definitivă. În afară de aceasta, ne împiedică să-i judecăm cu duritate pe cei care trăiesc în condiții de mare fragilitate. Toți suntem chemați să ținem vie tinderea spre ceva care merge dincolo de noi înșine și de limitele noastre și fiecare familie trebuie să trăiască în acest stimulent constant. Să mergem, familii, să continuăm să mergem! Ceea ce ne este promis este mereu mai mult. Să nu pierdem speranța din cauza limitelor noastre, dar nici să nu renunțăm să căutăm plinătatea de iubire și de comuniune care ne-a fost promisă.

Rugăciune către sfânta familie

Isuse, Marie și Iosife,
în voi contemplăm
splendoarea adevăratei iubiri,
ne încredințăm vouă cu încredere.
Sfântă familie de la Nazaret,
fă ca și familiile noastre să fie
locuri de comuniune și cenacole de rugăciune,
autentice școli ale evangheliei
și mici Biserici familiale.
Sfântă familie de la Nazaret,
fă să nu mai fie în familii
episoade de violență, de închidere și de dezbinare;
cine a fost rănit ori scandalizat
să fie imediat mângâiat și vindecat.
Sfântă familie de la Nazaret,
fă ca toți să devenim conștienți
de caracterul sacru și inviolabil al familiei,
de frumusețea ei în planul lui Dumnezeu.

Isuse, Marie și Iosife,
ascultați și primiți rugăciunea noastră.
Amin.

Roma, „Sfântul Petru”, în Jubileul Extraordinar al Milostivirii,

la 19 martie, solemnitatea Sfântului Iosif, din anul 2016, al patrulea al pontificatului meu.

Francisc

Note

¹ A III-a Adunare Generală Extraordinară a Sinodului Episcopilor, *Relatio Synodi*, 18 octombrie 2014, 2.

² A XIV-a Adunare Generală Ordinară a Sinodului Episcopilor, *Relatio finalis*, 24 octombrie 2015, 3.

³ *Discurs la încheierea celei de-a XIV-a Adunări Generale Ordinare a Sinodului Episcopilor* (24 octombrie 2015): *L'Osservatore Romano*, 26-27 octombrie 2015, p. 15; cf. Comisia Pontificală Biblică, *Credință și cultură în lumina Bibliei. Actele Sesiunii plenare 1979 a Comisiei Pontificale Biblice*, Torino, 1981; Conciliul Ecumenic Vatican II, Constituția *Gaudium et spes*, 44; Ioan Paul al II-lea, Scrisoarea enciclică *Redemptoris missio* (7 decembrie 1990), 52: AAS 83 (1991), 300; Exortăția apostolică *Evangelii gaudium* (24 noiembrie 2013), 69.117: AAS 105 (2013), 1049.1068-1069.

⁴ *Discurs la întâlnirea cu familiile la Santiago de Cuba* (22 septembrie 2015): *L'Osservatore Romano*, 24 septembrie 2015, p. 7.

⁵ Jorge Luis Borges, „Calle desconocida”, în: *Fervor de Buenos Aires*, Buenos Aires, 2011, 23 (trad. it.: *Fervore di Buenos Aires*, Milano, 2010, 29).

⁶ *Omilia la Liturgia de la Puebla de los Ángeles* (28 ianuarie 1979), 2: AAS 71 (1979), 184.

⁷ Cf. *ibidem*.

⁸ Ioan Paul al II-lea, Exort. ap. *Familiaris consortio* (22 noiembrie 1981), 4: AAS 74 (1982), 84.

⁹ *Relatio Synodi* 2014, 5.

¹⁰ Conferința Episcopilor din Spania, *Matrimonio y familia* (6 iulie 1979), 3.16.23.

¹¹ *Relatio finalis* 2015, 5.

¹² *Relatio Synodi* 2014, 5.

¹³ *Relatio finalis* 2015, 8.

¹⁴ *Discurs la Congresul Statelor Unite ale Americii* (24 septembrie 2015): *L'Osservatore Romano*, 26 septembrie 2015, p. 7.

¹⁵ *Relatio finalis* 2015, 29.

¹⁶ *Relatio Synodi* 2014, 10.

¹⁷ A III-a Adunare Generală Extraordinară a Sinodului Episcopilor, *Mesaj*, 18 octombrie 2014.

¹⁸ *Relatio Synodi* 2014, 10.

¹⁹ *Relatio finalis* 2015, 7.

²⁰ *Ibidem*, 63.

²¹ Conferința Episcopilor Catolici din Coreea, *Towards a culture of life!* (15 martie 2007).

²² *Relatio Synodi* 2014, 6.

- ²³ Consiliul Pontifical pentru Familie, *Carta drepturilor familiei* (22 octombrie 1983), 11.
- ²⁴ Cf. *Relatio finalis* 2015, 11-12.
- ²⁵ Consiliul Pontifical pentru Familie, *Carta drepturilor familiei* (22 octombrie 1983), Intr.
- ²⁶ *Ibidem*, 9.
- ²⁷ *Relatio finalis* 2015, 14.
- ²⁸ *Relatio Synodi* 2014, 8.
- ²⁹ Cf. *Relatio finalis* 2015, 78.
- ³⁰ *Relatio Synodi* 2014, 8.
- ³¹ *Relatio finalis* 2015, 23; cf. *Mesaj pentru Ziua Mondială a Migranților și a Refugiatului* 2016 (12 septembrie 2015): *L'Osservatore Romano*, 2 octombrie 2015, p. 8.
- ³² *Relatio finalis* 2015, 24.
- ³³ *Ibidem*, 21.
- ³⁴ *Ibidem*, 17.
- ³⁵ *Ibidem*, 20.
- ³⁶ Cf. *ibidem*, 15.
- ³⁷ *Discurs conclusiv la cea de-a XIV-a Adunări Generale Ordinare a Sinodului Episcopilor* (24 octombrie 2015): *L'Osservatore Romano*, 26-27 octombrie 2015, p. 13.
- ³⁸ Conferința Episcopilor din Argentina, *Navega mar adentro* (31 mai 2003), 42.
- ³⁹ Conferința Episcopilor din Mexic, *Que en Cristo Nuestra Paz México tenga vida digna* (15 februarie 2009), 67.
- ⁴⁰ *Relatio finalis* 2015, 25.
- ⁴¹ *Ibidem*, 10.
- ⁴² *Cateheză* (22 aprilie 2015): *L'Osservatore Romano*, 23 aprilie 2015, p. 7.
- ⁴³ *Cateheză* (29 aprilie 2015): *L'Osservatore Romano*, 30 aprilie 2015, p. 8.
- ⁴⁴ *Relatio finalis* 2015, 28.
- ⁴⁵ *Ibidem*, 8.
- ⁴⁶ *Ibidem*, 58.
- ⁴⁷ *Ibidem*, 33.
- ⁴⁸ *Relatio Synodi* 2014, 11.
- ⁴⁹ Conferința Episcopilor din Columbia, *A tiempos difíciles, colombianos nuevos* (13 februarie 2003), 3.
- ⁵⁰ Exort. ap. *Evangelii gaudium* (24 noiembrie 2013), 35: AAS 105 (2013), 1034.
- ⁵¹ *Ibidem*, 164: AAS 105 (2013), 1088.
- ⁵² *Ibidem*.
- ⁵³ *Ibidem*, 165: AAS 105 (2013), 1089.
- ⁵⁴ *Relatio Synodi* 2014, 12.
- ⁵⁵ *Ibidem*, 14.
- ⁵⁶ *Ibidem*, 16.
- ⁵⁷ *Relatio finalis* 2015, 41.
- ⁵⁸ *Ibidem*, 38.
- ⁵⁹ *Relatio Synodi* 2014, 17.
- ⁶⁰ *Relatio finalis* 2015, 43.
- ⁶¹ *Relatio Synodi* 2014, 18.
- ⁶² *Ibidem*, 19.
- ⁶³ *Relatio finalis* 2015, 38.

- ⁶⁴ Ioan Paul al II-lea, Exort. ap. *Familiaris consortio* (22 noiembrie 1981), 13: AAS 74 (1982), 94.
- ⁶⁵ *Relatio Synodi* 2014, 21.
- ⁶⁶ *Catehismul Bisericii Catolice*, 1642.
- ⁶⁷ *Ibidem*.
- ⁶⁸ *Cateheză* (6 mai 2015): *L'Osservatore Romano* (7 mai 2015), p. 8.
- ⁶⁹ Leon cel Mare, *Epistola Rustico narbonensi episcopo*, inquis. IV: PL 54, 1205A; cf. Incmar de Reims, *Epist.* 22: PL 126, 142.
- ⁷⁰ Cf. Pius al XII-lea, Scr. enc. *Mystici corporis Christi* (29 iunie 1943): AAS 35 (1943), 202: „*Matrimonio enim quo coniuges sibi invicem sunt ministri gratiae*”.
- ⁷¹ Cf. *Codul de drept canonic*, can. 1116; 1161-1165; *Codul canoanelor Bisericii Orientale*, can. 832; 848-852.
- ⁷² *Codul de drept canonic*, can. 1055. 2.
- ⁷³ *Relatio Synodi* 2014, 23.
- ⁷⁴ Ioan Paul al II-lea, Exort. ap. *Familiaris consortio* (22 noiembrie 1981), 9: AAS 74 (1982), 90.
- ⁷⁵ *Relatio finalis* 2015, 47.
- ⁷⁶ *Ibidem*.
- ⁷⁷ *Omilia la sfânta Liturghie de încheiere a celei de-a VIII-a Întâlniri Mondiale a Familiilor*, Philadelphia (27 septembrie 2015): *L'Osservatore Romano*, 28-29 septembrie 2015, p. 7.
- ⁷⁸ *Relatio finalis* 2015, 53-54.
- ⁷⁹ *Ibidem*, 51.
- ⁸⁰ Conciliul Ecumenic Vatican II, Const. past. *Gaudium et spes*, 48.
- ⁸¹ Cf. *Codul de drept canonic*, can. 1055. 1: „*Ad bonum coniugum atque ad prolis generationem et educationem ordinatum*”.
- ⁸² *Catehismul Bisericii Catolice*, 2360.
- ⁸³ *Ibidem*, 1654.
- ⁸⁴ Conciliul Ecumenic Vatican II, Const. past. *Gaudium et spes*, 48.
- ⁸⁵ *Catehismul Bisericii Catolice*, 2366.
- ⁸⁶ Cf. Paul al VI-lea, Scr. enc. *Humanae vitae* (25 iulie 1968), 11-12: AAS 60 (1968), 488-489.
- ⁸⁷ *Catehismul Bisericii Catolice*, 2378.
- ⁸⁸ Congregația pentru Doctrina Credinței, Instr. *Donum vitae* (22 februarie 1987), II, 8: AAS 80 (1988), 97.
- ⁸⁹ *Relatio finalis* 2015, 63.
- ⁹⁰ *Relatio Synodi* 2014, 57.
- ⁹¹ *Ibidem*, 58.
- ⁹² *Ibidem*, 57.
- ⁹³ *Relatio finalis* 2015, 64.
- ⁹⁴ *Relatio Synodi* 2014, 60.
- ⁹⁵ *Ibidem*, 61.
- ⁹⁶ *Codul de drept canonic*, can. 1136; cf. *Codul canoanelor Bisericii Orientale*, can. 627.
- ⁹⁷ Consiliul Pontifical pentru Familie, *Sexualitatea umană: adevăr și semnificație* (8 decembrie 1995), 23.
- ⁹⁸ *Cateheză* (20 mai 2015): *L'Osservatore Romano*, 21 mai 2015, p. 8.

- ⁹⁹ Cf. Ioan Paul al II-lea, Exort. ap. *Familiaris consortio* (22 noiembrie 1981), 38: AAS 74 (1982), 129.
- ¹⁰⁰ Cf. *Discurs adresat Adunării diecezane din Roma* (14 iunie 2015): *L'Osservatore Romano*, 15-16 iunie 2015, p. 8.
- ¹⁰¹ *Relatio Synodi* 2014, 23.
- ¹⁰² *Relatio finalis* 2015, 52.
- ¹⁰³ *Ibidem*, 49-50.
- ¹⁰⁴ *Catehismul Bisericii Catolice*, 1641.
- ¹⁰⁵ Cf. Benedict al XVI-lea, Scr. enc. *Deus caritas est* (25 decembrie 2005), 2: AAS 98 (2006), 218.
- ¹⁰⁶ *Exerciții spirituale*, Contemplație pentru a ajunge la iubire, 230.
- ¹⁰⁷ Octavio Paz, *La llama doble*, Barcelona, 1993, 35.
- ¹⁰⁸ Toma de Aquino, *Summa theologiae* II-II, q. 114, a. 2, ad 1.
- ¹⁰⁹ *Cateheză* (13 mai 2015): *L'Osservatore Romano*, 14 mai 2015, p. 8.
- ¹¹⁰ *Summa theologiae* II-II, q. 27, a. 1, ad 2.
- ¹¹¹ *Ibidem*, a. 1.
- ¹¹² *Cateheză* (13 mai 2015): *L'Osservatore Romano*, 14 mai 2015, p. 8.
- ¹¹³ Ioan Paul al II-lea, Exort. ap. *Familiaris consortio* (22 noiembrie 1981), 21: AAS 74 (1982), 106.
- ¹¹⁴ *Predică ținută în biserica baptistă din Dexter Avenue*, Montgomery, Alabama, 17 noiembrie 1957.
- ¹¹⁵ Sfântul Toma de Aquino înțelege iubirea ca „*vis unitiva*” (*Summa theologiae* I, q. 20, a. 1, ad 3), preluând o expresie a lui Dionisie Pseudo-Areopagitul (*De divinis nominibus*, IV, 12: PG 3, 709).
- ¹¹⁶ Toma de Aquino, *Summa theologiae* II-II, q. 27, a. 2.
- ¹¹⁷ Scr. enc. *Casti connubii* (31 decembrie 1930): AAS 22 (1930), 547-548.
- ¹¹⁸ Ioan Paul al II-lea, Exort. ap. *Familiaris consortio* (22 noiembrie 1981), 13: AAS 74 (1982), 94.
- ¹¹⁹ *Cateheză* (2 aprilie 2014): *L'Osservatore Romano*, 3 aprilie 2014, p. 8.
- ¹²⁰ *Ibidem*.
- ¹²¹ Ioan Paul al II-lea, Exort. ap. *Familiaris consortio* (22 noiembrie 1981), 9: AAS 74 (1982), 90.
- ¹²² Toma de Aquino, *Summa contra gentiles*, III, 123; cf. Aristotel, *Etica Nic.*, 8, 12 (ed. Bywater, Oxford, 1984, 174).
- ¹²³ Scr. enc. *Lumen fidei* (29 iunie 2013), 52: AAS 105 (2013), 590.
- ¹²⁴ *De sacramento matrimonii*, I, 2: în Idem, *Disputationes*, III, 5, 3 (ed. Giuliano, Napoli, 1858, 778).
- ¹²⁵ Conciliul Ecumenic Vatican II, Const. past. *Gaudium et spes*, 50.
- ¹²⁶ *Ibidem*, 49.
- ¹²⁷ Cf. *Summa theologiae* I-II, q. 31, a. 3, ad 3.
- ¹²⁸ Conciliul Ecumenic Vatican II, Const. past. *Gaudium et spes*, 48.
- ¹²⁹ Toma de Aquino, *Summa theologiae* I-II, q. 26, a. 3.
- ¹³⁰ *Ibidem*, q. 110, a. 1.
- ¹³¹ *Confesiuni*, VIII, 3, 7: PL 32, 752.
- ¹³² *Discurs adresat familiilor din lume cu ocazia pelerinajului lor la Roma în Anul*

- Credinței* (26 octombrie 2013): AAS 105 (2013), 980.
- ¹³³ *Angelus* (29 decembrie 2013): *L'Osservatore Romano*, 30-31 decembrie 2013, p. 7.
- ¹³⁴ *Discurs adresat familiilor din lume cu ocazia pelerinajului lor la Roma în Anul Credinței* (26 octombrie 2013): AAS 105 (2013), 978.
- ¹³⁵ *Summa theologiae* II-II, q. 24, a. 7.
- ¹³⁶ Conciliul Ecumenic Vatican II, Const. past. *Gaudium et spes*, 48.
- ¹³⁷ Conferința Episcopilor din Chile, *La vida y la familia: regalos de Dios para cada uno de nosotros* (21 iulie 2014).
- ¹³⁸ Conciliul Ecumenic Vatican II, Const. past. *Gaudium et spes*, 49.
- ¹³⁹ A. Sertillanges, *L'amour chrétien*, Paris, 1920, 174.
- ¹⁴⁰ Cf. Toma de Aquino, *Summa theologiae* I-II, q. 24, a. 1.
- ¹⁴¹ Cf. *ibidem*, q. 59, a. 5.
- ¹⁴² *Deus caritas est* (25 decembrie 2005), 3: AAS 98 (2006), 219-220.
- ¹⁴³ *Ibidem*, 4: AAS 98 (2006), 220.
- ¹⁴⁴ Cf. Toma de Aquino, *Summa theologiae* I-II, q. 32, a. 7.
- ¹⁴⁵ Cf. *ibidem*, II-II, q. 153, a. 2, ad 2: „*Abundantia delectationis quae est in actu venereo secundum rationem ordinato, non contrariatur medio virtutis*”.
- ¹⁴⁶ Ioan Paul al II-lea, *Cateheză* (22 octombrie 1980), 5: *Insegnamenti* III, 2 (1980), 951.
- ¹⁴⁷ *Ibidem*, 3.
- ¹⁴⁸ Idem, *Cateheză* (24 septembrie 1980), 4: *Insegnamenti* III, 2 (1980), 719.
- ¹⁴⁹ *Cateheză* (12 noiembrie 1980), 2: *Insegnamenti* III, 2 (1980), 1133.
- ¹⁵⁰ *Ibidem*, 4.
- ¹⁵¹ *Ibidem*, 5.
- ¹⁵² *Ibidem*, 1: 1132.
- ¹⁵³ *Cateheză* (16 ianuarie 1980), 1: *Insegnamenti* III, 1 (1980), 151.
- ¹⁵⁴ Josef Pieper, *Über die Liebe*, München, 2014, 174.
- ¹⁵⁵ Ioan Paul al II-lea, Scr. enc. *Evangelium vitae* (25 martie 1995), 23: AAS 87 (1995), 427.
- ¹⁵⁶ Paul al VI-lea, Scr. enc. *Humanae vitae* (25 iulie 1968), 13: AAS 60 (1968), 489.
- ¹⁵⁷ Conciliul Ecumenic Vatican II, Const. past. *Gaudium et spes*, 49.
- ¹⁵⁸ *Cateheză* (18 iunie 1980), 5: *Insegnamenti* III, 1 (1980), 1778.
- ¹⁵⁹ *Ibidem*, 6.
- ¹⁶⁰ Cf. *Cateheză* (30 iulie 1980), 1: *Insegnamenti* III, 2 (1980), 311.
- ¹⁶¹ *Cateheză* (8 aprilie 1981), 3: *Insegnamenti* IV, 1 (1981), 904.
- ¹⁶² *Cateheză* (11 august 1982), 4: *Insegnamenti* V, 3 (1982), 205-206.
- ¹⁶³ *Deus caritas est* (25 decembrie 2005), 5: AAS 98 (2006), 221.
- ¹⁶⁴ *Ibidem*, 7.
- ¹⁶⁵ *Relatio finalis* 2015, 22.
- ¹⁶⁶ *Cateheză* (14 aprilie 1982), 1: *Insegnamenti* V, 1 (1982), 1176.
- ¹⁶⁷ *Glossa in quatuor libros sententiarum Petri Lombardi*, IV, XXVI, 2 (Quaracchi, 1957, 446).
- ¹⁶⁸ Ioan Paul al II-lea, *Cateheză* (7 aprilie 1982), 2: *Insegnamenti* V, 1 (1982), 1127.
- ¹⁶⁹ Idem, *Cateheză* (14 aprilie 1982), 3: *Insegnamenti* V, 1 (1982), 1177.
- ¹⁷⁰ *Ibidem*.
- ¹⁷¹ Idem, Scris. enc. *Redemptor hominis* (4 martie 1979), 10: AAS 71 (1979), 274.

- ¹⁷² Cf. Toma de Aquino, *Summa theologiae* II-II, q. 27, a. 1.
- ¹⁷³ Consiliul Pontifical pentru Familie, *Familia, căsătoria și „unirile de fapt”* (26 iulie 2000), 40.
- ¹⁷⁴ Ioan Paul al II-lea, *Cateheză* (31 octombrie 1984), 6: *Insegnamenti* VII, 2 (1984), 1072.
- ¹⁷⁵ Benedict al XVI-lea, Scris. enc. *Deus caritas est* (25 decembrie 2005), 8: AAS 98 (2006), 224.
- ¹⁷⁶ Ioan Paul al II-lea, Exort. ap. *Familiaris consortio* (22 noiembrie 1981), 14: AAS 74 (1982), 96.
- ¹⁷⁷ *Cateheză* (11 februarie 2015): *L’Osservatore Romano*, 12 februarie 2015, pag. 8.
- ¹⁷⁸ *Ibidem*.
- ¹⁷⁹ *Cateheză* (8 aprilie 2015): *L’Osservatore Romano*, 9 aprilie 2015, p. 8.
- ¹⁸⁰ *Ibidem*.
- ¹⁸¹ Cf. Conciliul Ecumenic Vatican II, Const. past. *Gaudium et spes*, 51: „Să le fie limpede tuturor că viața omului și îndatorirea de a o transmite nu sunt limitate la lumea aceasta și nici nu pot fi măsurate și înțelese numai în cadrul ei, ci se referă mereu la destinul veșnic al oamenilor”.
- ¹⁸² *Scrisoare către Secretariatul general al Conferinței Internaționale a Organizației Națiunilor Unite despre populație și dezvoltare* (18 martie 1994): *Insegnamenti* XVII, 1 (1994), 750-751.
- ¹⁸³ Ioan Paul al II-lea, *Cateheză* (12 martie 1980), 3: *Insegnamenti* III, 1 (1980), 543.
- ¹⁸⁴ *Ibidem*.
- ¹⁸⁵ *Discurs la întâlnirea cu familiile la Manila* (16 ianuarie 2015): AAS 107 (2015), 176.
- ¹⁸⁶ *Cateheză* (11 februarie 2015): *L’Osservatore Romano*, 12 februarie 2015, p. 8.
- ¹⁸⁷ *Cateheză* (14 octombrie 2015): *L’Osservatore Romano*, 15 octombrie 2015, p. 8.
- ¹⁸⁸ Conferința Episcopilor Catolici din Australia, Scris. past. *Don’t Mess with Marriage* (24 noiembrie 2015), 11.
- ¹⁸⁹ Conciliul Ecumenic Vatican II, Const. past. *Gaudium et spes*, 50.
- ¹⁹⁰ Ioan Paul al II-lea, *Cateheză* (12 martie 1980), 2: *Insegnamenti* III, 1 (1980), 542.
- ¹⁹¹ Cf. Idem, Scris. ap. *Mulieris dignitatem* (15 august 1988), 30-31: AAS 80 (1988), 1727-1729.
- ¹⁹² *Cateheză* (7 ianuarie 2015): *L’Osservatore Romano*, 7-8 ianuarie 2015, p. 8.
- ¹⁹³ *Ibidem*.
- ¹⁹⁴ *Cateheză* (28 ianuarie 2015): *L’Osservatore Romano*, 29 ianuarie 2015, p. 8.
- ¹⁹⁵ *Ibidem*.
- ¹⁹⁶ Cf. *Relatio finalis* 2015, 28.
- ¹⁹⁷ *Cateheză* (4 februarie 2015): *L’Osservatore Romano*, 5 februarie 2015, p. 8.
- ¹⁹⁸ *Ibidem*.
- ¹⁹⁹ Conciliul Ecumenic Vatican II, Const. past. *Gaudium et spes*, 50.
- ²⁰⁰ A V-a Conferință Generală a Episcopilor Latinoamericani și din Caraibe, *Documentul de la Aparecida* (29 iunie 2007), 457.
- ²⁰¹ *Relatio finalis* 2015, 65.
- ²⁰² *Ibidem*.
- ²⁰³ *Discurs la întâlnirea cu familiile la Manila* (16 ianuarie 2015): AAS 107 (2015), 178.
- ²⁰⁴ Mario Benedetti, „Te quiero”, în: *Poemas de otros*, Buenos Aires 1993, 316.

- ²⁰⁵ Cf. *Cateheză* (16 septembrie 2015): *L'Osservatore Romano*, 17 septembrie 2015, p. 8.
- ²⁰⁶ *Cateheză* (7 octombrie 2015): *L'Osservatore Romano*, 8 octombrie 2015, p. 8.
- ²⁰⁷ Benedict al XVI-lea, Scris. enc. *Deus caritas est* (25 decembrie 2005), 14: AAS 98 (2006), 228.
- ²⁰⁸ Cf. *Relatio finalis* 2015, 11.
- ²⁰⁹ *Cateheză* (18 martie 2015): *L'Osservatore Romano*, 19 martie 2015, p. 8.
- ²¹⁰ *Cateheză* (11 februarie 2015): *L'Osservatore Romano*, 12 februarie 2015, p. 8.
- ²¹¹ Cf. *Relatio finalis* 2015, 17-18.
- ²¹² *Cateheză* (4 martie 2015): *L'Osservatore Romano*, 5 martie 2015, p. 8.
- ²¹³ *Cateheză* (11 martie 2015): *L'Osservatore Romano*, 12 martie 2015, p. 8.
- ²¹⁴ Exort. ap. *Familiaris consortio* (22 noiembrie 1981), 27: AAS 74 (1982), 113.
- ²¹⁵ Ioan Paul al II-lea, *Discurs adresat participanților la Forumul internațional despre îmbătrânirea activă* (5 septembrie 1980), 5: *Insegnamenti* III, 2 (1980), 539.
- ²¹⁶ *Relatio finalis* 2015, 18.
- ²¹⁷ *Cateheză* (4 martie 2015): *L'Osservatore Romano*, 5 martie 2015, p. 8.
- ²¹⁸ *Ibidem*.
- ²¹⁹ *Discurs la Întâlnirea cu bătrânii* (28 septembrie 2014): *L'Osservatore Romano*, 29-30 septembrie 2014, p. 7.
- ²²⁰ *Cateheză* (18 februarie 2015): *L'Osservatore Romano*, 19 februarie 2015, p. 8.
- ²²¹ *Ibidem*.
- ²²² *Ibidem*.
- ²²³ Ioan Paul al II-lea, Exort. ap. *Familiaris consortio* (22 noiembrie 1981), 18: AAS 74 (1982), 101.
- ²²⁴ *Cateheză* (7 octombrie 2015): *L'Osservatore Romano*, 8 octombrie 2015, p. 8.
- ²²⁵ *Relatio Synodi* 2014, 30.
- ²²⁶ *Ibidem*, 31.
- ²²⁷ *Relatio finalis* 2015, 56.
- ²²⁸ *Ibidem*, 89.
- ²²⁹ *Relatio Synodi* 2014, 32.
- ²³⁰ *Ibidem*, 33.
- ²³¹ *Ibidem*, 38.
- ²³² *Relatio finalis* 2015, 77.
- ²³³ *Ibidem*, 61.
- ²³⁴ *Ibidem*.
- ²³⁵ *Ibidem*.
- ²³⁶ *Ibidem*.
- ²³⁷ Cf. *Relatio Synodi* 2014, 26.
- ²³⁸ *Ibidem*, 39.
- ²³⁹ Conferința Episcopilor din Italia. Comisia Episcopilor pentru Familie și Viață, *Orientări pastorale despre pregătirea la căsătorie și la familie* (22 octombrie 2012), 1.
- ²⁴⁰ Ignățiu de Loyola, *Exerciții spirituale*, adnotare 2.
- ²⁴¹ *Ibidem*, adnotare 5.
- ²⁴² Ioan Paul al II-lea, *Cateheză* (27 iunie 1984), 4: *Insegnamenti* VII, 1 (1984), 1941.
- ²⁴³ *Cateheză* (21 octombrie 2015): *L'Osservatore Romano*, 22 octombrie 2015, p. 12.

- ²⁴⁴ Conferința Episcopilor din Kenya, *Mesaj de Postul Mare* (18 februarie 2015).
- ²⁴⁵ Cf. Pius al XI-lea, Scris. enc. *Casti connubii* (31 decembrie 1930): AAS 22 (1930), 583.
- ²⁴⁶ Ioan Paul al II-lea, *Cateheză* (4 iulie 1984), 3.6: *Insegnamenti* VII, 2 (1984), 9.10.
- ²⁴⁷ *Relatio finalis* 2015, 59.
- ²⁴⁸ *Ibidem*, 63.
- ²⁴⁹ Conciliul Ecumenic Vatican II, Const. past. *Gaudium et spes*, 50.
- ²⁵⁰ *Relatio finalis* 2015, 63.
- ²⁵¹ *Relatio Synodi* 2014, 40.
- ²⁵² *Ibidem*, 34.
- ²⁵³ *Cântec spiritual* B, XXV, 11.
- ²⁵⁴ *Relatio Synodi* 2014, 44.
- ²⁵⁵ *Relatio finalis* 2015, 81.
- ²⁵⁶ *Ibidem*, 78.
- ²⁵⁷ *Cateheză* (24 iunie 2015): *L'Osservatore Romano*, 25 iunie 2015, p. 8.
- ²⁵⁸ Ioan Paul al II-lea, Exort. ap. *Familiaris consortio* (22 noiembrie 1981), 83: AAS 74 (1982), 184.
- ²⁵⁹ *Relatio Synodi* 2014, 47.
- ²⁶⁰ *Ibidem*, 50.
- ²⁶¹ Cf. *Cateheză* (5 august 2015): *L'Osservatore Romano*, 6 august 2015, p. 7.
- ²⁶² *Relatio Synodi* 2014, 51; cf. *Relatio finalis* 2015, 84.
- ²⁶³ *Relatio Synodi* 2014, 48.
- ²⁶⁴ Cf. Motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* (15 august 2015): *L'Osservatore Romano*, 9 septembrie 2015, p. 3-4; Motu proprio *Mitis et Misericors Iesus* (15 august 2015): *L'Osservatore Romano*, 9 septembrie 2015, p. 5-6.
- ²⁶⁵ Motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* (15 august 2015), preambul, III: *L'Osservatore Romano*, 9 septembrie 2015, p. 3.
- ²⁶⁶ *Relatio finalis* 2015, 82.
- ²⁶⁷ *Relatio Synodi* 2014, 47.
- ²⁶⁸ *Cateheză* (20 mai 2015): *L'Osservatore Romano*, 21 mai 2015, p. 8.
- ²⁶⁹ *Cateheză* (24 iunie 2015): *L'Osservatore Romano*, 25 iunie 2015, p. 8.
- ²⁷⁰ *Cateheză* (5 august 2015): *L'Osservatore Romano*, 6 august 2015, p. 7.
- ²⁷¹ *Relatio finalis* 2015, 72.
- ²⁷² *Ibidem*, 73.
- ²⁷³ *Ibidem*, 74.
- ²⁷⁴ *Ibidem*, 75.
- ²⁷⁵ Cf. Bula *Misericordiae vultus*, 12: AAS 107 (2015), 409.
- ²⁷⁶ *Catehismul Bisericii Catolice*, 2358; cf. *Relatio finalis* 2015, 76.
- ²⁷⁷ Cf. *ibidem*.
- ²⁷⁸ *Relatio finalis* 2015, 76; cf. Congregația pentru Doctrina Credinței, *Considerații cu privire la proiectele de recunoaștere legală a unirii între persoane homosexuale*, 4.
- ²⁷⁹ *Relatio finalis* 2015, 80.
- ²⁸⁰ Cf. *ibidem*, 20.
- ²⁸¹ *Cateheză* (17 iunie 2015): *L'Osservatore Romano*, 18 iunie 2015, p. 8.
- ²⁸² *Relatio finalis* 2015, 19.

- ²⁸³ Cateheză (17 iunie 2015): *L'Osservatore Romano*, 18 iunie 2015, p. 8.
- ²⁸⁴ *Ibidem*.
- ²⁸⁵ Cf. *Catehismul Bisericii Catolice*, 958.
- ²⁸⁶ *Ibidem*.
- ²⁸⁷ Cf. Ultimele colocvii, „Caietul galben” al Maicii Agneza, 17 iulie 1897: *Opere complete*, Città del Vaticano – Roma, 1997, 1028. În această privință este semnificativă mărturia surorilor cu privire la promisiunea sfintei Tereza care la plecarea sa din această lume va fi „ca o ploaie de trandafiri” (*ibidem*, 9 iunie, 991).
- ²⁸⁸ Jordan de Saxonia, *Libellus de principiis Ordinis prædicatorum*, 93: *Monumenta Historica Sancti Patris Nostri Dominici*, XVI, Roma, 1935, 69.
- ²⁸⁹ Cf. *Catehismul Bisericii Catolice*, 957.
- ²⁹⁰ Conciliul Ecumenic Vatican II, Const. dogm. *Lumen gentium*, 49.
- ²⁹¹ Exort. ap. *Evangелиi gaudium* (24 noiembrie 2013), 222: *AAS* 105 (2013), 1111.
- ²⁹² Cateheză (20 mai 2015): *L'Osservatore Romano*, 21 mai 2015, p. 8.
- ²⁹³ Conciliul Ecumenic Vatican II, Const. past. *Gaudium et spes*, 17.
- ²⁹⁴ Cateheză (30 septembrie 2015): *L'Osservatore Romano*, 1 octombrie 2015, p. 8.
- ²⁹⁵ Cateheză (10 iunie 2015): *L'Osservatore Romano*, 11 iunie 2015, p. 8.
- ²⁹⁶ Cf. *Relatio finalis* 2015, 67.
- ²⁹⁷ Cateheză (20 mai 2015): *L'Osservatore Romano*, 21 mai 2015, p. 8.
- ²⁹⁸ Cateheză (9 septembrie 2015): *L'Osservatore Romano*, 10 septembrie 2015, p. 8.
- ²⁹⁹ *Relatio finalis* 2015, 68.
- ³⁰⁰ *Ibidem*, 58.
- ³⁰¹ Decl. *Gravissimum educationis*, 1.
- ³⁰² *Relatio finalis* 2015, 56.
- ³⁰³ Erich Fromm, *The Art of Loving*, New York 1956, p. 54 (trad. it.: *L'arte di amare*, Milano 1978, 72-73).
- ³⁰⁴ Scris. enc. *Laudato si'* (24 mai 2015), 155.
- ³⁰⁵ Cateheză (15 aprilie 2015): *L'Osservatore Romano*, 16 aprilie 2015, p. 8.
- ³⁰⁶ Cf. *Relatio finalis* 2015, 13-14.
- ³⁰⁷ *De sancta virginitate*, 7, 7: *PL* 40, 400.
- ³⁰⁸ Cateheză (26 august 2015): *L'Osservatore Romano*, 27 august 2015, p. 8.
- ³⁰⁹ *Relatio finalis* 2015, 89.
- ³¹⁰ *Ibidem*, 93.
- ³¹¹ *Relatio Synodi* 2014, 24.
- ³¹² *Ibidem*, 25.
- ³¹³ *Ibidem*, 28.
- ³¹⁴ Cf. *ibidem*, 41.43; *Relatio finalis* 2015, 70.
- ³¹⁵ *Relatio Synodi* 2014, 27.
- ³¹⁶ *Ibidem*, 26.
- ³¹⁷ *Ibidem*, 41.
- ³¹⁸ *Ibidem*.
- ³¹⁹ *Relatio finalis* 2015, 71.
- ³²⁰ Cf. *ibidem*.
- ³²¹ *Relatio Synodi* 2014, 42.
- ³²² *Ibidem*, 43.

- ³²³ Exort. ap. *Familiaris consortio* (22 noiembrie 1981), 34: AAS 74 (1982), 123.
- ³²⁴ *Ibidem*, 9.90.
- ³²⁵ Cf. *Cateheză* (24 iunie 2015): *L'Osservatore Romano*, 25 iunie 2015, p. 8.
- ³²⁶ *Omilia în timpul Euharistiei celebrate cu noii cardinali* (15 februarie 2015): AAS 107 (2015), 257.
- ³²⁷ *Relatio finalis* 2015, 51.
- ³²⁸ *Relatio Synodi* 2014, 25.
- ³²⁹ Ioan Paul al II-lea, Exort. ap. *Familiaris consortio* (22 noiembrie 1981), 84: AAS 74 (1982), 186. În aceste situații, mulți, cunoscând și acceptând posibilitatea de a conviețui „ca frate și soră” pe care Biserica le-o oferă, afirmă că, dacă lipsesc unele exprimări de intimitate, „nu este rar ca fidelitatea să fie pusă în pericol și să poată fi compromis binele copiilor” (Conciliul Ecumenic Vatican II, Const. past. *Gaudium et spes*, 51).
- ³³⁰ Ioan Paul al II-lea, Exort. ap. *Familiaris consortio* (22 noiembrie 1981), 84: AAS 74 (1982), 186.
- ³³¹ *Relatio Synodi* 2014, 26.
- ³³² Cf. *ibidem*, 45.
- ³³³ Benedict al XVI-lea, *Discurs la a VII-a Întâlnire Mondială a Familiilor*, Milano (2 iunie 2012), răspuns 5: *Insegnamenti* VIII, 1 (2012), 691.
- ³³⁴ *Relatio finalis* 2015, 84.
- ³³⁵ *Ibidem*, 51.
- ³³⁶ Nici cât privește disciplina sacramentală, din moment ce discernământul poate recunoaște că într-o situație particulară nu există păcat grav. Aici se aplică ceea ce am afirmat într-un alt document: cf. Exort. ap. *Evangelii gaudium* (24 noiembrie 2013), 44.47: AAS 105 (2013), 1038-1040.
- ³³⁷ *Relatio finalis* 2015, 85.
- ³³⁸ *Ibidem*, 86.
- ³³⁹ Ioan Paul al II-lea, Exort. ap. *Familiaris consortio* (22 noiembrie 1981), 33: AAS 74 (1982), 121.
- ³⁴⁰ *Relatio finalis* 2015, 51.
- ³⁴¹ Cf. *Summa theologiae* I-II, q. 65, a. 3, ad 2; *De malo*, q. 2, a. 2.
- ³⁴² *Ibidem*, ad 3.
- ³⁴³ Nr. 1735.
- ³⁴⁴ Cf. *ibidem*, 2352; Congregația pentru Doctrina Credinței, Decl. *Iura et bona* despre eutanasiu (5 mai 1980), II: AAS 72 (1980), 546. Ioan Paul al II-lea, criticând categoria „opțiunii fundamentale”, recunoaște că, „fără îndoială, pot exista situații foarte complexe și întunecate sub aspectul psihologic, care influențează asupra imputabilității subiective a păcătosului” (Exort. ap. *Reconciliatio et paenitentia* [2 decembrie 1984], 17: AAS 77 [1985], 223).
- ³⁴⁵ Cf. Consiliul Pontifical pentru Textele Legislative, *Declarație despre admisibilitatea la Împărtășanie a divorțaților recăsătoriți* (24 iunie 2000), 2.
- ³⁴⁶ *Relatio finalis* 2015, 85.
- ³⁴⁷ *Summa theologiae* I-II, q. 94, art. 4.
- ³⁴⁸ Referindu-se la cunoașterea generală a normei și la cunoașterea particulară a discernământului practic, sfântul Toma ajunge să spună că „dacă nu există decât una dintre cele două cunoașteri, este de preferat ca aceasta să fie cunoașterea realității

particulare, care se apropie mai mult de acțiune” (*Sententia libri Ethicorum*, VI, 6 [ed. Leonina, t. XLVII, 354]).

³⁴⁹ *Discurs la încheierea celei de-a XIV-a Adunări Generale Ordinare a Sinodului Episcopilor* (24 octombrie 2015): *L'Osservatore Romano*, 26-27 octombrie 2015, p. 13.

³⁵⁰ *În căutarea unei etici universale: nouă privire asupra legii naturale* (2009), 59.

³⁵¹ În anumite cazuri ar putea să fie și ajutorul sacramentelor. Pentru aceasta, „le amintesc preoților că scaunul de spovadă nu trebuie să fie o sală de tortură, ci locul milostivirii Domnului” (Exort. ap. *Evangelii gaudium* [24 noiembrie 2013], 44: AAS 105 [2013], 1038). La fel semnalez că Euharistia „nu este un premiu pentru cei perfecți, ci un remediu generos și un aliment pentru cei slabi” (*ibidem*, 47: 1039).

³⁵² Exort. ap. *Evangelii gaudium* (24 noiembrie 2013), 44: AAS 105 (2013), 1038-1039.

³⁵³ *De catechizandis rudibus*, I, 14, 22: PL 40, 327; cf. Exort. ap. *Evangelii gaudium* (24 noiembrie 2013), 193: AAS 105 (2013), 1101.

³⁵⁴ *Relatio Synodi* 2014, 26.

³⁵⁵ Exort. ap. *Evangelii gaudium* (24 noiembrie 2013), 44: AAS 105 (2013), 1038.

³⁵⁶ *Ibidem*, 45: AAS 105 (2013), 1039.

³⁵⁷ *Ibidem*, 270: AAS 105 (2013), 1128.

³⁵⁸ Bula *Misericordiae vultus* (11 aprilie 2015), 12: AAS 107 (2015), 407.

³⁵⁹ *Ibidem*, 5: 402.

³⁶⁰ *Ibidem*, 9: 405.

³⁶¹ *Ibidem*, 10: 406.

³⁶² Exort. ap. *Evangelii gaudium* (24 noiembrie 2013), 47: AAS 105 (2013), 1040.

³⁶³ Cf. *ibidem*, 36-37: AAS 105 (2013), 1035.

³⁶⁴ Probabil din scrupulozitate, ascunsă în spatele unei mari dorințe de fidelitate față de adevăr, unii preoți cer de la penitenți o propunere de căință fără nicio umbră, motiv pentru care milostivirea dispare sub căutarea unei dreptăți ipotetic pure. Pentru aceasta merită să amintim învățătura sfântului Ioan Paul al II-lea, care a afirmat că previzibilitatea unei noi căderi „nu prejudiciază autenticitatea propunerii” (*Scrisoare către Card. William W. Baum cu ocazia cursului despre forul intern organizat de Penitențiară Apostolică* [22 martie 1996], 5: *Insegnamenti* XIX, 1 [1996], 589).

³⁶⁵ Comisia Teologică Internațională, *Speranța mântuirii pentru copiii care mor fără Botez* (19 aprilie 2007), 2.

³⁶⁶ Bula *Misericordiae vultus* (11 aprilie 2015), 15: AAS 107 (2015), 409.

³⁶⁷ Decr. *Apostolicam actuositatem*, 4.

³⁶⁸ Cf. *ibidem*.

³⁶⁹ Conciliul Ecumenic Vatican II, Const. past. *Gaudium et spes*, 49.

³⁷⁰ Scris. enc. *Deus caritas est* (25 decembrie 2005), 16: AAS 98 (2006), 230.

³⁷¹ *Ibidem*, 39: AAS 98 (2006), 250.

³⁷² Ioan Paul al II-lea, Exort. ap. postsin. *Christifideles laici* (30 decembrie 1988), 40: AAS 81 (1989), 468.

³⁷³ *Ibidem*.

³⁷⁴ *Relatio finalis* 2015, 87.

³⁷⁵ Ioan Paul al II-lea, Exort. ap. postsin. *Vita consecrata* (25 martie 1996), 42: AAS 88 (1996), 416.

³⁷⁶ Cf. *Relatio finalis* 2015, 87.

³⁷⁷ Cf. Ioan Paul al II-lea, Exort. ap. *Familiaris consortio* (22 noiembrie 1981), 57: AAS 74 (1982), 150.

³⁷⁸ Să nu uităm că alianța lui Dumnezeu cu poporul său se exprimă ca o logodnă (cf. *Ez* 16,8.60; *Is* 62,5; *Os* 2,21-22), și noua alianță se prezintă și ca o căsătorie (cf. *Ap* 19,7; 21,2; *Ef* 5,25).

³⁷⁹ Conciliul Ecumenic Vatican II, Cons. dogm. *Lumen gentium*, 11.

³⁸⁰ Ioan Paul al II-lea, Exort. ap. *Familiaris consortio* (22 noiembrie 1981), 11: AAS 74 (1982), 93.

³⁸¹ Idem, *Omilia la sfânta Liturghie celebrată pentru familii la Córdoba – Argentina* (8 aprilie 1987), 4: *Insegnamenti X*, 1 (1987), 1161-1162.

³⁸² Cf. *Gemeinsames Leben*, München 1973, 18 (trad. it.: *La vita comune*, Brescia, 1973, 46).

³⁸³ Conciliul Ecumenic Vatican II, Decr. *Apostolicam actuositatem*, 11.

³⁸⁴ *Cateheză* (10 iunie 2015): *L'Osservatore Romano*, 11 iunie 2015, p. 8.

³⁸⁵ Ioan Paul al II-lea, Exort. ap. *Familiaris consortio* (22 noiembrie 1981), 12: AAS 74 (1982), 93.

³⁸⁶ *Discurs la Sărbătoarea Familiilor și priveghere de rugăciune*, Philadelphia (26 septembrie 2015): *L'Osservatore Romano*, 28-29 septembrie 2015, p. 6.

³⁸⁷ Gabriel Marcel, *Homo viator. Prolégomènes à une métaphysique de l'espérance*, Paris, 1944, 63.

³⁸⁸ *Relatio finalis* 2015, 88.

³⁸⁹ Cf. Ioan Paul al II-lea, Exort. ap. *Familiaris consortio* (22 noiembrie 1981), 44: AAS 74 (1982), 136.

³⁹⁰ *Ibidem*, 49: AAS 74 (1982), 141.

³⁹¹ Cu privire la aspectele sociale ale familiei, cf. Consiliul Pontifical al Dreptății și Păcii, *Compendiu de doctrină socială a Bisericii*, 248-254.

Autor: Papa Francisc

Traducător: pr. Mihai Pătrașcu

Copyright: Libreria Editrice Vaticana; Ercis.ro

Publicarea în original: 19.03.2016

Publicarea pe acest sit: 15.02.2017

Etichete: Papa F, Exortări